

VIGILIA

„Sem győzelem, sem vereség...”

**R. Marth Hildegard, O. R. Maradiaga, M. Delgado,
L. Perena Vicente és Rónai Zoltán tanulmánya
Amerika felfedezéséről**

Beszélgetés Taviani professzorral

Keresztes Szent János: Szerelem élő lángja

Bisztray Ádám elbeszélése, Tatár Sándor verse

1992/9

LUKÁCS LÁSZLÓ: Veni Sancte	641
KERESZTES SZENT JÁNOS: Szerelem élő lángja (<i>Takács Zsuzsa fordítása</i>) ...	642
BISZTRAY ÁDÁM: Elmaradt találkozásaim (<i>elbeszélés</i>)	656
TATÁR SÁNDOR: Requiescat in pace ?! (<i>vers</i>)	658
SZABÓ ÁDÁM: Történet, mely később kezdődik (<i>elbeszélés</i>)	659

„SEM GYŐZELEM, SEM VERESÉG...”

R. MARTH HILDEGARD: „Menjetez tehát, tegyétek tanítványommá mind a népeket...”	661
RÓNAI ZOLTÁN: Félezer éve történt	668
OSCAR RODRIGUEZ MARADIAGA: Amerika meghódítása (<i>Huszt Piroka fordítása</i>)	673
MARIANO DELGADO: „Nem mi voltunk, hanem mások” (<i>B. Réthelyi Sarolta fordítása</i>)	678
LUCIANO PERENA VICENTE: Az indiánok és spanyolok jogai és kötelezettségei az Újvilágban (<i>Kenyeres János fordítása</i>)	681

ERKÖLCS ÉS IRODALOM

RÓNAY LÁSZLÓ: Az „izmusok” és Ady Endre	688

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

PAOLO EMILIO TAVIANIVAL (<i>Tóth Éva</i>)	695

MAI MEDITÁCIÓK

JAKABFFY TAMÁS: A műhelytelen ember	700

„AKIK AZ ÜLDÖZÉSBŐL JÖTTEK...”

HONTVÁRY MIKLÓS börtönméltékei (<i>Közreadja: Elmer István</i>)	701

SZEMLE (a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)

Címlapunkon Mathias Goes fametszete (Antwerpen, 1490 körül)

Veni Sancte

Vége a vakációs nyárnak — jelzi az iskolaév kezdete. Tanulni kezd a nemzet egy jelentős, bár sajnos, egyre csökkenő (mert fogyatkozó) része, „oktatási intézményeink” egyikében, hogy a hivatali zsargonnal szóljunk.

De vajon az oktatás mellett folytatódik-e (helyesebben: megkezdődik-e) hazánkban a nevelés, a tanulás mellett a nevelődés? Ki neveljen, kit és mire? A demokrácia alapelve, hogy a többség akarata érvényesül. De mit kíván a többség? Mi kelti fel, határozza meg vágyait? Milyen veszedelmeknek vannak kitéve? Mitől torzulhatnak el, válhatnak ön- és közpusztítóvá vágyaik? Ki gondoskodik a nevelésükről? Arról, hogy helyes legyen az értékrendjük, egészségesek a kívánságaik, jogosak a követeléseik. Csak az tud szabad-ságban élni, aki igazságban él. Az igazsághoz pedig az embernek magának kell eltalálnia. Segíthetik útmutatókkal, okos tanácsokkal, erősítheti törekvéseiben Isten kegyelme — a végső döntést mindenkinek magának kell meghoznia: igazul akar-e élni vagy sem.

Demokrácia csak igazságra épülhet. Az igazságok érvényesüléséhez pedig nem elegendő ismernünk őket — erkölcsi döntésünket is igénylik. A demokrácia egyik pillére a nevelés és az önnevelés. Csak jól nevelt s magukat folyamatosan nevelő polgárokból jöhet létre fejlett, mindenki javáról gondoskodó társadalom.

Jellemző és riasztó vita folyt hónapokon át az iskola világnézeti semlegességéről. Vajon elfogadja-e mindenki azt, hogy a nemzetet alkotó embereknek értékesen, az igazságnak elkötelezetten kell élniük, ha más-más világnézet szerint értelmezik is? Vajon őszintén keresi-e mindenki azt a világnézetet, amely a legbiztosabban elvezeti a teljes igazsághoz?

Mire kell irányulnia a nevelésnek? Merre haladva juthatunk értékesebb emberségre? Két biztos szempont adhat eligazítást. Az anyagvilágból a szellem, a személyes világa felé haladva „világosodik”, nemcsak elménk, hanem szívünk is. Ebben az irányban válik értékesebbé a világ. Az anyagot az értelem, a művészet, az ember szolgálatába állítani: legnemesebb lehetőségünk, Isten-adta hivatásunk. Annak a Teremtőnek a művét folytathatjuk vele, aki a világmindenséget tökéletesen szép műalkotássá, a szellem egyik legcsodálatosabb kifejeződésévé formálta. A materializmus emberellenes, ha tagadja a szellem sajátos értékét, ha az embert bezárja az anyag, a tárgyak, a pénz világába.

Sötétség és világosság tengelyének van egy másik fokmérője is. A szabadság: része személyiségünknek, emberségünk alkotóeleme. De kétféleképpen használhatjuk fel: önmagunk érdekében, másokat elhanyagolva vagy egyenesen megkárosítva, vagy pedig éppen mások javára, a velük, értük való közösség építésére. Szabadságunkat a szeretetben tehetjük teljessé. A Szentháromságtól kapott lehetőségünket gyümölcsöztetve, a szabad szeretet közösségében. Az egoizmus emberellenes, ha tagadja, hogy a szeretet a legfőbb érték, ha az embert bezárja önmagába.

A tanév kezdetén a Szentlelket hívjuk segítségül. Az Igazság és a Szeretet Lelkét. A nemzet — mindnyájunk — nevelésének és nevelődésének is elején járunk. Az Igazság és a Szeretet Lelke adjon erőt és mutasson irányt.

Lukács László

KERESZTES SZENT JÁNOS

Szerelem élő lángja

(A lélek az Istennel való teljes egyesülésekor így énekel)

**Szerelem élő lángja,
lelkem legközepében
milyen vigyázva, mily szelíden sebzél!
Nem fáj sebed marása,
fejezd be hát egészen,
találkozásunk hártáját szakítsd el!**

Érzi a lélek, hogy Istennel egyesülve merő lángolás már, ínye dicsőségében és szerelemben fürdik, lényege legmélyéig megindul akár a dicsőség folyói és gyönyörrel eltelik. Ahogyan az Isten fia mondja, hogy amint az a benne hívő lelkekkel történni szokott „élő víznek folyamai ömlenek annak belsejéből.” (Jn 7,38) Úgy tetszik neki, hogy oly erővel válik Istenné maga is, általa oly mértékben birtokolva, erényei és adományai kincseivel oly mértékben elárasztva, hogy az örök boldogság közelébe ér, attól már csak egy vékony réteg választja el. Azt tapasztalja, hogy ahányszor a benne égő gyöngéd tűz fellángol, gyöngéd és erős dicsőséggel megdicsőíti. Valahányszor föllobog és áthatja ez a tűz, az örök életben részelteti és a halandó élet hártáját már-már elszakítja. Érzi, hogy igen kevés hiányzik ehhez, alig valami tartja vissza a lényegi megdicsőüléstől. Vágyakozva kérleli tehát a Lángot — mely maga a Szentlélek —, hogy ez édes találkozásban szakítsa el földi életét, vagyis részeltesse ezentúl véglegesen abban, amiben találkozásukkor minden esetben úgyis részeltetni akarja, azaz a teljes és tökéletes megdicsőítésben. Így szól tehát:

Szerelem élő lángja!

A *mily*, a *milyen*, az *ó** szócskák sűrű használatával a lélek érzelmeit, elragadtatását akarja kifejezni. Az *ó*, a *mily* gyöngéd és szeretetteljes hangsúlya ugyanis több dolgot árul el, mint amennyit maga a nyelv ki tud fejezni. Az *ó* szócska különösen alkalmas a vágy, az esengő kérés kifejezésére. A lélek mindkét értelemben használja e szavakat: mély vágyakozást fejez ki velük, eseng, hogy végre oldozza el a szerelem, a bilincset vegye le róla.

A *szerelem lángja* a Vőlegény, azaz a Szentlélek szelleme, mely már benne megjelent, édes szeretetté formálja át a lelket. Nem lassan emésztő tűz csak, lángokat vető lobogás is, ahányszor fellobog, dicsőségben fűrészt a lelket, az Istenben való élet ízének ízlelésével üdíti.

* A magyar fordításban a második szakaszban szerepel sűrűn az *ó* szócska.

Ha a lélek az isteni szerelemhez hasonlóan ebben a stádiumban, elmondhatjuk, hogy örökké izzik, akár a fahasáb, és cselekedetei szeretet tüzeből fölcsapó lángnyelvek, melyek annál hevesebbek minél nagyobb az egyesülésből fakadó tűz, és minél mélyebbre merül az akarat a Szentlélek lángjában.

Ilyen nyelven, ilyen szavakkal szól Isten a megtisztult, kitakarított lelkekkel; tüzes szavak ezek, ahogyan Dávid mondja: „Nagyon is tüzes a te beszéded” (Zsolt 118. 140).

A lélek ilyenkor annyira közel van Istenhez, hogy a szeretet lángnyelvévé alakul át, s e lángnyelven közli magát az Atya, a Fiú és a Szentlélek vele, nincs is mit csodálkoznunk tehát azon, hogy ilyenkor az az örök élet ízét érzi, bár természetesen nem egészében, mert az a földi élet állapotával nem fér össze. Élőnek nem azért nevezi a lélek a lángot, mert lobogása folyamatos, hanem azért, mert őt élteti és Istenben való szellemi és valóságos életet él általa. „Szívem és lelkem ujjongnak az élő Isten felé” ahogyan Dávid mondja (Zsolt 84,3). Ezzel nem azt akarja mondani, hogy Isten él, hiszen ezt mondani is felesleges volna, hanem azt, hogy lelke és érzékei elevenen részesülnek Istenből, mivel Istenné válnak benne. Az élő Isten megtapasztalása: Istenben való élet és örök boldogság. Dávid sem azt mondja, hogy Isten élő, hanem azt, hogy elevenen éli át Istent, ha nem is maradéktalanul, csak mint az örök élet látomását. Ebben a lángban Istent a lélek elevenen tapasztalja meg, ízét és édességét érzi és fölkiált:

Szerelem élő lángja

Milyen vigyázva, mily szelíden sebzél!

Azaz milyen gyöngéden érintesz forróságoddal. Ez a láng az isteni élet lángja ugyanis, az Istenben való élet gyöngédségével megsebzí a lelket: annyira, oly hevesen sebzí és indítja meg, hogy a szeretettől egészen megolvad. Beteljesedik rajta az Énekek Éneke menyasszonyának sorsa, aki egészen elérzékenyült és megindult a szerelemtől, és így szólt: „Lelkem megindult az ő beszédén.” (Én 5,6)

Hogyan mondhatjuk mégis, hogy megsebzí a lelket, hiszen nincs abban semmi sebzetlen, a szerelem tüzeiben sínylődik teljes egészében. Csodálatra méltó valóban, hogy sosem tétlen a szerelem, örök mozgásban lángja, hol ide, hol oda lobban. A szerelem feladata az, hogy szerelemre gyújtson és gyönyörűséget szeressen, mivel szüntelen lánggal lobog és sebez a gyöngéd szerelem édes lángjaival, a szerelem művészetét és játékait játssza vígan és fenségesen.

Így teljesedik be a lelken az, amit a Példabeszédek könyvében olvashattunk: „Mellette valék... és gyönyörűsége valék mindennap, játszva ólított minden időben. Játssza az ő földjének kerekiségén, és gyönyörűségemet lelve az emberek fiaiban.” (Péld 8,30-31). Gyönyörűségét abban leli, hogy az emberek fiainak átadja magát. E játszva ejtett sebek, a láng gyöngéd érintése nyomán keletkeznek, ezekkel érinti a szeretet soha nem nyugvó lángja egy-egy pillanatra a lelket, mély sebet ejtve, ahogy a szöveg mondja:

Lelkem legközepében.

Ünnepét a Szentlélek ugyanis a lélek állagában üli, mely fölött sem az érzékeknek, sem az ördögnek nincs hatalma. Az ünnep annál nagyobb, lényegibb és gyönyörűsebb, minél bensőségebben megy végbe a lélekben. Minél bensőségebb, annál tisztább; s minél nagyobb a tisztasága, annál inkább, annál gyakrabban és teljesebben nyílik meg Istennek. A lélek és a szellem egymásban nagy gyönyörűséget ízel, mivel mindent Isten visz végbe a lélekben, és annak

semmit sem kell már tennie. A lélek természetéből következik, hogy saját erejéből csak a test érzékeinek segítségével képes működni, de mostanra már megszabadult és messze került tőlük. Feladata az csupán, hogy elfogadja az Istentől kapottat, mert Isten az érzéke megkerülésével közvetlenül a lélekbe nyúl, azt mozgatja, igazgatja, és abban működik. Az ilyen léleknek cselekedetei már Istenéi — bár az övéi is egyben —, mert Isten általa végzi el amit akar, amivel maga is egyetért.

A lélek legközepében kifejezés azt sejteti, mintha más kevésbé központi részei is volnának a léleknek, és ezt meg kell magyaráznunk. Jegyezzük meg azonnal, hogy a léleknek, mivel szellemi, sem felső, sem alsó, sem mélyebb vagy kevésbé mély részei nincsenek. ez csak az anyagi testeknél fordul elő. Nincsenek kinti és benti megkülönböztethető részek, nincsen mélyen vagy kevésbé mélyen fekvő középpontja, nincsen egyiknek a másikánál világosabb része, mint a fizikai anyag esetében, hanem egészében vett egy, egészében sötétebb vagy világosabb, olyan akár a levegő.

A lélek középpontja Isten. Ha lényének minden képessége, cselekedeteinek és hajlamainak minden ereje által eljutott Hozzá, akkor az Istenben lévő utolsó és legmélyebb középpontra jutott.

Meg kell jegyeznünk, hogy a szeretet a lélek hajlandósága, az erő és erény, mely őt Istenhez viszi, a szeretet által egyesül Istennel. Minél mélyebb a lélek szerelme, annál inkább elmerül Istenben, annál inkább eggyé válik Vele. Minél erősebb a szeretet, annál inkább egyesít Istennel. Így kell értenünk az Isten Fiának szavait: „Az én Atyám házában sok lakóhely van” (Jn 14,2).

Így hát, amikor azt mondjuk, hogy a lelket a szerelem lángja a legközepében sebzí meg, úgy kell értenünk, hogy amennyire azt a lélek állaga, erényei és ereje csak bírja, annyira.

Nem fáj sebed marása

Mielőtt a szerelem isteni tüze a tökéletességig megtisztult, megtisztított lélekbe behatolna és lényegével egylényegűvé válna, a láng, azaz a Szentlélek megperzseli a lelket, tökéletlenségeit, rossz szokásait lerontja és emészti. A lélekről írott elméletek ezt nevezik a *megtisztulás útjának*. Ennek az útnak a során a lélek sokat sínylődik, nagy kínokat áll ki (az érzékekre is átárad e kín). „A magasságból tüzet bocsátott csontjaimba és hatalmaskodik bennük” mondja Jeremiás (1,13).

Semmi nem fogható a lélek szenvedéseire ilyenkor, csaknem a tisztítóhely kínjaival vetekszik e kín. Jeremiás így beszél erről: „Én vagyok az az ember, aki nyomorúságot látott az ő haragjának vesseje miatt. Engem vezérelt és járatott sötétségben és nem világosságban. Bizony ellenem fordult, ellenem fordítja kezét minden nap. Megfonnyasztotta testemet és bőrömet, összeroncsolta csontjaimat. Erősséget épített ellenem és körülvett méreggel és fáradsággal. Sötét helyekre ültetett engem, mint az örökre meghaltakat. Körülkerített, hogy ki ne mehessen, nehézzé tette láncomat. Sőt, ha kiáltok és segítségül hívom is, nem hallja meg imádságomat. Elkerítette az én utaimat terméskővel, ösvényeimet elforgatta.” (Siral 3,1-9).

A lélekben leülepedett, elrejtett, meg nem látott, nem érzett gyarlóságok és nyomorúságok az isteni tűz fényénél és melegénél láthatóvá, érzékelhetővé válnak. A fában rejlő nedvesség sem vehető észre, csak ha tűzre vetik és izzadni,

füstölni, végül fényleni kezd már; s a tökéletlen lélekkel e tűz ugyanezt cselekszi.

Nem minden lélek megtisztítása megy végbe ekkora erővel. Csak azoké, akiket az Úr az egyesülés legmagasabb fokára akar emelni. Tudnunk kell, hogy Isten a szeretetben történő egyesülés és átformálás útján akar a lélekbe hatolni, de előbb Ugyanó tisztítja meg isteni lángjának fényével és forróságával a lelket. Akár a tűz, mely mielőtt belehatolna a fába, utat készít benne, hogy belehatolhasson. Ami most bensőjében édesen égeti, kívülről perzselve kínozza azelőtt, az hogy *nem fáj sebed marása* ezt jelenti hát.

Fejezd be hát egészen

Boldogító látásoddal teljesítsd be a velem kötött lelki házasságodat! — kéri a lélek. Jóllehet a tökéletességnek erre a magas fokára eljutott lélek annál nyugodtabb és elégedettebb, minél inkább szeretetté válik maga is. Magának semmit nem tud és nem akar kívánni, csak Völegényére gondol, ahogyan ezt Szent Pál mondja (1Kor 13,5) „nem keresi a maga hasznát csak a Kedveséét, reményében élve szüntelen ürességet érez, mégis édes és gyönyörtelt epedéssel sóhajt „várván a fiúságot, a test megváltását” (Róm 8,23), ahol dicsősége betelik és éhsége megszűnik. Mert ezt az utóbbit, bármennyire magába fogadja is Isten, teljesen ki nem elégítheti, nem csitítja, csak akkor, ha dicsőségében az Úr előtte megjelenik (Zsolt 16,15). Ez az epekedés, ez a kérés már nem szenvedésből fakad, édes vágyteli epekedésből születik, hiszen a lélek kint már nem érezhet. A Szentlélek által a dicsőség előérzetében részeltetett lélek érti és érzi már, hogy gyöngéd és édes láng hívogatja, hogy belépjen ebbe a dicsőségbe. Erre a hívogatásra válaszolva felel; mondván: *Fejezd be hát egészen!* nem ismételi meg egyebet ezzel mint az evangélium két kérését: „Jöjjön el a te országod! Legyen meg a te akaratod!” (Mt 6,10). Ahhoz pedig, hogy ez megtörténhessen:

Találkozásunk hártáját szakítsd el!

— mondja. E hártya áll a megvalósulás útjában, ugyanis könnyű eljutni Istenhez, ha elhárulnak az akadályok, ha elszakad a hártya, mely megakadályozza a Vele való egyesülést. Háromszoros réteg áll a lélek útjába, s ezeknek el kell szakadniuk ahhoz, hogy végbemenjen az egyesülés, és tökéletesen birtokoljuk Istent. E három réteg: az időlegesség, mely magába foglal minden teremtményt; a természetszerintinek való alávetettség, mely a természetes működést és hajlamokat öleli magába; és végül az érzéki réteg, mely a lélek és a test összetartozását biztosítja, azaz az érzéki, állati létet. Szent Pál ez utóbbról a következőket mondja: „Mert tudjuk, hogy ha e mi földi sátorházunk elbomol, épületünk van Istentől, nem kézzel csinált, örökkévaló házunk a mennyben.” (2Kor 5,1).

A két előző hártjának már előbb el kellett szakadnia, mert csak így juthatott a lélek az Istennel való egyesülés közelségére. Ekkorra már a világ minden javáról le kellett mondania, azokat vissza kellett utasítania, természetes hajlamait, vágyait el kellett pusztítania, hogy lelkének természetes működése istenivé váljék. Az előbb említett lelki tisztuláskor a két réteg a láng kínzó forrósága közepette semmisült meg. Ennek köszönheti, hogy Istenhez ennyire közel kerülhetett, most már csak a harmadik réteg, az érzéki élet hártájának elpusztítása van hátra. Egyetlen hártjáról beszél itt, mert már csak az van hátra, s mivel ez annyira gyöngé, vékony, és az Istennel való egyesülés állapotában annyira

átszemlélt, hogy a lángnyelv nem vált ki belőle fájdalmat, mint a másik kettő esetében, hanem édes élvezetet. Ezért nevezi édesnek a találkozást, mert annál édesebb és élvezetesebb, minél hamarabb elszakítja az élet hártáját.

Az ilyen állapotba került lelkek természetes úton bekövetkező halála külsődleges mivoltát tekintve hasonlatos a többi ember halálához, okát és módját tekintve azonban a szeretet milyensége miatt egészen más. Sokan ugyanis betegség vagy előrehaladott életkorok miatt távoznak az élők sorából, ezeket a lelkeket viszont betegen vagy öregen is a szeretettel való találkozás türelmetlen vágya ragadja el, az szakítja el a réteget, viszi magával lelkük ékszerét. Lágy és édes az ilyen teremtmények halála, édesebb mint egésze életük során a lelki élet. A szeretet lelkesült vágyával, a találkozás édességében halnak meg. „Az Úr szeme előtt drága az ő kegyeseinek halála” (Zsolt 116,15) — mondja Dávid.

Három okból mond a lélek hártáját. Először is a szellem és a test közötti válaszfalként szolgál, másodszer ez az Isten és a lélek között von határt, és harmadszorra nem sűrű és átláthatatlan, a világosságot átengedi magán. Ebben az állapotban ez a válaszfal olyan gyöngye hártájának látszik, annyira átszemlélt, olyan finom, hogy az Istenség fénye áttetszik rajta. A túlvilági élet vonzása akkora, hogy a lélek hitványnak érzi a tőle elválasztó burkot, vékonynak a hártáját akár a pókháló vékonyságát, melyről Dávid is beszél, mondván, hogy esztendeink pókháló gyanánt tekinthetők (Zsolt 89,9).

Feltehetnénk a kérdést, miért azt kéri a lélek, hogy szakítsa el a hártáját, miért nem azt kéri, hogy vágja vagy tépje el? Az ilyen találkozás jellemzésére jobban illik az elszakítás kifejezés, először is ezért. Másodszer azért, mert az ilyen szeretet erőteljes, határozott, kérelhetetlen, inkább elszakít, mintsem elvág vagy eltép. Harmadszor a szerelem úgy kívánja, hogy hirtelen menjen végbe, rövid idő alatt, annál erősebb, nagyobb a szerelem minél hirtelenebb és szellemibb. Az összeszedett erő nagyobb, mint a szétszórt, mint az anyagba a forma, úgy hatol belé a szerelem, egyetlen szempillantás alatt. A cselekményt az előkészület így előlegezi. A szellem cselekménye egy pillanat alatt valósul meg a lélekben, azt Isten valósággal a lélekbe önti. A lélek hozzájárulása mindehhez a vágy, az egymást követő érzelmek általi felkészülés, sosem lehet belőle a szerelem, a szemlélődés tökéletes aktusa. A kellően felkészült lélekbe minden pillanatban beléhatol a szeretet és az, akár a szikra a kellően kiszáradt fában, minden érintésre fellobog.

Ezt akarja a szerelmes lélek, nem tűr késedelmet, nem várja ki élete végét, nem várja be míg elszakad élete fonala, olyan nagy a szerelem ereje, a készenlét benne akkora, hogy könyörögve kéri, a szerelemmel való találkozás, a természetfölötti szenvedély szakítsa meg életét. Jól tudja azt a lélek, hogy Isten szokása, hogy időnek előtte magával vigye azokat a lelkeket, melyeket különösképpen szeret, hiszen bennük rövid idő alatt véghez viszi a tökéletesség művét, míg mások esetében erre hosszú időre van szüksége. Ezt mondja a Bölcs is: „Istennek tetszvéen kedvessé lett, és a bűnösök közt élvén, elvitetett. Elragadtatott, hogy a gonoszság el ne változtassa értelmét, vagy hogy a tettetés meg ne csalja az ő lelkét. Rövid időn vége levén, sok időt töltött be, mert kedves volt Istennek az ő lelke, azért sietett őt kivinni a gonoszság közül”... (Bölcs 4,10-14).

Összefoglalva az egész szakaszt így értelmezhetnénk: „Ó, Szentlélek lángja, milyen gyöngéden és bensőségesen járod át lelkem egészét és égeted dicsőséges lángoddal. Mivel olyan jóságos vagy és hajlasz arra, hogy örök élet révén átadd nekem magadat, hallgasd meg könyörgésemet! Füleidhez eddig nem jutottak el

könyörgéseim, mikor a szerelem vágya és gyötrelme átjárt, érzékeim és lelkem hiába nyögtek, gyöngeségem tisztátalanságom és szeretetem elégtelensége miatt. Eddig hiába kértelek, hogy meghalnom engedj és végy magadhoz, epekedve vágyott utánad a lelkem, a bennem égő türelmetlen szeretet nem hagyott megbékélni azzal a gondolattal, hogy tovább éljek, ámbár te úgy akartad. Nem volt elég a szeretetem eddigi buzdulása, hiszen nem volt elég ahhoz, hogy véget vessen életemnek, de szeretetem immár megerősödött. Érzékelésem és szellemem immár nem alél el tőled, hanem erőre kap, „szívem és testem ujjonganak az élő Isten felé” (Zsolt 84,3), és összes részeim megindulnak velük. Azt kérem, amit te akarsz, hogy kérjem. Amit nem akarsz te, azt nem kívánom, kívánni sem tudom. Szemeid előtt már értékesebbek és becseesebbek kéréseim, mivelhogy tőled származnak, te vezetsz rájuk engem. A Szentlélekben élvezettel és gyönyörűséggel kérem: „A te orcádtól jöjjön ki ítéletem” (Zsolt 17,2). Midőn mérlegre teszed és meghallgatod e kérést, szakítsd el a földi élet gyöngye hártóját, ne hagyj, hogy kitarson addig, amíg a kor, évek természetes módon vágják ketté, engedd, hogy ettől a pillanattól teljes és kielégített szeretettel szerethesselek, a lelkem vég és határ nélkül erre vágyik.

**Ó, seb, gyönyörbe forgatsz!
Égetés édessége!
Ó, puha kéz! Ó, érintés, te kedves!
Örök életről hírt adsz,
kárpótolsz mindenért, te!
Megölsz, s halállal új életre keltesz.**

Ebben a versszakban a lélek azt fejtegeti, hogy a három személy: az Atya, a Fiú és a Szentlélek hozza benne létre az egyesülés isteni művét. A kéz, az égetés és az érintés lényegében ugyanarra a dologra vonatkozik. Három külön szóval azért illeti őket, mert ezzel az általuk kifejtett hatást különbözteti meg. Az égetés a Szentlélek, a kéz az Atya, az érintés a Fiú. A lélek az Atyát, a Fiút és a Szentlelket dicsőíti hálát adván a három nagy kegyelemért, azokért a javakért, mellyel elárasztják, amikor halálát életté változtatják és őt önmagukká hasonlítják. A Szentléleknek az édes sebet, azaz az égetést köszöni meg, a Fiúnak az örök élet ízét, a gyöngéd érintést; az Atyának azt, hogy önmagához hasonította nyájas kezével, s ezzel minden szenvedésért bőségesen kárpótolta. Bár néven itt hármat nevez, mert három különböző hatásról van szó, eggyel társalog, mondván: *megölsz, halállal új életre keltesz*. Hárman egyet cselekszenek, tehát joggal tulajdonít egynek és egyúttal mindhármuknak mindent.

Égetés édessége!

Az égés — égetés —, ahogyan azt előzőleg mondtuk, maga a Szentlélek. Mózes Ötödik Könyvében azt mondja: „az Úr a te Istened emésztő tűz, féltőn szerető Isten ő.” (4,24).

Annál jobban gyógyít, minél inkább sebez. Annál jobban érzi magát a lélek, minél inkább megsebeztek.

Ó seb, gyönyörbe forgatsz!

Az őt égető sebhez intézi a lélek a szavait. Mivel édes volt az égetés, a seb is hozzá hasonlatos. Az édes égetésből kedves seb keletkezik. A szerelem okozta égési sebet, a szerelem égetésével lehet csak gyógyítani; annál hamarabb és tartósabban gyógyul, minél erősebben sebeződik. A lélek szellemi úton történő megsebzése igen emelkedett állapotot válthat ki. Megesik, hogy az Isten szeretetében lángoló lélek, egy Szeráfot pillant meg, aki nyilával és előreszegzett, a szerelem tüzétől fehéren izzó dárdájával döfi át a lelket, mely izzó parázként vagy lánggal lobogva ég, és megégeti őt hatalmasan. Ilyenkor fellobog és magasra tör a léleken a láng, akár a tüzes kemencében vagy kovácsműhely kohójában ha felszakítják a parazsat. A tüzes dárda döfésére a lelket kimondhatatlan gyönyörűség járja át. Édes elragadtatásba esik a Szeráf mozgására, érezve annak heves felbuzdulását, lángol és olvadozik a szeretettől, érzi a gyöngéd sebzést, a szerelem fűvének csillapítását, mellyel a dárda be van erősen kenve, szellemének állagában, akárha lelkének szívét járná valami át, heves szúrást érez.

A seb legbensőbb pontján, a szellem szívének közepén a legnagyobb gyönyört érzi. Ki is tudná szavakba önteni mindezt? Úgy érzi a lélek, mintha egy kicsiny, de nagyon erős és égető mustármag gyújtana bensejében heves, és eleven szerelmi lángot. Ez a lángolás az égő pontból és fű állagából és erejéből keletkezik, szétárad jótékonyan a lélek szellemi és állagi ereiben, azoknak a tehetsége és ereje aránya szerint. Az egyre nagyobb hőben a szeretet olyan tökéletes lesz, hogy valósággal előnti a szerelem lángoló tengereként a lélek alsó és felső régióit és betölt mindent. Mintha a mindenség a szeretet egyetlen hatalmas óceánja volna, melybe elmerülve nem látja határát sem végét, és ő maga volna mindennek közepe. A lélek gyönyöre leírhatatlan ilyenkor, ráébred, mennyire találóan hasonlítja a mennyországot az evangélium a mustármaghoz, mely a bensejében lévő forráság következtében magas fává növekszik (Mt 13,31).

Az Istenben megtisztult és megerősödött lelkek számára ami romlandó, és testüknek kint és fájdalmat okoz, erős és egészséges szellemük számára édes és élvezetes. A fájdalommal együtt növekvő gyönyör csodáját kínjai során Jób is észlelte, mondván: „És ismételve csodálatosan gyötresz engem.” (10,16).

A szeretet égési sebet mással nem lehet gyógyítani, csak a sebet ejtő újabb égetéssel. Annál jobban gyógyít, minél inkább sebez. A lélek gyönyöre annál nagyobb, minél tovább érintgeti a sebet, ahogy a jó orvos, amikor a kezeléssel enyhíti a kint. Ezért mondja a lélek gyönyörködtetőnek a sebet.

Ó, puha kéz! Ó, érintés te kedves!

Ez a kéz, ahogyan mondtuk, a jóságos és mindenható Atya. E kezét gyöngédnek nevezi, mert azt fejezi ki ezzel, hogy: gyöngéd vagy lelkemmel szemben! Milyen gyöngéden illetsz, pedig ha akarnád, súlyod alatt elsüllyedne a világ! „Hiszen szemed pillantásától megrendül a föld.” (Zsolt 103,32). „A népek le-rognak és elalélnek, a hegyek porrá omlanak” (Hab 3,6).

Örök életről hírt adsz,

Isten minden adományát megízleli a lélek ebben az állapotban, erejét, bölcsességét, szeretetét, szépségét, kegyelmét és jóságát stb. Isten mindezek együtt. Isten egyetlen érintése ezek íze. Istenben a lélek tehetsége és állaga szerint gyö-

nyörét leli. A Szentlélek kenete a testet is bevonja, az egész érzéki rész élvezetét leli ebben, a tagok, a csontok, a velő, nem a szokásos módon, hanem a nagy gyönyörűség és dicsőség érzetével; a láb, a kéz utolsó íze is élvezi Istent. A test a lélek dicsőségét érzi, Istent dicsóíti, csontjai megszólalnak, ahogyan Dávid mondja: „Összes csontjaim mondani fogják: Uram, ki hasonló hozzád?” (Zsolt 34,10) Mivel a szavak mindezt nem tudják visszaadni, legyen elég csak annyit szólni, hogy benne az örök élet íze van.

Kárpótolsz mindenért, te

Úgy érzi a lélek, hogy az eddig elszenvedett kínokért elnyerte jutalmát, és az örök élet ízét érezheti.

Akiket az Úr el akar juttatni erre a fokra, azoknak háromféle kínon kell átmenniük, ezek: a szenvedések, a csüggedés, a világ fenyegetései és kísértései. Ez utóbbi az érzéki részben többféle formában jelenik meg, úgymint kísértések, szárazságok és letörttség. A szellemi részben gyötrelmek, elborulások, szorongás, elhagyatottság jelenik meg és kísértés. Az első versszak negyedik sorát magyarázva említettem, hogy a szellemi és érzéki rész ilyen módon tisztul meg.

Érdemes elmondani még, hogy miért olyan kicsiny azoknak a száma, akik az Istennel való egyesülés ilyen magas fokára jutnak. Nem mintha Isten inkább így akarná, hiszen mindenkit tökéletesnek akarna látni, hanem azért, mert kevés választott edény képes a nagy és magasztos megmunkálás elviselésére.

Megölsz, s halállal új életre keltesz.

A halál nem más, mint az élet megszűnése; ha megjön az élet, a halál távozik. Szellemi értelemben kétféle életet élhetünk, először is a megboldogultakét, akik Isten látására eljutottak és ez csak a testi és természetes úton bekövetkező halál útján érhető el. Szent Pál így beszél erről: „Mert tudjuk, ha e mi földi sátorházunk elbomol, épületünk van Istentől, nem kézzel csinált, örökké való házunk a mennyben” (2Kor 5,1). Másodszor a teljességben való lelki életet, Isten birtoklását a lelki egyesülés által. Ez utóbbi az összes rossz szokás, és hajlamok, az emberi természet teljes tagadásával érhető el. Míg ezt meg nem valósítja az ember, nem juthat el a lélekszerinti élet teljességére: az Istennel való egyesülésre. Erről az Apostol a következőképpen szól: „Mert ha test szerint éltek, meghaltok: de ha a test cselekedeteit a lélekkel megöldöklitek, éltek.” (Róm 8,13).

Mindebből láthatjuk, hogy amit a lélek halálnak nevez, az a régi ember. Tehetségei az emlékezet, az értelem és az akarat használata, a világ dolgaiban való elmerülés, az azokkal való foglalkozás, a teremtmények iránti vonzalom, a bennük talált gyönyörűség. Ha nem hal meg a régi ember bennünk, nem élhetünk tökéletesen. Az apostol így figyelmeztet minket: „Hogy levetteztétek ama régi élet szerint való ó embert, mely meg van romolva a csalárdság kívánságai miatt: Megújultatok pedig a ti elméteknek lelke szerint. És felöltöztétek amaz új embert, mely Isten szerint teremtett igazságban és valóságos szentségben.” (Ef 4,22-24).

**Örökkön égő mécses,
Érzékeim homályos
üregeit világod beragyogja,**

mi vak volt, íme, fényes
tökéletes, világos,
melegét, fényét Kedvesének adja.

Ebben a verzzsakban a lélek Kedvesének a Vele történő egyesülés során nyert nagy kegyelmeket magasztalván elősorolja. Elmondja, hogy Órála fontos és alapos ismereteket szerzett és ezek mind szerelméről beszélnek. Szeretet és világosság árasztja el képességeit és érzékeit, melyek egyesülésüket megelőzően pedig sötétnek és vaknak bizonyultak. Már megvilágosodva és a szeretet melegétől átjárva, fényt és meleget árasztanak az őket megvilágosító és szeretetre gyűjtő Völegényre.

Örökkön égő mécses,

Belátja, hogy mennyire igaz, amit az Énekek Énekében a menyasszony mond, hogy *a szeretet lángjai tűznek lángjai* (8,6).

Érzékeim homályos üregeit

Ezek az üregek a lélek tehetségei: az emlékezet, az értelem és az akarat. Mélyek, mert nagy adományok befogadására alkalmasak, ugyanis nem kevesebb, mint a végtelen fér beléjük. Hogy mekkora kint okoz számukra, ha üresek, leginkább akkor értjük meg, ha azt az élvezetet és gyönyört, amit Isten befogadása jelent számukra, felfogjuk. A tehetség befogadó barlangja mindaddig nem érzi azt a kínzó ürességet, ameddig meg nem szabadult, meg nem tisztult véglegesen a teremtmények iránti vonzalomtól. Az első üreg az értelem ürege, mely Istent szomjazza. Ha már megtisztult mindentől, olyan kínzó ez az érzés, hogy Dávid a szarvas szomjúságához hasonlítja, mondván: „Mint a szarvas kívánczik a folyóvizekre, úgy kívánczik az én lelkem hozzád, óh, Isten” (Zsolt 42,2). Az értelem szomját oltó isteni bölcsesség folyóvizeire szomjazik a lélek.

A második üreg az akaraté, mely az Isten utáni éhséget jelzi. Olyan éhséget érez a lélek, hogy csaknem belehal. Dávid így szól erről: „Kívánczik, sőt emésződik lelkem az Úrnak tornácai után” (Zsolt 84,3).

A harmadik üreg az emlékezeté. Sóvárog és eped a lélek Isten birtoklására. Jeremiás így beszél erről: „Vissza-visszaemlékezik és megalázódik bennem az én lelkem.” (Siral 3,20)

De bocsásson meg az Úr, ha megkérdem, és Szent Gergelyt idézem, aki szintén a szent János evangéliumához írott magyarázatban megkérdi, miért kívánczik a lélek Isten után akkor is, amikor Istent bírja már: „Miért eped azután, ami már az övé?” (Hom 30 in Ev.)

Nagy különbség van Isten kegyelmi úton történő birtoklása és az egyesülés útján való birtoklása között. Az első kölcsönös szeretet, a második a teljes odaadást jelenti. A különbség akkora, amekkora az eljegyzés és a házasság között fennáll. Az első esetében a kölcsönös igen van meg, egyet akarnak mind a ketten, a völegény ajándékai vannak jelen, ékszerek és a menyasszonyi ruha; a második esetében a kettőjük közössége és egyesülése következik el. A lelki eljegyzés a tökéletesség magas foka tehát a lélek és az Ige között, de nem fogható mégsem a házassághoz. A házasságkötésre akkor kész a lélek, ha a teremtményekhez való vonzalmától teljesen megtisztult már, ahhoz azonban, hogy a házasság magasztos állapotára eljusson, másképpen kell felkészülnie.

A házasságkötést megelőző eljegyzési időszakban az Istennel való egyesülést előkészítő magasztos keneteket alkalmaz a Szentlélek. A lélek üregeinek epekedése ilyenkor igen erős és gyöngéd.

A lelkiatya, aki az ilyen állapotban lévő lelkeket gondozza, vegye fontolóra, soha ne feledje, hogy a dolgok mozgatója nem ő, hanem a lelken szüntelen űrködő Szentlélek, hogy ő pusztá eszköz, hogy annak a tökéletességben, a hit, és Isten törvényének útján való haladását elősegítse. Ne arra törekedjék, hogy az ő felfogásához és elveihez alkalmazkodjanak ezek a lelkek, tűnődjön el azon, vajon számára valóban ismerős-e az út, amelyen Isten a lelkeket vezet, s ha nem, bízza a haladást rájuk, meg ne zavarja őket. A lelkiatya gyakran maga sem érti a nyugodt és magányosan szemlélődő lelkeket, mert ő maga nem jutott el erre a fokra, és nem tudja, mit jelent a bölcsekedés köréből kilépni.

Ne aggódjon amiatt, ha ezek a lelkek mitsem tesznek, mert a lélek ilyenkor már tényleg nem tesz semmit, Isten működik benne. Vezetőjük inkább azon fáradozzon, hogy felszabadítsa a lelket, magányra, és tétlenségre vezesse, azaz hogy semmihez ne kötődjön, legyen üres, forduljon el minden teremtménytől, kerüljön a szellemi szegénység állapotába. Egyenesen az Atya tanácsára kell a léleknek így cselekednie, hiszen ő ezt mondta: „Aki nem mond le minden tulajdonáról, nem lehet az én tanítványom.” Ezt nem pusztán a testi, anyagi javakról történő lemondásra kell vonatkoztatnunk, hanem a szellemi javakról történő lemondásra is, akik eszerint élnek, azokra mondja Máté: „Boldogok a lelki szegények” (5,3). Ha ilyen módon megszabadult tehát a lélek mindenétől, megtett mindent, amit megtehetett, és akkor lehetetlen, hogy Isten meg ne tegye a magáét, és ne közölje magát vele.

Napként helyezkedik el Isten a lelkek fölött, hogy magát velük közölje. A lelkek gondozói elégedjenek meg azzal, hogy felkészítik azokat az evangéliumi tökéletesség értelmében, azaz követeljék meg a szellem lemeztelenítését és kiürítését, de ne törekedjenek építésre, ez a világosság Atyjának munkája lesz, Tőle származik minden adomány és tökély. „Ha az Úr nem építi a házat, hiába dolgoznak azon annak építői” (Zsolt 127,1).

A természetfölötti adományokat, azoknak működését, milyenségét sem a lélek, sem a lelkiatyák nem érthetik.

Ellene vethetné bárki ennek, hogy ha az értelem nem ért világosan, télen marad az akarat és nem szeret majd. Isten egyetlen cselekedettel fényt és szeretetet közöl a lélekkel, ez a természetfeletti szeretet-tudás, a melengető fény: melengető, mert szerelmet ébreszt. Az értelem számára azonban homályos és sötét mindez. A szemlélődés során nyert tudásból fakadó ismeret ez, mely szent Dénes szerint a sötétség sugara az értelem számára.

Gyakran megtörténik ily módon, hogy az akarat lángra lobban, elérzékenyül, szerelmet érez, jóllehet nem ért, nem tud semmi többet, mint annekelötte. Isten rendez el benne ilyenkor a szeretetet a Menyasszony szavai szerint: „Bevis engem a borozó házba és zászló felettem a szerelme” (Én 2,4).

A lelkiatyák gyakran nem értik azokat, akik nyugodt és magányos szemlélődésbe merülve haladnak, mert ők maguk sosem jutottak el erre a fokra, és nem tudják, mi is az, ha valaki az elmélkedő bölcsekedésből kilép. Az ilyen lélek szent tétlenségét, békés és nyugodt összhangját szeretné megőrizni és ebben nincsen helye az érzéki élvezeteknek. Az érzéki rész nyugalmára, alváásra vagy éppen eszméletvesztésére vonatkozóan igen fontos és világos utalást találhatunk az Énekek Énekében: „Kényszerítetek titeket, Jeruzsálemnek leányai, a vadkecs-

kékre és a mezőnek szarvasira, fel ne költsétek és fel ne serkentsétek a szerelmet, valamíg ő akarja." (3,5).

Megesik néha, hogy Isten az egyes lelkeket szent kenetével bekenve arra a nemes vágyra és elhatározásra indítja, hogy elhagyják addigi világukat, életüket és életmódjukat megváltoztassák, Isten szolgálatának szenteljék magukat, megvessék a földi javakat. A lelkiatyák mindezt nemegyszer megpróbálják kiverni a fejükből. Ennek a magyarázata az lehet, hogy nincsen bennük a kellő vallásos gondolkodás, világiasan ítélnék, Krisztustól keveset tanultak, az élet szűk kapuján nem mennek be, és másokat nem hagynak bemenni. Ilyen értelemben vak a lelkek gondozója, ha a lélek és a Szentlélek útját megpróbálja elállni.

A második vak, az ördög, aki a szemlélődő lelket megzavarhatja, mert maga vak, szeretné, ha az lenne, a lélek is az maradna.

A harmadik vak maga a lélek. Ahogyan az előbb mondtam zavartságában nem érti önmagát, és csak kárára van önnönmagának. Mivel csak érzékei, gondolatai segítségével képes cselekedni; Isten viszont ürességbe és magányba helyezi, képességei révén immár semmire sem jut, hiába igyekszik. Megcsömörlik tehát, lelki szárazságba esik, hiába élvezte eddig az Isten ajándékozta szellemi csönd és béke tétlenségét.

Térjünk most vissza a lélek képességeinek mély üregeihez, melyekről már előljáróban elmondtuk, hogy igen erősen szenvednek Isten keneteitől, melyekkel azokat az egyesülésre előkészíti. E gyöngéd és finom kenetek mélyen behatolnak a lélekbe, illatossá teszik, előkészítik a kimondhatatlan vágytól, ürességtől epekedő barlangokat. Amekkora volt e barlangok szomjúsága és éhsége, kielégülésük, jóllakottságuk és élvezetük épp akkora lesz.

Mi vak volt, íme fényes

Vak volt ugyanis a lélek, mielőtt Isten bevilágította, fényessé tette volna. A szem kétféle okból nem lát: vagy azért, mert sötétben van, vagy azért, mert vak. Isten a lélek fénye és tárgya. Ha Ő nem fényeskedik neki, sötétben marad, látása hiába éles. A bűn állapotában, vagy ha figyelmét másra irányítja a lélek, vaknak nevezhető, ha rásütne is Isten fénye, vaksága miatt nem lát.

Vak volt a lélek, mert más dolgokban is élvezetet talált. Az ész szerinti, felsőbb érzékelés vakságát az érzéki vágy okozza, hályogként, ködként vonja be az értelem szemét és megakadályozza ezzel annak látóképességét. Isten gazdagságának és szépségének nagyszerűségét ez a hályog elhomályosította.

A lélek érzékelőképessége, mely az isteni fény híján homályba borult, vágyában és vonzalmaiban vak volt, mély üregeivel együtt immár fennen ragyog az Istennel való egyesülés dicsfényében, a tehetségek üregei maguk is fényt hintenek szét.

Tökéletes, világos, melegét, fényét Kedvesének adja.

A lélekben égő lámpák csodálatos fényébe merülve ezek az üregek nemcsak hogy teljes egészében átadják magukat Istennek, de Istenre ragyogtatják e fény-sugarakat.

Különös, azaz minden közönséges gondolkodástól, szokásos túlzástól, módtól, viselkedéstől elütő ez a fény. Az Isten nagyságában megismert tökéletessége

eggyé válva, tökéletes fényt áraszt, a szeretet melegét hinti szét a lélek. Istennel egyesülve, a részesezés értelmében Istenné válik maga is, ha nem is oly tökéletesen, mint a túlvilági életben majd, csak mintegy Isten árnyékává válva. Ilyen értelemben, mivel ezzel az állagi átalakulással Isten árnyékává lett, Istenben Istenért teszi, amit Ő önmagáért a lélekben véghezvisz. Ilyen módon Isten és a lélek működése egy. Ha Isten szabad és kegyes akarattal önmagát neki átadja, ő is szabadon és teljesen, az Istennel való egyesülés foka szerint, Istenben Istennek magát valóságos és tökéletes ajándékként Istenként adja. Ilyenkor tapasztalja csak igazán a lélek, hogy Isten öröklés révén az övé, jogos tulajdona, hiszen Isten fogadott gyermeke ő. Önként visszaadja most mindazt, amit Istentől kapott, visszafizeti Istennek minden tartozását.

Nagy elégtételére szolgál a léleknek, hogy önmagánál többet ad Istennek: nagylelkűen, mintegy sajátját, Istent ajándékozza Istennek, ugyanazzal az isteni fényvel és meleggel, amelyet ő kapott. Ez a másvilágon a dicsőség fénye, a földön pedig a megvilágosodott hit révén történik.

**Mellemben lakva titkon
ébredsz lágy fuvalommal,
eszméltetsz nyugalomra, szerelemre.
Lélegzeted beszívom,
eltöltesz javaiddal.
Ilyen gyöngéden ejtesz szerelembel!**

Szerelemmel fordul a lélek Vőlegényéhez. Neki tulajdonítja, neki köszöni azt a két csodálatos dolgot, amelyet az ölelésével benne létrehoz. Az első a szelídség és szeretet kiváltotta Istenre történő emlékezés. A második Isten megjelenése a lélekben, fuvallatának belélegzése által, mely Isten javaiban és dicsőségében való részesezést is jelenti. Eltelik vele a lélek, édes és gyöngéd szerelem önti el.

Akárha ezt mondaná: Milyen gyöngéden, mennyi szerelemmel emlékeztetsz, isteni Ige, én Vőlegényem, lelkem közepén és mélyén, lelkem tiszta benső állagában, ahol annak Uraként titokban és hallgatva lakozol, akárha saját házában, saját ágyában, akárha az én ölemben velem bensőleg és szorosan egygyévalva velem egyesülnél. Akárha álomból ébredve mély lélegzetet véve így sóhajt; így ébred a lélek:

**Mellemben lakva titkon
ébredsz lágy fuvalommal,**

Az emlékezés mozdulatát az isteni Ige a lélek állagában végzi el, olyan nagy, az Úrhoz méltó, dicsőséges és bensőségesen gyöngéd mozdulat ez, hogy a lélek úgy érzi, hogy a világ minden virága, fűszeres füve, balzsama benne nyílik és hinti illatát, hogy minden ország és birodalom, az ég minden erői és hatalma benne mozdul meg. Mi több: érzi, hogy az összes teremtmény azoknak minden ereje, állaga, tökéletessége, szépsége benne felragyog és vele együtt végzi ezt a mozdulatot, valamennyien együtt és egyszerre.

Valóban csodálatos, hogy bár Isten mozdulatlan, mozdulatát érzi mégis a lélek. Isten ugyanis fölébreszti és mozgásba hozza e lelket, hogy megpillantsa a természetfölötti látványt. A lélek új világra ébred: feltáru előtte a dolgok és teremtmények isteni élete, lénye és összhangja, azok Istenben való mozgása.

Álmából a lélek a maga erejéből sosem tudott volna felébredni. Egyedül Isten képes arra, hogy fölnyissa szemét. Igen találóan Isten ébredésének nevezi azt, hogy bensejében Istenre ébredt. Ébressz fel, világosíts meg, Uram, minket, hogy megismerjük és megszeressük a számunkra rendelt javakat, és hogy megértsük, azért mozdulsz meg bennünk, hogy kegyelmeddel elhalmozz, hogy megemlékezz rólunk!

Teljesen kifejezhetetlen, mit ismer meg, mit érez a lélek Isten fenségének megpillantásakor. Ez a közlés a lélek állagában történik, annak szívében. Isten számba nem vehető érényeinek ezernyi és ezernyi hangja végtelen erővel zúg fel a lélek mélyén. A lélek ott állva előtte, rettenetes komolysággal szerveződik meg, mint a zászlós tábor (Én 6,7) és magára ölti minden teremtmény kedvességét és szépségét.

De hogyan képes elviselni a gyöngé testben rejtőző lélek az ilyen közlést? Nincs ember, nincs erő, mely meg ne semmisülne tőle! A trónján ülő, arannyal és drágakövekkel elborított Ahasvérus királyt megpillantva Eszter királynő annyira megrémült, hogy menten elájult. Ő maga mondta, hogy olyan volt, mintha angyalt látott volna, arcának szépsége és a pompa annyira megijesztette, hogy elvesztette az eszméletét. A lélek pedig nemhogy el nem ájul, erőre és hatalomra kap megpillantván Istent!

Két okból nem semmisül meg, nem remeg a lélek Isten hatalmas és dicsőséges ébredésétől. Az egyik az, hogy eljutott már a tökéletességnek arra a fokára, amikor az alsó rész tökéletesen megtisztult és a szellemi résszel összhangba került, nem érzi többé azt a megsemmisítő, gyötrelmes érzést, amit a szellemi közlések alkalmával az érzéki rész érezni szokott. A másik ok pedig az, amire a verssor is utal, hogy *nyugalomra és szerelemre* ébreszti Isten. Mivel nagyságát és dicsőségét azért mutatja meg a léleknek, hogy naggyá és boldoggá tegye, ügyel arra, hogy kárt ne okozzon benne. Esetünkben az égi király az első pillanattól fogva barátságot mutat, akárha egyenlő lehetne a lélekkel a testvére lenne.

Isten titkon minden lélekben ott lakik, annak mélyeiben rejtőzik, ha nem így volna ugyanis, nem élhetnénk tovább. De otlakása lelkenként más és más. Van ahol egymaga lakik, míg van ahol mással együtt; van akikben szívesen, van akikben nem szívesen időzik; az egyik akárha a saját háza volna: parancsol és rendelkezik benne, a másikban idegen marad az idegen házban, parancsolni, cselekedni nem hagyják.

Ó, mennyire boldog az a lélek, akinél ott pihen, mellében nyugszik Isten! Mennyire fontos, hogy mindentől távol tartsa magát, ügyes-bajos dolgaitól fússon, mérhetetlen nyugalomban éljen, Vőlegényét öléből egyetlen moccanás vagy nesz fel ne zavarja, meg ne riassa!

A tökéletes lélekben a Vőlegény mindent tökéletes módon visz végbe.

**Lélegzeted beszívom,
eltöltesz javaiddal.
Ilyen gyöngéden ejtesz szerelembe!**

Isten lehelleteről nem szeretnék beszélni, nem is teszem, hiszen a szavak visszaadni úgysem tudnák, mi is az valójában. Az Istenség magas fogalmát érteti meg a lélekkel az isteni lehellet. Isten megértését és megismerését a Szentlélek ihlető lehellete kíséri. A Szentlélek mélységesen önmagába meríti a lelket, Isten fényével és gyöngédségével, az Istenben tapasztaltaknak megfelelő mér-

tékben. Mivel jósággal és dicsőséggel teljes ez a lehellet, jósággal és dicsőséggel tölti meg a lelket. Onmaga iránt Isten mélységeiben minden fogalmat, képzeletet meghaladó módon ébreszt szerelmet. Istennek legyen hála és dicsőség mind-örökkön-örökké,
Amen.

Szerelem élő lángja

*Szerelem élő lángja,
lelkem legközepében
milyen vigyázva, mily szelíden sebzél!
Nem fáj sebed marása,
fejezd be hát egészen,
találkozásunk hártáját szakítsd el!*

*Ó, seb gyönyörbe forgatsz!
Égetés édessége!
Ó, puha kéz! ó, érintés, te kedves!
Örök életről hírt adsz,
kárpótolsz mindenért te!
Megölsz, s halállal új életre keltesz.*

*Örökkön égő mécses,
érzékeim homályos
üregeit világod beragyogja,
mi vak volt, íme fényes,
tökéletes, világos,
melegét, fényét Kedvesének adja.*

*Mellemben lakva titkon
ébredsz lágy fuvalommal,
eszméltetsz nyugalomra, szerelemre.
Lélekzeted beszívom,
eltöltesz javaiddal.
Ilyen gyöngéden ejtesz szerelembel!*

Takács Zsuzsa fordítása

BISZTRAY ÁDÁM

Elmaradt találkozásaim

Elmaradt találkozásaim nem pótolhatók, hacsak nem kezdek el társalogni a föld alatti házban aluvókkal. Írhatok nevet — nem is egyet — a széljátékú porba, tél pusztultán pedig a sárga hóba. Mikor jutunk túl azon a küszöbön, ahonnett közömbös, kinek néztünk sugaras szemébe, kinek szoríthattuk hosszan a kezét? A személyesség varázsa akkor is oszlopos erő mibennünk, ha csupán egy pillanatot, márpedig ifjúságunkban ugyancsak rászorulunk a támasztékra, keressük, szóló indája a karót.

Kár immár elővennem, kihez szerettem volna tartozni, kitől tanulni. Íme, nyelvünk és zenénk fejedelmét, Kodályt, hosszú ravatalán sem köszönhettem. A rossz napokban, sötét és virradat előtti órán hátramaradásom okát bizony abban láttam, nem voltak mestereim, se tanítóm, ki testi-lelki közelségből akár jó szóval s nemes példával, akár felemelt s tiltó kézzel, vagy indulatos szemöldök-összerántással, utat jelölt volna nekem, csak énnem.

Vagy egy másik temetőm — sűrűn fejfákkal, kőkeresztekkel fogva le — ahol a tisztelnivaló nevekhez írt idő az enyém is. Így aztán Kodály apánktól örööm a kecskeméti fotóját, a Psalmus Hungaricust, a Berzsenyi Oda kórusát, vagy Palló Imre hangján Hártyt, de éppen semmit, amit ő érintett. Boldogságos, csilámló ködbe vész régi időm. A szépség mindig valami köntöst választott magának, hogy újra cserélje és közömbös, vagy semmi dolgaimnak értelmet adjon. A hétköznapi pedig, ami körülvett, tennivalóimat úgy mérte ki, hogy azt becsüljem csak, amiért én dolgoztam meg. A választás magam szuggerálta hitével, káprázatával mindig csak egy villanásnyi időre hihettem el, patrónusom van. Kemény lecke volt megtanulnom, egyedül vagyok.

A líra — mint életforma, filozófia és a kifejezés eszköze együtt — azért vonzott engem gimnazista korom óta, mert nem tudtam rajzolni. Csendéleteim a temperával pacnik lettek, sose virágok, kökényé, almaféé, a rózsáé. Penz, a rajztanárom hiába tűzte az üres tintatartójába a legszebb kivirágzott ágat, mintha ecsetem eleve süketnek s vaknak teremődött volna. Azt bizony észrevettem, hisz érzékeny a kamaszember, visszanyeli somolygását. Nem adott jegyet. Átkoztam magam, éjjel alig aludtam egy-egy rajzóra után. Hogy lehet? Képekben látom a világot, a láthatót, még a kimondott vagy születni készülő szavakat is, de amint a papírhoz hozzáérek szénnel, ecsettel, minden meghal azon nyomban. Ha nem jár velem a Toldyba Bánffy öccse, a kedves csodagyerek — tévesztésig hasonló máig a két orgánum, hevesi hanglejtés —, nincs irodalmi kör a III/B-ben és nem érzek sosem előrelökődő kényszert, én is képes vagyok verset írni, nemcsak ő. Riválist, atlétanyelven húzóerőt kellett keresnem, hogy elérjem az előttem futót. Ráadásul szebb volt, amit zengő hangján olvasott fel, mint maga az olvasható szöveg. S hogy le hagyjam abban a csikófiatalságban Svábyt, aki festőművész, Bandit s Ádámot, aki orvosdoktor, Mécs Karcsit, aki pedig színész lett, sose fordult meg fejemben ez a kísértés, mert eredendő hitem szerint a baráti demokrácia lényege, együtt szárnyaljunk, mi, egyenlők. Még féltékeny is voltam a kerek igazság kedvéért, ők négyen oly bensőségesen beszélgettek Kiss

Pista tanár úrral a gótíves ablakmélyedésben, mintha fiai lettek volna. Magam dadogtam, körülményeskedtem ha kérdezett, s hamar kifulladt a mondókám. Aztán az akkori társadalmi kategóriák jegyében se hal se hús figuraként jegyeztek. Apám gépészmérnök, mégis a villanyszerelő kisiparból élünk — és ha lehet, távol tartja magát mindenféle szülői értekezlettől. A margó pszichózisában nemegyszer mondtam magamban Zrínyit, hogy egy népnél sem vagyunk alább valók. Mintha nép lehetnék, s nem árva szál gimnazista, aki szeretetlenségében félrehúzódik. Amikor harminchét évesen hazavitem első verskötetem tisztelet-példányait, kinek is küldhettem volna még aznap könyvet, mint Illyésnek. Vinni resteltem. Válasz pedig nem jött, hiába vártam. Máig nem tudhatom, ítélete volt-e az ok, vagy egyszerűen a postán kallódtam el. Nem is nyomoztam kideríteni ügyemben mi az igazság, bár mindkét feltételezés rajtam ült, s kedvetlenített évekig. Nem tudtam soha közeledni, erre a képességre újra kellett volna születnem. Írhattak erről a könyvről bármit, és nyithatott utat újakhoz, korunk Kölcseyje, a mai nemzet költője hallgatott. Talán tudott rólam, vagy csupán udvariasan mondta; TE VAGY?! Galambószén, nyolcvanévesen és kicsit Flóra nénire támaszkodva óvatoskodott lefelé a FÉSZEK vörös szőnyeges lépcsőin. Dobbenten viszonztam ezt a kéznyújtást, mely nemcsak üdvözlési forma volt nála. És azon az áprilisi napon énekeltük friss sírja felett a Himnuszt, amikor megtudtam, apám menthetetlen beteg.

Ernő bátyám, anyám öccse mindig hívott haza. NEKÜNK, BOKOR-IVADÉKOKNAK KÓRISPATAK AZ ELSŐ FÉSZEK, S TE MÉG NEM ISMERED. NEM KED SEPSISZENTGYÖRGYBŐL ÁLL HÁROMSZÉK, PEDIG PÁRIZS SEM FRANCIAORSZÁG.

Először '79-ben vált füstté az útiterv, nem voltak dollárjaim benzint venni Várad kapujában. Akkor még hitte az én Ernő bátyám, hogy beváltom az ígéretet. Másodszer, harmadszor ki tudja már, mi jött közbe, határidős munka-e, hirtelen betegség, pénzhány, ezek egyszerre mind, vagy csupán a sors játszott velem, aki, lám, könnyen eltéríthető. Csak egy dologban nincsen felmentésem, a legszigorúbb szállásrendelet szerint is biztos lett volna befogadásom s fedelem, hiszen elsőfokú rokon. Tavaly nyáron anyám halála hozott össze minket újból. Táviratunkra hamarabb termett köztünk mint a válasz, mikor érkezik a Balt Orienttel. Ernő bátyám Farkasréten vette szavamat, nyáron megyek hozzá Kovásznára, aztán Kórispatakra is elvisz az új Dácián. Kap ő benzint bármikor szilvóriumért. Emlékszem, ahogy kilépett közülünk átizzadt, fekete gyapjúruhájában, s a magvetők mozdulatával hazai földet szórt a nyitott sírba. Nem a papé, hanem a nagybátyámé lett az igazi ámen. Bokor, alias Sonka Ernő azonban — mielőtt az ígért nyár jöhetett volna — nagycsütörtökön meghalt. S gyász híre, a ravatalhoz hívó, a posták ördögétől kegyetlen a temetés napján érkezett.

Mondhatom immár magamban suttogva, hangosan is; BOCSÁSS MEG, HOGY ÖRÖKRE ELMARÁDTAM, S FOLYAMODJ ÉRTÜNK ISTENÜNKNÉL KÁLVIN SZAVAIVAL ÉS FEHÉR POSZTÓHARISNYÁSÁN, AMIKORON ELÉBE ÁLLSZ, MINT A RÉGI HATÁRVIGYÁZÓK.

És amíg csak élek, nincsen végük az elmaradt találkozásaimnak. A sors ebben munkál, de vétkekkel egy az én mulasztásom. Tavaly óta Gál Ilonka néném is üzenhet s várhat feljebb mint a legmagasabb hegy. Kézdi szülőltét — szakasztott nagyanyám arcával —, ki a Magyar Nemzetben szerette olvasni öccsét, ismeretlenek kísérték utolsó útján a máriaremetei Pedagógus Otthon halottjaként. Mint ha nem lett volna lakóhelyem ebben a városban, nem talált meg a posta. Ilonka

néném azóta egy plü mó, hogy a tél hidegében minket melegítsen, és kékkel-arannyal, asszonyportréval ékes nyolcszögletű teáscsésze az üveges fekete szekrényben. Hogy emlékeztessen. Mire is? Vigyázzunk egymásra méltón és féljük mindig a hívást, lehet az utolsó.

Idén, a nyárban immár Gézát gyászolom, Thinszet, a forradalom emigránsát, a költőt és önnön verse szerinti svéd-magyart. Istenem, hány kötete bujdosik rendetlen polcaimon? Valahol ott van ez a metafora is, a tank ágyúcsöve piszkos mutatóujj... Ha sütné most a Nap, erős szemüvegével tüzet gyújthatnék, hogy körbeüljük egy kertben, akik ismertük. Én egy találkozóról késtem el valami váratlan, és akkoriban kötelező — értekezlet miatt. Vagyis nem mertem felállni a nagyfőnök hosszú-hosszú mondatai közben, hogy kievickéljek a teli széksorok közt, amikor muskátlipiros asztal magasából minden arcot és mozdulatot látni, de Ferit is ott a sarokban. Kicsi intésre a résnyi csendben megnyomja majd a megnetofon gombját — föl, föl, ti rabjai a földnek! — Gézát már nem találtam a Komjádi-bisztróban, ő pedig levelemre nem válaszolt, ha egyáltalán megkapta, amikor Stockholmba készültem. Nem beszélhetjük meg többé idők változását, lassúdad reményeit a székszárdi vörös mellett. S bizony könyveinket sem küldözzük többé egymásnak, vastag filctollal írván a múlandó nevet, mely átút a címlapon, de mint a tükörrírás gyermeki titkossága, a fonákján is olvasható.

TATÁR SÁNDOR

Requiescat in pace ?!

*Az utolsó könnyek rászáradnak az arcunkra.
Rendszerint*

*nem érnek le az állunkig, hogy
lecsöppenne szétszívárogjanak a szöveten.
Legutóbb akkor bámultuk ilyen konokul
(dacosan?) a cipőnk orrát,
amikor egy ki nem állt tantárgy
sehogy-nem-szenvedhetett tanárnője
mind ingerültebben igyekezett meggyőzni arról;
jót akar.*

*Jó volt akkor meg-nem-értettnek lenni.
A máglyára lépőket is ilyen dacosnak képzeltük
valahogy.*

*De most? Most ugyan mit ér hogyha
igazunk van? Miféle sérelemtárba illeszkehdhet ez bele?*

*Ha újra elered, letörüljük.
Ez a cipőorr azonban végig velünk marad.
Többet jelent, s fájóbban, mint egy
hamleti monológ*

SZABÓ ÁDÁM

Történet, mely később kezdődik

Óraütesenként vánszorog az éj. Egy öregember, mint ő, nem képes álomba küzdeni magát. Hánykolódik a paplan alatt, kemény az ágybetét, nyomja derekát, de ha puha volna, reggel nem lenne képes kikászálódni belőle. Villanyt kattint, már vagy tizedszer, ki tudja, de félszemére vak, a másikon hályog: az olvasás fárasztja. Vagy félórája bevette már az altatót, nem használ, sosem használ, *asse* használ, hacsak pálinkát nem iszik rá.

EZAZ!, a kamrában, a polcon, a kisüsti a dugi pohárral. Mint kórházban a súlyos beteg a kapaszkodóba fogódzva, kínkeservvel felül az ágyban, papucs, lábával tapogatja, megvan, irány a konyha. A lámpát már eloltotta, nehogy Mamuska fölébredjen, a sötétben is tájékozódik, a fotelnél balra kell fordulnia. Fejben már előre tervez, az ajtófélfák, az ütközésre vigyázn! a kisszoba s már a konyhában is van. Csak csupán néhány lépés, rutinumunka.

Talán épp ezért nem figyel eléggé. A kisszoba padlóján szőnyeg, az lehet felgyűrődve, abban botolhatik meg. Zuhanás. A hétszázát! Fekszik a földön, és egy pillanatra fénybe borul körötte a világ. Fájdalom nincs, még nincs, csak meglepettség, ösztönösen támaszkodnék a jobb kezére, nem tartja meg, sőt a mozdulattól föl kell szisszenjen, összeszorított fogain is átréselődik a hang.

Csak Mamuska meg ne hallja! Pedig ott áll már mellette, Mamuska a drága!, nem látja, érzi, tán még mond is valamit, a sötétben elvész a szó.

„Mi van veled?” Mi van velem?, meglepődik, mi volna? semmi, de már kezdi harapdálni kezét a fájdalom. Mamuska közben lámpát gyújtott, telefonál, miért?, ő a fotelben ül, ki tudja, hogy került oda, és nem érti a helyzetet.

A taxi. A sofőr tarkója. Kívül a pislákoló város, halovány fények, majd az egész összeáll és belezúdul a szemébe. Rosszul van, lassítson kérem, nyögi és az ajtón kibukva a körútra hány. A sofőr hátravakkant valamit, Mamuska felel, „Igen”, ő Mamuskának dől, vállára hajtja fejét.

Bekanyarodnak egy sötét utcába, valami nagy épület mellé, zökkenés, Mamuska fizet, „gyere, majd segíték kiszállni”, súgja, ugyan, hagyd csak, majd én, mondja, aztán rádöbben, még a saját ajtaját sem képes kinyitni.

Egy rosszul, számára mégis túl élesen megvilágított váróteremszerűség, „Foglaljon helyet!”, helyet foglal, én itt csak helyet foglalok, menjünk!, súgná Mamuskának, de aztán már a rendelőben van, vetkőztetik, egy hordágy féleségen ül, „Dőljön csak nyugodtan hátra”, hall egy langyos hangot, de ő merev, mint az a kar ott a jobb vállából kinőve.

„Mikor történt?”, micsoda?, gondolja, majd Mamuska szól a távolból, mögüle, „fél órája, tizenegykor”. „Elnézést, de föl kell tennem a kérdést, ivott?” Erre egy kicsit fölélenkül, nem sikerül feleli, és enyhén, fintor, elmosolyodik.

Aztán valaki tolni kezdi kifelé, ő meg meztelen, csontig pucér, keze meg fűrész sértette darab fa. Valami folyosókon gurul, szeme a plafonra nyílik, sárga, bántó neonok, tiszta filmjelenet, melyet régesrég látott, már évek óta, szembaj, nem volt moziban.

Milyen ez a folyosórendszer? Hosszabb, mint valójában, és bonyolult, akár egy labirintus, pedig csak két fő és az ezeket összekötő több mellékágból áll. Röntgenbe viszik, felvételt készítenek sérült tagjáról, a köpenyes hölgy különös leplet borít a takarójára, minek?, szökik ki belőle a kérdés, „Fajvédelem”, nekem már mindegy, próbálkozik, de a nő arca szenvtelen, „Kötelező”.

A falhoz tolják, ott kell várakoznia, míg meg nem lesz az eredmény, Mamuska biztatólag susog a fülébe. Egy orvos kerül elő, „A maga keze az ott benn?”, veti oda, s az igenlésre, „Mondhatom, gyönyörű, két hét, legalább”, és eltűnik mielőtt bármit kérdezhetnének tőle. Mamuska arca, mint egy kórházi köpeny, s körben a fal, mintha lehúgyozták volna. Újabb orvos tűnik föl, „Maga még mindig itt? már fél órája szoltam, hogy vigyék el gipszelni!” „Mi a helyzet, doktor úr?”, Mamuska recseg, mintha gégemikrofonba beszélne. „Kettős törés, singcsont és csukló, sínbe kell tenni, aztán majd meglátjuk.” „Hazajöhet?”, Mamuska megpróbálja korrigálni a hangját, de ez csak annyira sikerül, mint nyálfonalnak megtartani a köpetet, elcsuklik. „Semmiképpen.” Üres ez a szó, ő nem is nagyon érti először, a pálinkáspohárra gondol a kamrapolcon.

Megvolt a gipszelés, ismét végiggörgetik a folyosón, egy lift előtt megállnak, „szervusz, drága, most el kell mennem”, szól le rá Mamuska, „holnap azonnal jövök, légy jó”, hideg a csókja a homlokán.

A liftben meleg van, pedig még mindig meztelen, fejébe szökik a vér, ahogy a fülke emelkedni kezd. Amint előre néz, egy kerek ágyat lát, rajta lepedőbe bugyolált alak, aztán az alak mögött sötét függönyt húznak lassan össze. Csak hangokat vél hallani, „Minden tele van”, „Az enyim is”, halk röhej, „Na, vidd a hetesbe!”, cellára asszociál.

Ajtócsikorgás, betolják egy terembe, a csendet halk nyögések dúlják, valaki felkapcsol egy kislámpát, szétterpeszkedik a homály. Körülpillant, láthatja a szorosán egymás mellé zsúfolt ágyakat, katéterdzsungel, betegkapaszkodók, és igazából most érzi először a magányt. Búze van a magánynak, rothadó testszaga, Mamuska, gondolja magában.

Vigyázva átemelik a fekhelyére, vaskeretes matrac, még asztalka sem jár hozzá, pizsamát ráncigálnak rá, a gipsz alatt fájás futkározik, mint egy hangya. És akkor kialszik a fény, és egy női hang, kemény és szúrós, mint a sodrony, azt mondja: „Most *alugyon*, papa!” És ez az a pillanat, ez a „papa”, amikor ráébred mindenre, és végképp érthetlenné válik számára a helyzet.

Először csak Mamuskát akarja szólítani, de a szöveg kiáltásba fordul, és aztán csak ordít, ordít artikulálatlan. És lábdobogás, kezek ragadják meg, még begipszelt karját is, az ágyhoz szögeznek, és valaki ráförmed: „Hallgasson már!”, de ő csak hánykolódik, míg bele nem nyomnak egy injekciót.

A nyugtató lassacskán hat, fölszívódik a vérben, teste elernyed. Az öregembernek sikerül, ami néhány órája nem: elalszik. Elalszik, és valami itt véget ér. De a valódi történet majd csak ezután kezdődik.

„Sem győzelem, sem vereség...”

R. MARTH HILDEGARD

„Menjetek tehát, tegyétek tanítványommá mind a népeket...”

Cristobal Colón és legénysége 1492. október 12-én több mint 60 napi hányattatás után — feltehetőleg — Guanahaninál (San Salvador), szárazföldet ér.

„...Tekintve, hogy nagy barátsággal fogadtak bennünket, s mert rájöttem, hogy ezt a népet inkább szeretettel, mintsem fegyver által lehet az üdv számára megmenteni és szent vallásunkra áttéríteni, egyeseknek vörös sapkákat, üvegből való gyöngyfüzéreket és más, csekély értékű dolgokat ajándékoztam... Nem viselnek fegyvert. Azt sem tudják, hogy az mire való...” — írja Hajónaplójába Kolumbusz, a „felfedezés” első napján; alig öt hónap múltán, mikor 1493. március 15-én visszatér a „katolikus királyok”¹ udvarába az arany ígéretével, és hat magával hurcolt indiánnal, hálátelt szívvel így summázza első útját: „...Bízom a mi Urunkban, hogy tettem a kereszténység nagyobb dicsőségét szolgálja, s hozzá hasonló nem következik be egyhamar.”

Ez az a világtörténelmi jelentőségű út, mely az újkor nyitányát, több millió ember halálát, s egy egész kontinens ősi kultúrkincsének csaknem teljes feláldozását jelenti.

Kolumbusz első útját követően beindul a gépezet; hajtőereje a gyors meggazdagodás utáni vágy, a tengeri- s a majdani gyarmati hatalom kizárólagos megszerzése. 1492 elején az Ibériai-félsziget felszabadul a nyolc évszázadon át tartó mór uralom alól, és VI. Sándor pápa 1493-ban kiadja az *Inter cetera*...² kezdetű bullát, mely „törvényes” keretek közé szorítja a hódítás törvénytelenégeit; ezért a királyi pár is bőkezűbben méri segítségét 1493 szeptemberében Kolumbusz második vállalkozásához, hármas célja elérése érdekében: elsődlegesen a Karib-tengeri térségben feltételezett aranyat akarják megszerezni, másodsorban La Espanola (Haiti) szigetének gyarmatosítására törekszenek, a meghódított területek hittérítését hangsúlyozva. Kolumbusz második útján másfélezer ember érkezik az Újvilágba fegyverrel, szerszámokkal, vetőmaggal megrakodva, és a gyors hittérítés másodlagos szándékával — ez az út már a klasszikus gyarmatosítás jegyeiről árulkodik. Mikor Kolumbusz másodízben köt ki Espanolán — melyet távollétében Diego öccse kormányzott —, egyszerűen szertefoszlik az idill: járvány, lázadások és éhezés fogadja az admirálist, aki tüneti kezeléshez folyamodik: mintegy 500 indiánt küld „ajándékként” a felséges párnak kényszerűségből visszaforduló hajóin, leveri a lázadást, és megalapítja a sziget déli részén az első spanyol várost, Santo Domingót; a kormányzást ezúttal Bartolomeo öccsére bízva elindul a bennszülöttek legendáiból ismert arany felkutatására.

Kolumbusz vállalkozása eredménytelen, de ígéreteinek még van hitele az udvar előtt, ezért 1498-ban nekivág harmadik útjának is a biztos siker reményében. Espanolán ezúttal a telepesek láznak, mert becsapottnak érzik magukat; megfélemezésük érdekében az admirális földet oszt közöttük, s hozzá indiánokat: megkezdődik tehát a gyarmati föld- és munkaerő elosztása („repartimiento”), melynek alapja a birtok („encomienda”). Az elégedetlenség híre eljut az udvarig, ezért az Újvilág kormányzására F. de Bobadilla kap megbízást, aki a Kolumbusz-testvéreket 1500-ban vasra verve hazaküldi. Izabella királynő felháborodása oly nagy — hisz Kolumbusz kezdettől fogva pártfogolta —, hogy a Korona nevében az Indiák végleges kormányzására N. Ovandót jelöli ki, aki 1502-ben útnak indul, s expedíciójával magával viszi az első ferences rendi szerzeteseket.

Ugyanebben az évben inkább a kiengesztelés szándékával, mintsem az aranylélelőhelyek felkutatásának sikerében bízva Kolumbusz kap még egy utolsó lehetőséget, s negyedszer is felszedi a horgonyokat, hogy hite szerint az „ázsiai partokra” érkezzen. Hajótörés, és 2 évi betegeskedés után üres kézzel tér vissza 1504 novemberében az udvarhoz, ahol nem sokkal később Izabella meghal. Ettől kezdve Kolumbusz kegyvesztetté válik, jóllehet 1506. november 20-án bekövetkezett halálakor sírfeliratát maga Ferdinánd király írja. Hamvai Santo Domingo és Havanna után 1899. január 7-én találnak örök nyugalomra Cádizban.

Las Casas az Újvilágban

1502-ben, első papi fogadalmának letétele után Bartolomé de las Casas, (1474-1566) a majdani „indiánok apostola”, Ovando expedíciójával érkezik Espanolára. Las Casas a 12. századig visszavezethető lovagi család sarja, aki jogi és bölcsészeti tanulmányait kora második leghíresebb egyetemén, Salamancában végezte. Apja, Don Fr. Casaus, járt már az Újvilágban Kolumbusz második útja alkalmával.

Las Casas 10 évvel a „felfedezés” után hiszi, és élete végéig vallja, hogy az Újvilágba érkezők elsődleges feladata a Szent Pál-i értelemben hirdetett evangelizálás. Casas nyolc éve él már a szigeten, amikor 1510-ben megérkeznek az első domonkos szerzetesek, élükön P. de Córdobaival, akinek rendszeres vasárnapi igehirdetéseit éppen ő tolmácsolja az indiánoknak. A szentbeszédék ereje — melyek hatására írásaiban gyakorta visszaemlékezik —, az elmúlt évek keserű tapasztalatai arra indítják Las Casast, hogy 1512-ben Kubába³ utazzék, mint hittérítő. Ugyanebben az évben Ferdinánd király egybehívja a burgosi Juntát, ahol megerősítik, hogy az Újvilág „pápai ajándék”, és elfogadják J. L. de Palacios Rubios Arisztotelésztől kölcsönzött „*servi a natura*” tételét, vagyis kimondják a halálos ítéletet az őslakosság fölött. Az 1512-es törvény értelmében az indiánok, amennyiben nem renitenskednek élhetnek békében, ellenkező esetben „igazságos háborút” viselnek ellenük a spanyolok annak érdekében, hogy visszaálljon a „törvényes rend”. Las Casas szembesülni kénytelen a ténnyel, hogy az „evangelizáció” szó későn, és elhibázottan érkezett; egyrészt, mert előjogot szerzett már a fegyver, másrészt a térítendő nagy része — a „konkvisztátorok” öldöklése, az éhínség, a járványok és a bevezetett kényszermunka következtében — meghalt. Akik pedig túléltek a „fehér istenek” pusztításait, elveszítik személyes szabadságukat, és lázadással fogadják a számukra érthetetlen nyelvű és értelmű tömeges „keresztelést”, mely fegyveresek segédletével zajlik, s együttjár a spa-

nyolc korona elismerésével. Igaz, a bálványok eltűnnek, s helyüket elfoglalja a kereszt, s az udvarnak küldött hírek szerint ezrével nő a „megtértek” száma, valójában ugyanannyian maradnak a hitetlenek, és ezen az sem változtat, hogy II. Gyula pápa 1508-ban „keresztes üggyé” nyilvánította a „hódítást”.⁴ Az áldozatok száma, a bánya- és a földmunkához nem szokott indiánok látványa, a megvalósíthatatlan térítés perspektívája úzi vissza Las Casast Sevillába, hogy Ferdinánd előtt feltárja a valóságot. A király már súlyos beteg, ezért 1514-ben Jiménez de Cisneros és Adriano régensekhez fordul, hogy mint az Újvilág térítője, protestáljon a burgosi törvények ellen. Jiménez de Cisneros pártolja az igazságos ügyet még akkor is, ha kormányzói minőségében nem is ért mindenben egyet a káplánnal, akit 1516-ban kinevez az „indiánok egyetemes protektorának”, ugyanakkor elküld egy „részrehajlással” még nem vádolható „hieronymitákból”⁵ álló csoportot az Újvilágba, az igazság tisztázására, ők azonban otthoni kolostoraik „érdekeiben” nem tudnak pártatlanok maradni, s az udvarnak küldött levelük eredményeként a Korona megvonja bizalmát Las Casastól. Mikor a káplán 1517-ben ismét az udvarhoz érkezik a domonkos és ferences szerzetesek támogató és igazoló levelével, a régens már halálán van, ezért I. Károly (V. Károly német-római császár) spanyol királyhoz folyamodik, s két év múlva konkrét „orvoslási” javaslattal ostromolja az udvart: 1. ne „konkviszádorokat”, hanem telepéseket küldjenek; 2. hozassanak Afrikából négereket a gyenge fizikumú indiánok helyébe, akiket a telepések is szívesebben fogadnának (Ezt a hibáját az indiánok protektora élete végéig szégyellte, az utókor pedig joggal vetette szemére.); 3. meggyőződése továbbá, hogy eredményes „hódítást” csak fegyverek, erőszak nélkül lehet végezni; ez utóbbi igazolására kéri az uralkodót, biztosítana számára egy helyet, távol a fegyveresektől, ahol ötvénedmagával és némi anyagi támogatással létrehozhatná azokat az indián falvakat, melyeknek lakói két éven belül a Korona és a kereszténység dicsőségére élhének. — Így születik meg 18 éve tartó erőfeszítésének első „sikereként” 1520-ban Paria tartományban az a 260 mérföld hosszúságú szakasz, melyre Las Casas odaálmódja mindazt, melyet Sir Morus éppen négy éve írt meg *Utópiájában*. Az álom nem valósul meg; legfőbb akadályai a telepések, és maguk a bizalmatlanná vált indiánok, hiszen a vérengzések tovább folytatódnak: Magellán felfedezi La Plata vidékét (1519), és H. Cortés elhagyva Kubát (1520), a Yucatan-félszigeten osztja a halált a maják és az aztékok között. Az esztelen kapzsiság vezet ahhoz az 1520. június 20-i éjszakához, melyet a mexikói történelem „triste noche”, „szomorú éjszakaként” ismer: Cortés „vendégség” címén táborába hívja az aztékok félelmetes és hatalmas uralkodóját Montezumát; kísérőit leöleti, az uralkodót fogva tartja, majd kiteszi népe nyíl- és kőzáporának. Cortes, ördögi teljesítménye elismeréseként megkapja „Új Spanyolország” főkapitányi címét. Sietve és torzsalakodva felosztják a földet, munkára kényszerítik az indiánokat, és megjelennek a hittérítők.

A pariai kudarc, az 1502 óta megélt évek következménye, hogy Las Casas 1522-ben belép a Santo Domingói domonkos rendbe, ahová lelke mélyén azóta tartozott, hogy megismerte P. de Córdoba domonkos priort.

A szerzetesi fogadalmat követő tíz év látszólagos visszavonultsága, és az egyre erőteljesebb hódítás érleli Las Casast olyan történész-íróvá, aki továbbra is a gyakorló misszionárius életét élve, elsőként foglalja írásba a „missziós tevékenység” máig is érvényes alapjait. Lehet-e nagyobb elismerése életének, és a több mint 400 éves Las Casas-i doktrinának annál, hogy a *De unico vocationis modo...*

(1522-1537?) című értekezésében leírtak kiállták a századok próbáját, s a 20. század megújuló egyháza nagyobb részletességgel és új körülményekhez igazodva, de ugyanezeket — az egyetlen lehetséges — tételeket fogadja el a II. Vatikáni zsinat — missziós tevékenységgel foglalkozó *Ad gentes* dekrétumában. „A meghívás mindenkinek szól, függetlenül azoktól a viszonyoktól, amelyek között él...” — írja Las Casas. A korabeli egyházi állásfoglalással szemben, és Szent Ágostonra hivatkozva tarthatatlannak minősíti az értelemre is ható térítés mellőzését, és az elstetett, tömeges keresztelés gyakorlatát; kijelenti továbbá, hogy az evangelizálást nem előzheti meg, és nem lehet együttjárója a térítendőké fegyveres térdre kényszerítése.

Szerzetesi éveinek kezdetén fog hozzá az *Historia de las Indias* című történeti munkájának megírásához, melynek több mint ezer oldalán a történetíró igényével, részletesen és eleven stílusban tárja az olvasó elé a „hódítás” minden mozzanatát azzal a céllal, hogy „az utókor előtt ne keveredjék a történelem a legendákkal”. Gondos előrelátásának köszönhetően ebben a munkában maradt ránk Kolumbusz *Hajónaplója* olykor szószerinti átmásolásban, másutt tartalmi kivonatokban.

Las Casas 1531-ben először azóta, hogy a rend tagja, később priorja lett, felháborodott levélben fordul az Indiák Tanácsának „Istenfélő tanult férfiaihoz”: „Uraim, Spanyolország azért kapta meg pápai ajándékként az Indiákat, hogy ott mindennek előtt Isten dicsőségét hirdessék, és a lelkek megmentésén fáradozzanak... helyette a spanyolok előbb háborúskodtak, majd kényszermunkára fogták a bennszülötteket, s ennek kétmillió térítendő esett áldozatul... Uraim, ez lenne hát a térítés kapuja, és módja egy olyan nép között, mely az Önök gondjaira lett bízva?...”

Ezidőtájt a hódítók uralmuk alá hajtják Közép- és Dél-Mexikót, Hondurast, Guatemalát, Nicaraguát és Costa Ricát, de az igazi, csak legendákból ismert aranylelőhelyeket nem találják.

1532-ben a Pizarro-testvérek csapataikkal még délebbre, a mai Peru földjére indulnak. Eredményes pusztításukat csak megkönnyíti az inkák között dúló hatalmi harc, s az a tény, hogy a lakosság Cuzcót elhagyva, Quitóba megy. Pizarro megismétli a „vendéglátás” jól bevált módszerét, ezzel olyan anarchiát idéz elő, melynek 1541-ben majd ő maga is áldozatul esik: maguk a spanyolok törnek életére. A gyűlölet és kapzsiság lángjai 1548-ig pusztítanak, martalékuk az inka birodalom, de a mítoszokban élő El Dorado vidéke — ahol az inka fejedelmeket felavatásuk napján aranyporral borították a szent tó partján, hogy ragyogjanak mint a „nap fiai” — továbbra is rejtve marad a spanyolok előtt; az arany helyett megindul a mexikói és perui ezüst áradata az anyaország partjai felé.

Pizarro kegyetlenkedései arra indítják Las Casast, hogy ismét áthajózzon Európába, és az uralkodóhoz folyamodjék: „szabadítsa meg a még élőket, a Korona szabad vazallusává téve őket... s tiltsák meg, hogy e népet tovább alázzák, hisz azért érkezünk e földekre, hogy lakói megismerjék Teremtőjüket.” Las Casas az 1542-ben befejezett és Fülöp hercegnek ajánlott vádiratával⁶ és negyvenegy éve tartó térítői munkájával eléri, hogy 1542. nov. 20-án Barcelonában eltörlik a hirhedt burgosi törvényeket, és aláírják a *Leyes Nuevas* (Új Törvények), megszüntetve ezzel a *servi a natura* elvet, és az „encomienda”-rendszer gyakorlatát. Alig egy év múlva érkezettnek látja az időt, hogy ezúttal III. Pál pápához forduljon: „...az Indiákra érkezésünk óta napjainkig nincs egyetértés a hit prédikálásának dolgában; nagy az összevisszaság, a véleménykülönbség az evangéliumi szöve-

gek magyarázata és a szentségek kiszolgáltatása ügyében... az évek során küldött folyamodványainkban felsoroltuk már a hibákat, melyek a keresztelessel kapcsolatosak, amiért Őszentsége iratott F. de Vitoria testvérnek, aki elküldötte nyolc, teológiában jártas tudós aláírásával rendelkezését, miszerint nem lehet felrőtteket keresztelni anélkül, hogy a hit dolgába előzetesen be ne vezették volna őket... kérem Őszentségét, küldesse el ezt írásban mindenüvé, ajánlva a püspököknek, járjanak el nagyobb gondossággal... gyümölcsöző lenne évente összehívni a püspököket, mert abban az új egyházban, ez nagyon szükségeltetik..."

Las Casas az 1543-ban felkínált cuzcoi püspökséget nem, de a személyével frissen alapítandó chiapai püspöki kinevezést „papi engedelmességből” elfogadja. 1544-ben történt püspökké szentelése alkalmából arra kéri Fülöp herceget, küldjön jó papokat arra a vidékre, hangsúlyozva: „mert ahol ők hiányoznak, nincs kereszténység”. Püspöki tevékenységének nagy érdeme, hogy magával vitt negyvenegy jól képzett, beilleszkedésre kész szerzetest, akikből nevelődnek a majdani püspökök és a további missziók szervezői. Elmondható, hogy a kontinensen sehol nem tér meg annyi indián békés körülmények között, saját nyelvű igehirdetést hallgatva, mint Guatemala-szerte.⁷

1550-ben lemond a püspökségről, hetvenhetedik életévében jár már, s miután eléri, hogy 32 domonkos és 14 ferences rendi szerzetes ismét útnak induljon az Újvilágba, ő maga nem hagyja el többé Spanyolországot; úgy érzi, nagyobb szükség van rá az udvarnál, mivel az *Új Törvények* beiktatása óta megnőtt az ellenségek száma. A hivatalos körök két táborra szakadnak: Las Casas mellett állnak a salamancai egyetem domonkosai, élükön Fr. de Vitoriával. A kor neves hittudósa az állami és a pápai hatalom szétválasztására törekszik, és ellenzi az „igazságos háború” elvét és gyakorlatát, ugyanakkor — Las Casasszal ellentétben — Spanyolország jogos igényének tartja az Indiákkal való „kereskedést”, a spanyol jogrend bevezetését, minthogy „az indiánok erre képtelenek”. Az „el-lentábor” vezére J. G. de Sepúlveda, Fülöp herceg egykori nevelője, a király történetírója, teológus és filozófus; mögötte áll az Indiák Tanácsa, az értelmiség, a papság nagy része, vagyis mindazok, akik anyagi vesztesei a betiltott „encomiendának”, s a Las Casas által követelt papi birtokok szétosztásának. Las Casas és Sepúlveda látványos polémiájára 1550-ben kerül sor Valladolidban. Összeütkezésük oka az egyre erősödő spanyol abszolutizmus távolodása a pápaságtól, tétje a további gyarapodás, vagy a Szent Pál-i értelemben vett evangelizáció. Cicerót idéző igényességgel megfogalmazott érveik és ellenérveik túlnőnek az ország határain, s a gyors meggazdagodást ugyancsak irigylő farizeus Európa ettől kezdve szörnyülködve emlegeti a spanyol királyság — valóban — szégyenletes bűneit.⁸

Las Casas nem sokkal ezután visszavonul a valladolidi San Gregorio domonkos kolostorba; *Testamentumában* a rendre hagyja minden munkáját és teljes levelezését, kérve, hogy dokumentumai sose kerüljenek a falakon kívülre, csak „ha Isten akaratából nyomtatásra kerülnek.” 1566-ban, életének kilencvenharmadik évében végleg megpihen. Neve egyé vált a „felfedezés” korával, egyéniségét a néhány szó jellemzi legméltóbban, melyben a II. Vatikáni zsinat dekrétuma az ideális misszionáriust körvonalazza:

„...járja át egészen az élő hit és a megrendíthetetlen reménység... lángoljon benne az erő, a szeretet és a józanság lelke; tudjon megelégedni azzal, amije van;... a lelkek szeretetéből szívesen hozzon áldozatot, sőt önmagát áldozza fel a lelkekért...”⁹

A hagyományok továbbélése

Las Casas élete átnyúlik abba a századba, mely Európának a reneszánszot, a központi hatalmat megerősítő, s így a reformációt kivédő Spanyolországának az „arany századot” jelenti. A századfordulón kialakult ún. „nemzeti államokban” terjedő lutheri tanok, Erasmus fellépése, majd a lutheri tanok válsága, s az ezt követő *Augsburgi vallásbéke* (1555) — mely megpecsételi a hitszakadást s megindítja a vallásháborúkat, megosztják Európa társadalmi erőit. A szigetországban VIII. Henrik uralma, és az 1534-ben elszakadó angol egyház jelent gondot VII. Kelemen pápának. Hét évvel később Kálvin törvényerőre emeli egyházi rendjét; működése oly eredményes, hogy 1555-ben Genf már a kálvinizmus központja, és 1562-ben megkezdődnek a hugenotta háborúk, melyek majd a Szent Bertalan-éji vérfürdőhöz vezetnek (1572)

S mi, „többiek” ezidőben az egyre nagyobb árnyékot vető oszmán-török birodalom terjeszkedése ellen küzdünk a fennmaradásunkért, átélve a szellemi élet viharait is. Magyarázat e néhány adat arra nézve, miért érezzük kicsit „kivülállónak” magunkat a „felfedezés” 500. évfordulóján, s miért kavar ma is vihart a fél évezrede bekövetkezett világtörténeti esemény, az Ibériai-félszigeten.

„Szégyenkeznünk kell-e nekünk spanyoloknak, amiért felfedeztük Amerikát?” — teszi fel a kérdést Perena professzor az 1990-ben megjelent *Descubrimiento y conquista* című könyvében. Történészek aprólékos munkája mérlegre teszi egyfelől a vádat képviselő Las Casas-i érveket, mellé helyezve az őslakosság körében fennmaradt, és borzalmakról tanúskodó ének- és verstöredékeket, másfelől a védelem nevében idézik az V. Károly jóindulatáról tanúskodó *Új Törvényeket*, s az Indiák nagy birodalmaiban dúló véres belviszályokat; a védelem azonban erőtlen ahhoz, hogy megszerezze magának a „felmentést”, mert továbbra sem tud mit kezdeni az őslakosság kiirtásának bűnével.

Számok, folyamodványok és királyi leiratok, elsősorban a történészek kellék-tárába tartoznak; él azonban egy másfajta vád is a köznapi ember tudatában, mely a „hivatalos egyházat” illeti: miért adta beleegyezését, hogy a katolikus királyok zászlaja alatt fegyverrel és kerszttel a kezébe, valójában csak külsőségeiben keresztény hódítók ezrei pusztítsanak az Indiákon.

A középkortól örökölt pápai és állami hatalom összefonódásának érvényesítése, s a pápaság történetének két hírhedett életű és gondolkodású VI. Sándor és III. Gyula pápáknak egyházon belüli elmarasztalása sem adhat felmentést a vádak alól; ugyanakkor lehetetlen nem észrevenni, hogy „ugyanennek” az egyháznak térítői azok, akik úgy indítják el az amerikai földrészt az evangelizáció útján, hogy közben átmentik az egyetemes kulturkincshez tartozó indián civilizációk már csak szájhagyományokban élő emlékeit is; a szerzetesek, és számos világi áldozatos munkája nélkül elveszett volna az azték irodalom rituális himnuszainak nagy része, melyet 1519 körül B. de Sahagún összegyűjt és leír, miután elsajátítja a náhuatl nyelvet. A térítői munka eredménye az is, hogy a 16. század elején egy keresztény hitre tért indián (!) összegyűjti és lejegyzí — az ugyancsak szájhagyományokban élő — maja-kicse indiánok (Guatemala) mítoszait, melyeket ma *Popol Vuh* címen tart számon az irodalom. A példák sorát folytathatnánk az *Azték krónikával*, a mesékkel és versekkel, az inka származású pap-író és humanista Garcilaso de la Vega munkájával,¹⁰ s az összeállított szótárak sorával. A szerzetesek nemcsak a bennszülöttek nyelvét tanulták meg, hanem kolostoraikhoz iskolákat is csatoltak, ahol a kasztíliai nyelven kívül zenét

oktattak, megszervezték az első kórházakat, s az első olyan központot a kontinensen — Mexikóban —, ahol orvoslást oktattak; Mexikó első püspöke J. de Zumárraga azzal a céllal vezeti be a spanyol nyelv oktatását szemináriumába, hogy az „anyaországból” érkező tértítöket az őslakosságból kikerülő képzett fiatalok ismertessék meg az Újvilág hajdani civilizációival és szokásaival. Amerika első egyetemei is e szemináriumokból nőnek ki, és négy fakultásuk (művészet, jog, teológia, orvostudomány) a salamancai és az alcalai egyetemek mintájára szerveződnek. 1535-ben megjelenik az első nyomtatott könyv (Mexikó), és a Las Casas átmentésében ránk maradt Kolumbusz *Hajónaplóját* számos krónika és feljegyzés követi, megteremtve a latin-amerikai irodalom első csíráit.

A gyarmatosítás kezdetétől létezik tehát egy szerzetesekből és világiakból álló kisebbség, mely nem a gyökerek elvágásán munkálkodik, hanem a túlélést segíti elő. Mítoszok nélküli századunk legkiválóbb latin-amerikai alkotásai igazolják, hogy népe számon tartja eredetét, és felteszi a kérdést: miként, és kinek prototípusa *ma* Las Casas az elnyomított és lélekszámban egyre fogyó indián lakosság érdekében? Sikerül-e valaha is igazi létjogosultságot szerezniük ősi földjükön, mint a „leprás Krisztus” szobornak az itapéi dombtetőn:

„...A zavargások, amelyeket a Krisztus-szobor okozott, és feltehetőleg okozott volna később is, arra indították a Kúriát, hogy engedjen, és hozzájárult a szobor felszenteléséhez... Most először ünnepelték a Nagypénteket az itapéi dombon...

— Ez az Isten különös kegyelmével kitüntetett itapéi domb — mától fogva Tupá-Rapének neveztesseék, mivel Isten útja a legszegényebb vidékeken keresztül vezet, és betölti azokat az ő szent kegyelmével...

Valóban így hívják a dombot a mai napig is. Tupá-Rapé a guarani neve, ami azt jelenti: *Isten útja...*¹¹

Jegyzetek:

1. Aragónia és Kasztília Ferdinánd és Izabella házassága révén egyesül, ezt az alcantari békében ismertetik el (1479); a „katolikus királyok” címet a mohamedánok (mórok) kiűzésekor (1492) kapják VIII. Ince pápától. 2. VI. Sándor pápa megjelöli azt a délkört — mint választvonalat —, melytől Nyugatra a spanyol, Keletre a portugál felfedező hajózhatnak. (Ezt a délkört a portugálok a tordesillasi egyezmény alapján még Nyugatabbra tolják néhány hónap múlva.) 3. D. Velázquez 1511-ben érkezik hódítóival Kubába. 4. II. Gyula: *Universalis Ecclesiae regiminis* 5. A Szent Jeromos-féle remetességéből kialakult szerzetesrendek a 14-15. században. Egyik ága a spanyol „hieronymiták”: rendjük Portugáliában és Spanyolországban a 16. század elején megerősödött. 6. *Brevisima relación, de la destrucción de las Indias*; 7. Las Casas kezdetől fogva szorgalmazza, hogy a tértítök *tanulják meg a nép nyelvét*; életének utolsó kérelmében — melyet az 1566 januárjában választott V. Pius pápának küld —, ez olvasható: „a püspökök se tekintsék megalázó dolognak elsajátítani a nyáj nyelvét.” 8. Ekkor születik a „leyenda negra” (fekete legenda) irodalmi műfaja, melynek írói a spanyol bűnöket még további, „tudni vélt” egyéb szörnyőségekkel szaporították. 9. *Ad gentes* 25. 10. *Comentarios reales que tratan del origen de los Incas* Lissboa, 1609. 11. Augusto Roa Bastos: *Embernek fia*. Magvető, 1975. 52-53.o.

RÓNAI ZOLTÁN

Félezer éve történt

Vita Amerika felfedezéséről

*Eljő majd az idő, mikor az Óceán tengere
megoldja a dolgok kötelekeit, nagy föld
tárul ki, s egy új hajós, mint az, ki
Jasont vezette, új világot fedez fel, s
nem lesz már a világ vége Thule szigete.*
(Lucius Annaeus Seneca)

1492. október 12-én éjfél után kettőkor ágyúlövés dördült el a Pinta karavellen s egy harsány hang kiáltotta: Föld! Föld! A kitűzött 10.000 maravedi jutalmat ugyan nem kapta meg, de Rodrigo de Triana bevonult a történelembe s ebben új korszak kezdődött.

Amerika „valódi felfedezőinek” bizonyára azokat az embercsoportokat kellene tekinteni, akik 40-50000 éve keltek át a Bering-szoroson és kezdték meg a földrész benépesítését, s azokat az ázsiaiakat, polinézeket és ausztráliaiakat, akik később a Csendes óceánon át érték el Dél-Amerika nyugati partjait. De történelmi időkben is volt „ősfelfedezés”: a Földközi-tenger térségéből, illetve Nyugat-Európából elvetődhettek oda föníciaiak, rómaiak, arabok, írek és baszkok, s biztosan érintették Észak-Amerikát 1000 körül a normannok. Mindennek azonban nem voltak közvetlen következményei. Korának legnagyobb tudósa, Sevillai Szent Izidor a 7. században határozottan állítja egy „negyedik földrész” létezését, ahol az „ellenlábások” élnek.

Másrészt itt a mexikói Chilam Balam kéziratokban megörökített hagyomány. Egyikükben ez olvasható: „Egy napi útra, egy kiáltásnyira vannak már csak, oh atyám! Fogadd a keletről érkezőket, szakállas vendégeinket, kik Ku, az istenség jelét hozzák...”¹ Ezt ugyan már spanyol uralom alatt latin betűkkel európai papírra írták, de kétségtelen, hogy ősi hagyományt örökít meg. Magyarázata csak az lehet, hogy élt sápadt arcú, szakállas emberek látogatásának az emléke.

Vélték, hogy maga Kolumbusz is megfordult előzőleg az Újvilágban s így 1492-ben „biztosra ment”. Egy hitelesnek tekinthető anekdota szerint pedig 1477-ben vagy 78-ban Madeira szigetén egy halálán lévő, „névtelen hajós” tájékoztatta őt kalandos, amerikai útvjáról.

Bárhogyan legyen is, a nagy fordulatot, új korszak kezdetét a spanyol szolgálatban álló, genovai Cristoforo Colombo, másként Cristóbal Colón vállalkozása jelentette. Fontosságát hamar felismerték. Francisco López de Gómara már a 16. század közepén megállapítja: „A világ teremtése óta a legnagyobb dolog — eltekintve annak az emberré levésétől és halálától, aki teremtette —, az Indiák felfedezése; ezért is hívják Új Világnak.” Valóban, addig ismeretlen földekkel, népekkel és kultúrákkal kerekedett ki a glóbusz képe, birodalmak születtek, hogy századokon át irányítsák a világ sorsát, soha nem sejtett, gazdasági lehetőségek nyíltak, és megindult az Ige hirdetése azon a kontinensen, ahol ma a keresztények többsége él.

*A Mindenható Úristen úgy akarta, hogy
92-ben felfedezzem az Indiák száraz-
földjét sok szigettel együtt...*
(Kolumbusz végrendeletében)

Száz esztendeje nagy egyetértésben emlékeztek meg az Atlanti-óceán mindkét partján a 400. évfordulóról, és Kolumbia ősi, quimbaya aranykincssel ajándékozta meg Madridot. A középpontban Kolumbusz alakja állt és művek hosszú sora jelent meg a sok tekintetben titokzatos hajósról. Most a helyzet más. Nemcsak „a tengernagy” szorult háttérbe — nehéz volna róla újat mondani! —, hanem egyáltalán kétségbe vonják, kell-e, szabad-e ezt az eseményt megünnepelni, és ha igen, hogyan. A dolog ugyan nem példátlan: hasonló vita támadt az első ausztráliai települések (1788) és a francia forradalom (1789) 200. évfordulója kapcsán, bár kisebb nemzetközi visszhanggal.

A spanyol kormánynak nem voltak kétségei. Már 1981-ben megalakította „az 500. évforduló országos bizottságát” és elérte, hogy 1992 „Spanyolország éve” legyen vilákiállításal, olimpiai játékokkal és Madriddal, mint „Európa kulturális fővárosával”. De azután jelentkeztek tiltakozó hangok. Az ember megint tanúbizonyságát adta csodálatra méltó „elvonó képességének”: a múltból mindenki csak arra emlékszik, amire akar; csak azt idézi fel, ami beleillik egy jó szövegbe. Míg egyesek hősi erőfeszítésekről, az emberiségnek tett szolgálatról, egy világnyelv születéséről, a kultúra terjesztéséről és az evangéliumi küldetés teljesítéséről beszéltek, mások így írtak: „Ötszáz évvel a hódítás kezdete után Spanyolország és a kreol kormányok azt a népgyilkosságot ünneplik. Elfelejtik, hogy a spanyol nyelvet a helyi nyelvek százainak kiszorítása árán vezették be, s hogy ugyanez történt a vallással, az (a kereszténység) lett az uralkodó hála olyan emberséges módszereknek, mint kínzás és a gyilkosság”². Mások nem vetették el ennyire a sulykot, de náluk is a negatív elemek uralkodtak: elnyomás, kizsákmányolás, ősi kultúrák elpusztítása és halandóság a behurcolt betegségek és a szolgamunka következtében. Újra kísértett a „jó vadember” Bartolomé de las Casas püspök által megrajzolt képe: „A legegyszerűbb, legtürelmesebb és legbékésebb a világon, minden rosszindulat és képmutatás nélkül, nem civakodó, neheztelő, gyűlölködő és bosszúálló...” S ugyanakkor megint kivirágzott Spanyolország történelmi rossz híre, a „fekete legenda”. Amerikai viszonylatban elemi összefoglalása lehetne, amit évtizedekkel ezelőtt Márai Sándor vetett papírra egy könyv olvasása után: „Az arany hívta őket, a kereszténység ürügyén mentek rabolni és bujálkodni a világba ezek a spanyolok...”³

A kanadai kormány úgy döntött, másra fordítja a megemlékezésre előirányzott összeget, perui közgazdászok pedig kiszámították, milyen jóvátétellel tartozik Spanyolország a végül mégis kivégzett Atahualpa szabadsága fejében Pizarroknak fizetett váltságdíjért: 647,74 milliárd dollárral. De nem minden disszonáns hang jött külföldről. A délspanyol Puerto Real városi tanácsa elhatározta, emlékművet állít „a felfedezés áldozatainak”.

A felháborodott amerikaiak természetesen spanyolul tiltakoztak és kevés tősgyökeres indián akadt közöttük. Végző fokon saját őseik, a felfedezők, hódítók, gyarmatosítók vagy bevándorlók ellen emelték fel a szavukat, de a felszabadítók ellen is; köztük sem volt indián. S azok, akik „amerikai azonosságuk visszaszerzéséről” beszéltek, vajon kikre gondoltak? Csak az államszervező népekre vagy a nomád őslakókra is?

Minden esetre megpróbálták élet venni a dolognak. Az UNESCO „felfedezés” és „hódítás” helyett inkább „két világ találkozását” óhajtotta látni, mások különbséget akartak tenni „megünneplés” és „megemlékezés” között. De megkísérelték azt is, hogy elválasszák a hittérítést „a többi történelmi eseménytől”. Nehéz feladat, hiszen VI. Sándor bulláit annak a régi tannak az értelmében adta ki, mely szerint a „hitetlenek területeinek” felségjoga a pápát illeti, s ez átruházhatja keresztény fejedelmekre a kötelezettség vállalása ellenében, hogy ott hirdetni fogják az evangéliumot. Ugyanazon hajókon mentek a felfedezők, gyarmatosítók és hittérítők.

*Nem győzelem volt, nem vereség, hanem
fájdalmas születése a mesztic népnek,
mely a mai Mexikó*
(Felirat Mexikóvárosban,
a Három Kultúra terén)

Amerika felfedezése és gyarmatosítása sokrétű, bonyolult folyamat, melyet nem lehet egyetlen, közös nevezőre hozni, néhány szóval elintézni vagy gengszterfilmmé alacsonyítani. Múlt századok történelmi eseményeit nem szabad mai mentalitással megítélni, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata alapján. Inváziók, hódítások mindig léteztek és mindig fájdalmasok voltak. Így született Spanyolország is: a rómaiak leigázták az ibér és kelta lakosságot, majd a vizigótok és arabok jöttek, s mind friss vért és új kulturális elemeket hoztak. Hódító háborúik ellenére a történelem ma sem tagadja meg Nagy Sándortól és Nagy Károlytól ezt a jelzőt, s szinte minden nemzet öntudatában él olyan idők emléke, amikor hatalmát kiterjesztette, s például „magyar tenger vizében hunyt el éjszak, kelet és dél hullócsillaga”.

A felfedezések korának megértéséhez figyelembe kell venni a búcsúzó középkor és a születő reneszánsz szellemét. A tudás- és kalandvágy a hír és dicsőség keresésével párosul, az Eldorado álma az igaz hit terjesztésének őszinte kívánságával és az evilági nagyúr, az uralkodó hűséges szolgálatával. Az angol, francia, holland és portugál hódítások sem voltak emberségesebbek a spanyolnál, s néha akár „kettős erkölcsről” is beszélhetnénk: a regényekből és filmekből megszoktuk, hogy az észak-amerikai indiánok elleni harcot, a „vadnyugat” meghódítását hősi eposznak tekintjük. De ez sem minden. A neves mexikói író, Carlos Fuentes elismerésre méltó őszinteséggel vallotta be egy párizsi előadásában: „Mi, modern amerikaiak kegyetlenül bántunk és bánunk a bennszülöttekkel; 1991-ben vagyunk, de a hódítás még nem fejeződött be.” A perui Vargas Llosa pedig arra emlékeztetett, hogy „nagyobb öldökléseket és visszaéléseket követtek el Latin-Amerikában a függetlenség elérése után”

„Két világ találkozása” természetesen eufémizmus. Az ismerkedés mindkét oldalon ellentmondásos magatartást ébreszt: kíváncsiság, csodálat, meg nem értés, elutasítás és borzadály keverednek. Kölcsönös érdeklődést keltenek az addig ismeretlen szokások, állatok, fegyverek. A spanyolok megbámulják a hatalmas kőépületeket és a gazdagságot, de iszonyattal töltik el őket az emberáldozatok. „Kevesen maradtunk életben — írja Díaz del Castillo —, sokan haltak meg és áldoztattak fel a mexikói bálványoknak.” Poma de Ayala szerint az inka

fejedelemnek „lázadó vagy áruló főemberek maradványaiból készült, emberbőr dobjai voltak. Más lázadók koponyájából kupát, csontjaiból sípot, fogaiból nyakláncot csináltak.”⁴

Az összeütközés elkerülhetetlen; a hódítók, mint Cortés és Pizarro, nem oszthatják meg a hatalmat. A harc kegyetlenségéhez hozzájárul a kölcsönös „idegenség”, az életszemlélet teljes különbözősége. Még sincsenek mindig indiánok az egyik, spanyolok a másik oldalon. Az utóbbiak szövetségesekre találnak, mert a bennszülött népek sem élnek békében egymással, és belső viszályok dúlnak.

Minden különbség ellenére azonban hamar megindul a vérkeveredés. Faji előítélet nem akadályozza, — ez a spanyol gyarmatosítás egyik fő jellemvonása. A meszticségből pedig sajátos társadalom születik: a spanyol-indián meszticek a spanyolokkal egyenrangúak lehetnek, míg a bennszülöttek, mulattok, indián-néger és spanyol-indián-néger keverékek a társadalmi létra alacsonyabb fokain állnak. Képsorozatok a 18. századból — mindegyiken házaspár gyermekkel —, tizenöt különböző keveredési lehetőséget ábrázolnak annak nevével, jellemző ruházattal, és környezettel.

Döntő fontosságú mindkét földrész számára a gazdasági csere. Mint ismeretes, Európából kerül Amerikába a búza, szőlő, narancs, ló és szarvasmarha, s olyan „technikai vívmányok”, mint a kerék és az eke. Amerikából jön a burgonya, kukorica (tengeri!), paradicsom, kakaó és dohány, — meg a sok arany-ezüst. A felfedezést követő háromszáz év alatt az Újvilágból érkező nemesfémek 85 százalékát Spanyolország kapja, de nem hoz gazdasági fellendülést. Európai háborúkra és luxuscikkek behozatalára költik, amiről persze az amerikaiak nem tehetnek. A gyarmatosításnak árnyoldalai is vannak a spanyolok számára: falvak néptelenednek el, s az élénk hajóépítés az ország erdőibe kerül.

* * *

*Nagyon Kérem Király Uramat, s utasítom
leányomat, a hercegnőt és férjét, a
herceget..., ne engedjék, hogy az
említett szigetek és szárazföld indián
lakói személyükben és javaikban kárt
szenvedjenek, és parancsolom, hogy jó
és igazságos elbánásban részesüljenek.*

(Katolikus Izabella végrendelete)

A New York Times 1951-ben „zsarnokságról, népbuhtásról és nyomorról” írt, a meghökkenítő csak az volt, hogy a cikket a limai San Marcos egyetem 400. évfordulójára szánták. Spanyolország amerikai műve kapcsán szó lehetne egyetemen és városok alapításáról, úthálózatok és vízművek építéséről és 18. századi tudományos expedíciókról. De talán sokkal nagyobb elismerésre méltó, hogy a felfedező hatalmak közül egyedül Spanyolországban vetik fel a hódítások jogosultságának és a legyőzöttekkel való bánásmódnak a kérdését, sőt V. Károly uralkodása alatt a fogalmak tisztázásáig a hódítást le is állítják. Katolikus Izabella már 1500. június 20-án elrendeli a rabszolgaként kezelt indiánok felszabadítását, és elsőnek ismeri el a „barbárt” is megillető emberi méltóságot és szabadságot. Erre emlékeztet végrendeletében is.

Igaz, a spanyol gondolkodók sokszor ellentmondó következtetésekre jutnak. Juan Ginés de Sepúlveda egyenesen „Isten bosszúálló karját” látja a spanyolokban, s a hódításban a vadak civilizálásának és lelkük megmentésének a lehetőségét. Mások hasonlóan érvelnek a rabszolgaság mellett. Las Casas viszont kétségbe vonja a hódítás jogosultságát, és kipellengérezzi a túlkapásokat, Domingo de Soto a békés hittérítés mellett áll ki, Francisco de Vitoria az indiánok szabadság- és tulajdonjogát hirdeti, bár megengedettnek tekinti a spanyolok békés letelepedését és kötelezettségnek az ige hirdetést. Francisco Suárez elismeri a hitetlen fejedelmek fennhatóságát alattvalóik felett, még ha keresztények is. Erőszakkal nem szabad téríteni, de kényszeríteni lehet olyan gyakorlatok feladására, mint az emberáldozat.⁵

Az intelmeknek és utasításoknak persze nem mindig volt foganatjuk. A salamancai egyetem és a királyi trón messze esett, s amerikai földön nem egyszer jártak el a rendeletekkel a „tiszteletben tartjuk, de nem teljesítjük” közmondássá vált módszere szerint.

* * *

*Forrjanak egybe hevülten a most elszórt akarások,
egy felséges erőkévét formálva magukból,
büszke spanyol vérből lelkedzett nagyszerű fajták
lépjenek újra elő hajdan diadalmas erénnyel.*

Rubén Darío
(Gáspár Endre fordítása)

A megemlékezésről és módjáról, a két fél viszonyáról támadt vitában Tulio Halperin argentin történész azt fejtegette, hogy „az Amerika és Spanyolország közti félreértést soha nem fogják kiküszöbölni, mert a történelem szerves része”. Gabriel García Márquez viszont arról beszélt, az ötszáz éves évfordulót meg kell ünnepelni azzal a feltétellel, hogy az államfői csúcsértekezletek hathatós együttműködés kezdetét jelentsék. „Ezek a találkozók arra emlékeztetik Spanyolországot, hogy inkább a miénk, mint Európáé. Mi anyaországnak hívjuk, az európaiak pedig mindig azt mondták, hogy a Pireneusoknál kezdődik Afrika.” Mások szerint minél kevesebbet beszélnek a 400-500 év előtt történelekről, annál jobb. Egyedül a jövő a fontos, és természetesen a jelen. Használják fel összefogásra az alkalmat, amire ódai hangon már évtizedekkel ezelőtt felszólított a nicaraguai vátesz, Rubén Darío. Hatalmas problémák várnak megoldásra: a rendszerek demokratizálása, a gazdasági élet fellendítése, hogy ne legyenek „éhező demokráciák”, a terrorizmus és a korrupció legyőzése, a kábítószeres alapanyagok helyettesítése más termékekkel, a népbetegségek leküzdése és az analfabetizmus. A célokat vállvetve is nehéz lesz elérni, külön-külön pedig lehetetlen. Mind ebben fontos szerepe lehet Spanyolországnak és Portugáliának függetlenül attól, hogy a latin-amerikai népek anyaországnak, testvérországnak vagy Európával összekötő hídnak tekintik.

Aránylag szerény keretek között — eltekintve állami kölcsönöktől, továbbá az egyházak és magán szervezettek erőfeszítéseitől —, szociális és kulturális vonalon már történik valami. Spanyolország tizenhárom köztársaságban támogatja történelmi városok helyreállítását és új életre keltését, hogy ne tűnjenek el, mint például Caracasban. Nem szorítkozik a koloniális barokk emlékeinek

restaurálására, hanem kiterjed lakásépítésre, orvosi rendelők, kultúrházak és műhelyiskolák létesítésére, ahol műemlékvédelmi személyzetet képeznek ki.

Ami pedig a múltat illeti, az évforduló hozzájárulhatna ahhoz, hogy örökölt előítéletek és elcsépelet, dicsőítő szólamok helyett pártatlanabb, a valóságnak megfelelőbb képet vetítsenek a népek elé a világtörténelmet oly mélyen befolyásoló eseményekről, mint Amerika felfedezése, meghódítása és gyarmatosítása. Ehhez tartozna az is, hogy — mint az egyesült Európa építésének megindulásakor történt —, felülvizsgálják a tankönyveket és tárgyilagosabb szempontokat juttassanak érvényre. Ez adna igazán értelmet a megemlékezésnek. Ha nem sikerül, érvényesek maradnak Petőfi szavai: „Világtörténet! mily csodálatos könyv! Mindenki mást olvas belőle...”

Jegyzetek: 1. A kéziratok pogány és keresztény vallási, történelmi és tudományos, orvosi és csillagászati szövegeket tartalmaznak, s a 16. században készültek. 2. Az *El Financiero* című mexikói lap, idézi az *El País*, 1992. I. 31; 3. *Ami a Naplóból kimaradt* 143. Kanadai Magyarság, 1992. II. 29; 4. Vö. *Crónicas de Indias* Guillermo Díaz-Plaja kiadása és bevezetője. Madrid, 1972.; 5. L. Ana Martínez Arancón: *La visión de la sociedad en el pensamiento español de los Siglos de Oro* Madrid, 1987.

OSCAR RODRIGUEZ MARADIAGA

Amerika meghódítása

1492—1992. Ötszáz év. Minek az ötszáz éve? Ez nem költői kérdés. A válasz sem magától értedődő. Ellenkezőleg; egyre gyakrabban merül fel a kérdés: mi történt 1492-ben? Felfedezés? Hódítás? Találkozás? A válaszok sokfélék, ellentmondásosak, sőt polemikusak.

Bárhogy legyen is: 1492. október 12-e az emberiség történelmének egyik legjelentősebb dátuma. Kolumbusz Kristóf elérte a Nyugat-Indiákat, azaz az Újvilágot, Amerikát, és ez az esemény megváltoztatta a történelem folyását.

A spanyolok, portugálok és velük együtt az első misszionáriusok megérkezése a kontinensre mindig is szenvedélyes vita tárgya volt. Szinte lehetetlen az egységes és átfogó értelmezés, hiszen nem mindegy, hogy melyik nézőpontból szemléljük a kérdést: a hódítóéból, aki felfedezte és azonnal el is kezdte uralni az Újvilágot, vagy a legyőzöttéből, az őslakoséból, a feketéiből, akit legyőztek, jogaitól megfosztottak és akik közül sokakat el is pusztítottak.

Következésképp az evangelizáció és Amerika egyházának története is ellentmondásokkal teli. Egyesek úgy vélik, hogy ez példásan misszionárius korszak volt, amely néhány évtized leforgása alatt jelentősen felgyorsította a kereszténység világméretű térhódítását; mások viszont elítélik az alkalmazott módszereket: a gyarmatosítást és a népek leigázását, az imperialista terjeszkedést. Ezért nem is meglepő, hogy 1992-ben, az ötszázadik évfordulón a legkülönbözőbb véleményekbe ütközünk, melyek közül a „rózsaszín” és a „fekete” legenda a

legfigyelemreméltóbbak. A rózsaszín legenda dicsőíti a spanyolok és a portugálok latin-amerikai jelenlétét, a másik pedig gyalázza azt.

Sokan a felfedezés, jobban mondva két világ találkozásának aspektusát emelik ki, helyeslőleg. Mások viszont úgy vélik, hogy nem is felfedezésről volt szó, hanem invázióról, hódításról és rombolásról, és hogy október 12-e feketebetűs dátum, olyan, amely a népirtásra emlékeztet.

Az a tény is nagyon jelentős, hogy 1892-ben, a negyedik centenárium ünnepelésekor kibontakozott egy mozgalom, amely Kolumbusz Kristóf boldoggá avatását követelte. Ma viszont sokkal inkább az indián Juan Diego 1990. május 6-i boldoggá avatásának örülünk. Neki jelent meg Guadalupéban a Szent Szűz, mesztic arccal. Sokan ma is készek lennének aláírásukkal hozzájárulni Bartolomé de Las Casas dominikánus atya, az indián népek rendíthetetlen védelmezőjének boldoggá avatásához.

Amerika meghódításának mindkét szélsőséges értelmezésében a múlt egyfajta gyanús tisztelete nyilvánul meg; a múlté, amely fénylő holttest képében kivezet bennünket pillanatnyi helyzetünkből és a mai világból. A fekete legenda szinte sürget, hogy keressük fel a Nemes Vadak Múzeumát, hogy elsirassuk az emberiség elveszett boldogságát. Ezzel egyidejűleg a rózsaszín legenda a Nagy Nyugati Templomba invitál bennünket, hogy hangunk egy általános kórusban felolvadva Európa nagy civilizációs himnuszát zengje. A fekete legenda negatívumai elsősorban Spanyolországot terhelik, részben azonban Portugáliát is. Erre a két országra hárítják a felelősséget a gyarmatok mérhetetlen kifosztásáért, amelyből a valóságban sok más európai állam is hasznot húzott, és amely lehetővé tette a későbbi modern kapitalizmus fejlődését. De ez a rózsaszín legenda sem más, mint a történelem meghamisítása. Minden nézetkülönbség ellenére az egyház megünnepli az ötszázadik évfordulót, azaz az evangelizáció kezdetét és Amerika keresztiségének ötszáz évét, hogy hálát adjon Istennek és a Krisztusba, a Szabadítóba vetett hitet megújítsa. II. János Pál pápa 1984. október 12-én kijelentette: „Az egyház, ahogy önmagát értelmezi, a jubileumot teljes alázattal, de a maga teljes igazságában szeretné megünnepelni, diadalmaskodás és álszemérem nélkül. Az egyház az igazságot akarja szolgálni, amennyiben hálát ad Istennek a jó dolgokért, ugyanakkor az elkövetkezett tévedéseket is feltárja. Csak így bontakozhat ki a jövőben az evangelizáció új terve. Az egyház nem tagadja le a kereszt és a kard kölcsönös függőségét a térítés első szakaszában. De azt sem akarja elhallgatni, hogy a spanyol jellegű kereszténység kiterjesztése az új népekre ajándék volt, amely Európából eredt. A keresztény hit ajándék volt az Újvilág számára, a maga humanitásban, üdvösségben, emberi méltóságban, testvériségben, igazságosságban és szeretetben gyökerező belső erejével.”

Az argentin béke Nobel-díjas Adolfo Pérez Esquivel szerint 1500 és 1650 között mintegy 30-40 millió bennszülöttet írtottak ki. Elég, ha csak a bolíviai posztói bányákra emlékezünk: másfél évszázad alatt indiánok milliói veszítették ott életüket. Bár a számadatok helyessége vitatható, senki sem tagadhatja le, hogy egész népeket töröltek el. Különösen jelentős ebben a vonatkozásban Michoacán (Mexikó) püspökének, Don Juan de Medina y Rinconnak tanúbizonysága. 1583. október 13-i levelében így ír: „A begyűjtött ezüst nagy részéért, amely a gazdag országokba folyt, az indiánok vérükkel és bőrükkel fizettek” Egy másik kijelentés viszont így hangzott: „A nagy úr, aki minket ide küldött, (a pápa), nem akar sem aranyat, sem ezüstöt, sem drágaköveket; ő csak a ti lelki üdvösségeteket akarja.” Tizenkét ferences misszionárius vallott így az aztékok fő emberei és bölcsei előtt 1524-ben.

Az első evangelizáció misszionáriusai majdnem kizárólag ferencesek, domonkosrendiek, mercedáriusok, ágostonrendiek és jezsuiták voltak. Hozzájuk csatlakoztak később az egyházmegyei papság tagjai és más szerzetesközösségek is. A Pueblai Dokumentum szerint ők voltak azok, akik a 16-17. században ugyan ellentmondásokat és szakadást előidéző mesterkedések közepette, és más kultúrák leigázását célzó gigantikus folyamat keretein belül — amely egyébként mind a mai napig nem ért véget, az evangélium hirdetését Latin-Amerika szilárd alkotórészévé tették. Ez az első evangelizáció elég mélyreható volt ahhoz, az amerikai kultúra jelentős alkotóelemévé válhasson, és olyan formát nyerhessen, hogy ma már a katolicizmusról mint a latin-amerikai kultúrában mélyen gyökerező tényezőről beszélhessünk. A hit úgy megerősödött, hogy a 19. századi függetlenségi harcok korszakában minden liberális ellenségeskedés és üldözés, az állandó társadalmi-politikai válságok ellenére is jelentős lelkipásztori bázissal rendelkezett. Az Örömhír ezen első hirdetőinek munkája által nőtt fel az egyház, amely a latin-amerikai kontinens országai történelmének és életének elszakíthatatlan részévé vált.

Az is tény természetesen, hogy az ige hirdetés folyamata Amerikában térben és időben nagyon különbözőképpen zajlott, és hogy a legkülönfélébb szerzetesrendek — ki-ki a maga módján — vettek részt a társadalom minden rétegének keresztény szellemmel való mélyreható átításában, olyannyira, hogy már a 16. század végére egész Latin-Amerika a maihoz hasonló mértékben volt krisztianizálva.

Szem előtt tartva, hogy Mexikóban az evangelizáció 1520-ban kezdődött, Dél-Amerikában egyébként valamivel később, megállapíthatjuk, hogy Amerika nagyrésze pár évtizeden belül megkeresztelkedett. 1546-ban már 19 egyházmegye létezett 3 egyháztartományban: Santo Domingóban, Mexikóban és Limában. Ezután következett a misszionáriusi munka konszolidálódása és a távoli területek, valamint a társadalom perifériájára szorult csoportok evangéliummal való beoltása.

Az is igaz, hogy a keresztény hitre való térítés azon eseteit sem szabad elhallgatnunk, amelyeknél erőszakkal jártak el, valamint az olyan kereszteléseket, amelyeket közigazgatási úton, minden hitbéli előkészítés nélkül vittek végbe. Az első katekézis olykor nem volt igazán mélyreható, azonban — összehasonlításképpen — meghaladta azt a szintet, amelyet Szent Bonifác követelt a germánoktól megkeresztelkedésük előtt. Az sem kétséges, hogy a misszionáriusok többsége csatlakozott Cisneros bíboros azon követeléséhez, amely megtiltotta a meg nem reformált szerzetek tagjainak, hogy az indiánokhoz menjenek. Nemsokára a Latin-Amerikába készülő misszionáriusjelölteknek szigorú válogatáson kellett átesniük, és megfelelő életvitelt, valamint a keresztény tanítás átfogó ismeretét követelték meg tőlük. Ezt az előkészületet bizonyítja az a számos katekizmus, amelyet az első ige hirdetők: Pedro de Córdoba, Pedro de Gante, Luis Jerónimo de Oré és még sokan mások írtak. Ehhez járultak még a nyelvtanulmányok, különösen a nahuat, kecsua és a gvarani nyelveké, valamint Bernardino de Sahagun, Ruiz de Montoya, José de la Anchieta és mások etnográfiai írásainak ismerete. Csak az 1524-től 1572-ig terjedő időszakban 109, misszionáriusok által írt bennszülött-életrajz keletkezett. Az elveszett és nyomtatásban soha meg nem jelent életrajzokat nem számítottuk.

Egyes hittérítők oly makacsul védték az indiánokat, hogy még a törvényhozást is megpróbálták befolyásolni: olyan törvényekért harcoltak, amelyek igaz-

ságosak és tiszteletben tartják a bennszülöttek méltóságát. Az igazságtalanság kipellengérezése teológiai-jogi viták alapjául is szolgált. Ilyen szellemben tárgyalta Francisco de Vitoria és iskolája Salamancában a hódítás etikai aspektusait, amellyel egyúttal a nemzetközi jog alapjait is megvetette.

Sok hittérítő egyben azon is fáradozott, hogy gyümölcsöző és kölcsönös kapcsolat jöjjön létre az igehirdetés és az emberek támogatása között. Megkísérelték az evangéliumot a kultúra gyújtópontjába állítani és az emberek, valamint az ő társadalmi jelentőségük növekedésének ösztönzőjeként értelmezni. Iskolák és ipari, iparművészeti és zenei műhelyek ezreit hozták létre. Néhány misszionárius egyben mélyérzésű humanista is volt, vagy egy szükséges inkulturáció úttörője. Annyira fogékonyak voltak az indián népek értékei iránt, hogy — a történetíró Mario Cayota feljegyzése szerint — Morus Tamás *Utópiáját* és Assisi Szent Ferenc *Álmát* a gyakorlati életbe is át akarták ültetni. Ebben a megvilágításban kell a különböző ferences és jezsuita szerzetesek munkáját értékelnünk. Egyes történetírókat követve arra a megállapításra jutunk, hogy a jezsuiták abban a helyzetben voltak, hogy egy alternatív Latin-Amerikát teremtsenek, más-milyent, mint a gyarmatosítók. Megváltoztathatták volna a földrész arculatát. Éppen ezért szorgalmazták azok, akik megsejtették a dolog veszélyes voltát, a jezsuiták elűzését és a rend feloszlását (1773).

Az evangéliumot a latin-amerikai kontinensen természetesen nemcsak képzett és önzetlen misszionáriusok, hanem sok laikus is hirdette: kormánytisztviselők, katonák, gyarmatosítók, spanyolok, portugálok. Sokan közülük ezt a feladatot jól, kevésbé jól vagy rosszul teljesítették. Másrészt sok megkeresztelt őslakos maga is a hitterjesztés hordozójává vált saját népe körében. Ebben a tekintetben különösen említésre méltóak a világi hitoktatók, akik munkatársként és tanítóként gyakran olyan helyzetekben, ahol pap nem állt rendelkezésre, megkeresztelték a gyermekeket, és hozzájárultak ahhoz is, hogy a vallásos élet sok külső megnyilvánulása fennmaradhasson.

Az első misszionáriusok igehirdető tevékenységének ténylegesen pozitív jellemzői mellett természetesen botránykövek is vannak. Vegyük például a rabszolgotartást: évszázadoknak kellett eltelnie, amíg az emberi lelkiismeret odáig fejlődött, hogy a rabszolgaságban felismerje az igazságtalanságot. Még Bartolomé de Las Casasnak, az újonnan felfedezett indiánok elkötelezett védelmezőjének is újra meg kellett térnie: igazi megtérése akkor történt, amikor elítélte a rabszolgotartást, amit eredetileg helyeselt. Abban az időben egyébként az általános jogi felfogás is a rabszolgotartásnak kedvezett, sőt, néhány 16—17. századi pápai bulla is védelmezte az intézményt. Nem meglepő tehát, hogy sok misszionárius is, ebben a tekintetben, az akkori korszellem áldozatává vált.

Nem akarok az ítéldbíró szerepében fellépni, és az elmúlt 1500 év komplex folyamatainak mérlegét sem kívánom elkészíteni. Csak az értelmezés néhány módját szeretném felvázolni. A múltat sem régészeti szenvedélyből kutattam át, hanem abban a reményben, hogy a történelem ösztönzéseit megőrizzük a jelen és a jövő számára. Jogos a mondás: aki nem ismeri a történelmet, arra van kárhozzátva, hogy megismételje hibáit. Az Úrtól kapott hűség a misszióhoz újra és újra azt követeli a hittérítőtől, hogy a legkisebbek oldalára álljon, akár saját élete kockáztatása árán is. Ezért akkoriban sok misszionárius semmilyen fáradtságot nem sajnált, hogy az elnyomottakat védelmezze és az őslakosokat támogassa. Ha a szegények javáról volt szó, soha nem a hatalmasokkal tartottak és soha nem a hivatalos álláspontot képviselték, hanem az árral szemben úsztak,

sok indián és fekete rabszolga érdekében. A tanúk és a vonatkozó dokumentumok segítenek nekünk abban, hogy egy másfajta történelmet ismerhessünk meg, amely nem a győzők története.

Amerika igazi felfedezése még gyermekcipőben jár.

Ennek a centenáriumnak nem lenne szabad egyházi vagy világi fórumok győzedelmi ünnepévé válnia; sokkal inkább azokkal kellene azonosulnia, akik a legyőzöttekért harcoltak vagy egyáltalán életben hagyták őket. Ezek egyébként nemcsak misszionáriusok voltak, hanem jóérzésű tisztviselők és gyarmatosítók, akik elkötelezték magukat az indiánok ügye mellett.

1992 nemcsak Latin-Amerika számára fontos dátum, hanem az európai országok és politikai-gazdasági integrációjuk történetében is. A messze tűnt 1492-es év magában hordozta az összetartozást 1992 Európájával. Ez a kapcsolat akkoriban Európa gyarmati terjeszkedésével indult, nemcsak Spanyolországgal és Portugáliával. Ez gyakran az emberi jogok rovására történt. Minden bizonnyal ide tartozik indiánok és afrikaiak kényszermunkája a bányákban, a farmokon és a szállításban.

Mindaz továbbgondolásra méltó. Nem kellene Európának elgondolkodnia a szegény, megalázott Latin-Amerikával szemben vagy a harmadik világ más afrikai és ázsiai országai ellen elkövetett vétkei? Nem lehetne tehát 1992 az ezeget az országokat terhelő külföldi adósságok elengedésének ünnepi éve?

Befejezésképpen szavak jutnak eszembe, amelyek egy kőtáblán állnak Mexikóvárosban, a Három Kultúra terén: „1521. augusztus 13. / Bár Cuauthemoc hősiiesen védte, / Tlatelolco Hernan Cortés hatalmába került. / Sem győzelem, sem vereség, / hanem a meszticek népének fájdalmas születése, / amely a mai Mexikó.”

Mindnyájan érezzük a felülvizsgálat és a megtérés, a hatalom bálványimádásától, a pénz és élvezetek ideológiájától való eltávolodás szükségességét. Csak így tudunk ösztönzőleg hatni egy olyan egyházra, amely békítően hat ott, ahol gyűlölködés és harag uralkodik.

Mi mindnyájan olyan egyházat szeretnénk, amely megbékít és jeleket állít a megbékélésnek. Olyan egyházat szeretnénk, amelyben az együttműködésre és a kiengesztelődésre kötelezzük el magunkat. Mindent meg kell koronázni a kiengesztelődés kultúrájának, amely mentes a haláltól és az erőszaktól és amely a szeretetre irányul. Ez az általunk szeretett és megálmódott egyház, ez a kiengesztelő egyház hivatott az új evangelizálás feladatát teljesíteni. Minden belső szeretetünkkel, amelyben mi, ennek az egyháznak tagjaiként egyek vagyunk, azon kell fáradoznunk, hogy magunkat a szeretet, a kiengesztelődés és szabadság szolgálatának zengő hangszereivé alakítsuk.

Huszt Piroska fordítása

MARIANO DELGADO

„Nem mi voltunk, hanem mások”

A mentségkeresés mechanizmusa 500 évvel Amerika felfedezése után

„Conquista espiritual”, vagyis szellemi hódítás címszóval illették a 16. és 17. század szereplőit azt a korszakalkotó eseményt, melyet ma - némi eufemizmussal - inkább a kereszténység latin-amerikai inkulturációs folyamatának tekintünk. A történelmi kifejezés arra utal, hogy az evangelizálás nemegyszer politikai hódítással párhuzamosan történt, ám gyakran csak annak folytatása volt, más eszközökkel. Az újkornak nincs még egy olyan történelmi eseménye, amely annyira megosztaná a nézeteket, felszínre hozná az érzelmeket, mint annak a világtájnak az európaiak által - elsősorban az ibériai nép és a katolikus egyház vezetése alatt - történt úgynevezett felfedezése és politikai ill. szellemi meghódítása, melyet azóta Amerikának nevezünk. Ugyanakkor figyelemreméltó az a tény, hogy valamiféle közös gondolkodási forma minden esetben jelen van tartalmi különbözőségeik ellenére is: óvatos mentegetőzés a régi minta alapján - „Nem mi voltunk, hanem mások”!

„Itt nehézségek és áldozatok árán szép eredményeket értek el, noha megvolt a dolgoknak az árnyoldala is.” Ezt a hivatalos állásfoglalást II. János Pál pápa már első latin-amerikai útja során, 1979 januárjában vázolta, mikor az első hit-térítő apostolok útját követve a Dominikai Köztársaság földjére lépett, tehát arra a helyre, ahol Amerika számára „az üdvösség ideje megkezdődött Isten dicsőségére és tiszteletére”. Ezzel az értelmezési mintával a pápa valamennyi latin-amerikai útja során találkozunk, és a latin-amerikai püspökök harmadik, pueblai közgyűlésének záródokumentumában is határozottan felismerhető. Itt is arról van szó, hogy a népek és kultúrák létrejötte minden esetben drámai fejlődés eredménye, „fényvel és árnyalattal tele”. Az igazság félelem nélküli harcosait név szerint említi meg, akik a békét hirdették és az indiánokat a konkvisztádorokkal és gyarmatosítókkal szemben akár haláluk árán is megvédték. Itt is újraevangelizálásra szólítanak fel, a nevelő célzatú párbeszéd felelevenítésére a népek sokrétű, kulturális szimbólumaival, „hogy az örömhírt életerős párbeszéd keretében, katechetikai oktatás által sikeresen lehessen átadni”. Mindazonáltal a latin-amerikai püspökök veszik a bátorságot, jóllehet nem minden tétovázás nélkül, hogy Istent, a hittestvéreket és az emberek közösségét arra kérjék, bocsássák meg, ha híveik a kereszténységet, melynek jellemzője a szeretet, nem mindig gyakorolják a maga teljességében.

Egészen más értelmezési mintákat nyújt a felszabadítás teológiájának számos képviselője, akik először harcosan hirdették a „meghódított, de (igazából) soha le nem győzött nép” igazát, ma azonban, teológiailag pontosabb fogalmazással élve, az „áldozatperspektívát” hangsúlyozzák.

Egy a gyarmatosítás idejéből származó maja kéziratban ez olvasható: „Egyedül az örült idők és örült papok miatt jutott el hozzánk a szomorúság, jutott el

hozzánk a kereszténység. Bár a 'jó keresztények' az igaz Istennel jöttek el ide, mégis ez volt nyomorúságunk kezdete, adóztatásunk kezdete, a tüzes fegyverekkel folytatott harcok kezdete, az összeütközések kezdete, a kard általi halál kezdete, a szüntelen harc kezdete, a szenvedés kezdete. A spanyolok és a papok művének kezdete volt ez, kezdete mindannak, mikor törzsfőnököknek, iskolamestereknek és fináncoknak kell szolgálni... A legszegényebbek nem tiltakoztak az antikrisztus ellen a földön, a népek tigrisei, hiénái, a szegény indiánok kiszípolozói ellen. De eljön a nap, mikor könnyeik eljutnak Istenhez, és Isten igazságossága egycsapásra leereszkedik a világra". Ez a szöveg, melynek szerzője ill. szerzői félreérthetetlenül az alacsonyabb rendű maja papság soraiból kerültek ki, nagyon gondos értelmezést kíván, és különböző értelmezési irányvonalakat tesz lehetővé. Szemére hányja saját maja papságának, hogy kudarcot vallott a hódító idők jeleinek értelmezésében, és bebizonyítja az új vallás papjainak és teológusainak nyilvánvaló perverzitását!

A mentégkeresés mechanizmusa a következőképpen hangzik: Kedves indiánok és afroamerikaiak, nem mi voltunk azok, sem az apáink, hanem azok a rossz európai - mindenekelőtt ibériai - keresztények, akik még ma is mindannyiunkat elnyomnak az (észak-)amerikai imperialisták segítségével.

Nem így vélekednek a politikai teológia képviselői. Ők a konkvisztában látják az „indulást a modernizmus felé”, melyben érvényre jut az a végzetes „instrumentális ész”, melynek eredete kétséget kizáróan a görög metafizikában gyökerezik. A modernség illetlen dialektikájának halálos csapdájából kiutat a zsidó-keresztény hagyomány „anamnetikus esze” mutathat, melyhez a szenvedés emlékezete szervesen hozzátartozik. Ezáltal a konkviszta esetében éppúgy, mint az egész modernizmusban egy kvázi-dualisztikus harccal van dolgunk: az egyik oldalon van a görög illeszkedő ill. uralkodó hermeneutika, amely arra kész, hogy a másikat eszköznek tekintsük, ahelyett, hogy felebarátunkat látnánk benne, a másik oldalon a Biblia elismerési hermeneutikája, amely szabaddá teszi az utat a másik elismeréséhez annak másságában is.

Itt találkozunk a mentégkeresés mechanizmusának legszövevényesebb változatával, az európai szellem legmélyebb apologetikus-dualisztikus felosztásával, mely szerint: kedves latin-amerikaiak, igaz ugyan, hogy mi voltunk azok, de nem a Biblia volt a hibás, hanem a görög metafizika. Mintha e két tényezőt a Nyugat tudatában olyan pontosan el lehetne választani egymástól, vagy mintha a kereszténység előtti „bálványimádás” kiirtására indított kampányt Latin-Amerika ősi kultúrái esetében az antik politeizmus nevében indították volna! Így végül az az elvárás, hogy a teológia hagyjon fel a hármas büntelenség eszméjével - társadalmi, történelmi, etnikai-kulturális - kevéssé használ, ha olyan teológiai gondolkodási formákkal kapcsolódik össze, amely a történelem helytelen fejlődésének okait elsősorban a kölcsönvett görög metafizikában, nem pedig saját bibliai hagyományában keresi.

Tekintetbe véve a mentégkeresésnek ezeket a kifinomult mechanizmusait, nincs egyszerű dolguk azoknak a teológusoknak, akik perspektívaváltást akarnak elérni az igazi áldozatok javára, hamis viktimológia nélkül. Az említett mentégkeresési mechanizmusoknak ugyanis ősi hagyományuk van, és feltehetően a monoteizmus első teológiai kísértését mintázzák, az antropodicea kísértését. Nem mutogatott-e már Ádám is az elkövetett bűn miatt, melyet magára vett, az asszonyra, az pedig a kígyóra? Nem kell-e levonnunk a következtetést a bibliai monoteizmus majd háromezer éves fennállása után, hogy gondolkodási

mintáinkban nem jutottunk előbbre mint az ősi teremtésteológia idejében? Nem jelent-e a kereszténység — ami inkább eszkatológia mint etika — mindenekelőtt megterést, tehát bátorítást a bűnök megvallására, bizalommal tekintve Jézus irgalmas Istenére?

1640-ben egy puritán összejövetelen Új-Angliában állítólag a következő határozatokat hozták: 1. A Föld az Úré, 2. Az Úr az egész Földet, vagy annak egy részét odaajándékozhatja kiválasztott népének, 3. Mi vagyunk a kiválasztott nép. Ha ezek a határozatok valóban megfogalmazódtak, akkor sűrítve mutatják az Európán kívüli terjeszkedés ténylegesen pszudovallásos jellegét, túlmutatva minden nemzeti és vallási különbségen: ősi zsidó exodusparadigmából nyert vallási küldetéstudat, összekapcsolva a különböző európai nemzetek nyugati civilizációs pátozával. Ez a küldetéstudat, mely inkább utal az ősi zsidó exodusparadigma nemzeti monoteizmusára, mind az Újszövetség exodusz-értelmezésére, és inkább Józsué Istene után, mint Jézus Istene után tájékozódik, végül is meghatározta a Nyugat nemzeti államainak és egyházainak magatartását az Európán kívüli emberekkel és kultúrákkal, természettel és vallásokkal szemben.

Ernek fényében a kereszténység úgynevezett inkulturációs folyamata az ősi latin-amerikai kultúrákban számunkra mint kettős vallástörténeti tisztulási folyamat jelenik meg: egyrészt mint a zsidó-keresztény monoteizmus „harca” az ott talált politeizmussal, egy olyan harc, amelyben keveredett a Konstantinusz előtti kor valódi keresztény apologetikája a Konstantinusz utáni kereszténység erőteljes elnyomó eszközeivel, másrészt Jézus Istenének és hú tanítványainak a monoteizmuson belüli harca is - ennek az Istennek és az embereknek az érdekében - Józsué Istennel szemben, akit maguk a keresztények hoztak magukkal. Úgy tűnik, hogy Latin-Amerika ősi népei „felfedezésükkel” nem mentesültek a nyugati kereszténység ezeröttszáz éves előtörténetétől: nekik is az a sors jutott, hogy részt vegyenek a Bibliában lefektetett monoteista Isten-gondolat fáradtságos tisztulási folyamatában.

A legkevesebb, amivel Jézus Krisztus megcsúfolt Atyjának, az áldozatoknak mindkét oldalon, és végül saját magunknak tartozunk, hogy mi európaiként (mindenekelőtt mint az Amerikába települt európaiak) és keresztényként, államként és egyházként belássuk ezt, és vállaljuk a felelősséget a történetek által kiváltott szenvedésekért és ezek még érezhető utóhatásaiért. Ha megtennénk, az sem lenne kevés, noha még mindig nem elegendő. A kereszténység története vallástörténetként nem historizálható. A múlt teológiai feldolgozása azon a meggyőződésen alapul, hogy nem pusztán a megtörtént eseményekkel van dolgunk, amiket utólag büntudatos alázatossággal, vagy esetleg javíthatatlan önhittséggel beismerhetünk, hanem élő hagyománnyal, melyből - feltéve, ha belátjuk a tévedéseket - értékes lendületet nyerhetünk a jelen alakítására vonatkozóan.

A vallásszabadság alapelvevének fokozatos valóra váltása nem hiányozhat többé a katolikus tudatból. Nem hatja-e át magatartásunkat a hit és az értelem nyugati-tudományos szintézisének egyfajta teológiai arroganciája az úgynevezett természeti vallásokkal szemben, melyeknek legfontosabb impulzusai egy értelmes és ésszerű szinkretizmus formájában az újkori kereszténység „szellemi hódítását” sokszorosan túléltek? Nem lehetne-e esetleg ezektől a természeti valóságoktól, melyek számunkra egy mágikus-misztikus világ vallási élményét közvetítik, megtanulni, hogyan kell az újkori kereszténység egyoldalúságát korrigálni? A gyarmati terjeszkedés folyamán az ember és a természet kíméletlen

tudományos-technikai kizsákmányolásának tükrében nem félreértés-e a kozmosz bibliai megszenteltelenítése és az egyidejű buzdítás a természet uralmára? Az lenne inkább a feladat, hogy Las Casas örökségét továbbvigyük, mely hála mások iránt táplált „határtalan szenvedélyének”, az ősi Amerika vallásaiban nemcsak missziós tárgyat látott, hanem a mi nyugati kereszténységünk gazdagodási lehetőségét is.

B. Réthelyi Sarolta fordítása

LUCIANO PERENA VICENTE

Az indiánok és spanyolok jogai és kötelezettségei az Újvilágban

Bevezetés

Francisco de Vitoria, a Salamancai Egyetem teológia professzora, azzal indította munkásságát, hogy élesen elítélte Francisco Pizarrot Peru meghódításáért. Vádolta az invázió és agresszió első konkvisztádorait és cáfolta a Requerimiento teológiai érveit, amelyek igazolták az első hódítás elnyomó politikáját. Ezáltal Vitoria idézte elő az első válságot a nemzet lelkiismeretében, és egyben ő vetette meg alapjait egy új filozófiai iskolának.

A Salamancai Iskola azzal kezdte lelkipásztori tevékenységét, hogy a Real Consejo de las Indiasra hivatkozva elítélte a hódítást és az ügyet a tridenti zsinat elé is beterjesztette, hogy felhívja a figyelmet a Korona és a Szentszék felelősségére. A kárpótlást követelő program célja az volt, hogy összeegyeztessék a konkvisztádorok szociális és politikai életét keresztény hitükkel: hogy haladó módon, az indiánok helyzetéhez alkalmazkodva terjesszék a hitet, tekintettel szociális és vallási felszabadulásukra; és hogy megteremtsék az Újvilág valóságos és hatékony kormányát, melynek célja a szegények és gyengék jobb védelme és támogatása volt.

A salamancai mesterek felismerték, hogy elközelgett az új kereszténység. Lelkipásztori elvük a szabadságjogok chartájában érte el a csúcspontját, hiszen az Újvilág evangelizációja mindenek előtt az emberi haladás és társadalmi felszabadulás ügye volt.

Az indiánok megtérítését humanizációjuknak kellett megelőznie. Ennek a humanizációnak tehát azzal kellett kezdődnie, hogy emberi lényként határozták meg őket. Szabadságuk tisztelete, ennek a szabadságnak a tanai és e szabadság jegyében folytatott vallásos nevelés alkotta az indiánok megtérítésének három előfeltételét. E feltételek alapján követelte Vitoria és iskolája az emberi jogok új lelkipásztori elveit.

Luciano Perena Vicente tanulmánya főként olyan szövegeken alapul, amelyek a Corpus Hispanorum de Paceban jelentek meg (5., 6. és 17. kötet; a továbbiakban CHP)

A gyarmatok békegazdálkodásra való visszaállítása

Francisco de Vitoria alternatív javaslatot állított föl *Carta Constitucional de los Indios* című munkájában a korábban uralkodó elnyomó teológiával szemben. E munka alap gondolatát három fő elvben fejtette ki: 1. az indiánok alapvető joga, hogy emberi lények lehessenek és hogy szabad emberként bánjanak velük. 2. alapvető joguk, hogy szuverének lehessenek és hogy szuverenitásukat megvédjék, 3. minden embernek alapvető joga, hogy a béke és a nemzetközi szolidaritás jegyében alkothasson és dolgozhasson. E három ponttal Vitoria egyrészt meghatározta, másrészt értékelte a spanyol királyság azon jogait és kötelezettségeit, hogy hatalommal beavatkozhassek és megvethesse lábát az indiánok földjén. Végezetül arra a következtetésre jutott, hogy Spanyolországnak kárpótlásban kell részesítenie az őslakosságot és az Újvilágban gyarmati kormányt kell fölláltatnia.

Öt fő pontban foglalhatjuk össze Vitoria alternatívájának alkotmányos elveit: 1. az indiánok és spanyolok alapvetően egyformák emberi mivoltuk tekintetében; 2. az indiánok elmaradottsága jórészt neveltetésük hiányának és barbár szokásaiknak tudható be; 3. az indiánok éppúgy jogos tulajdonosaik javaiknak, mint a keresztények, és ezektől kulturálatlanságukra hivatkozva nem szabad őket megfosztani; 4. az indiánokat rá lehet bízni a spanyolok gyámkodására és védelmére, amíg fejletlen állapotban maradnak; 5. az indiánok beleegyezése és szabad választása az előfeltétele a spanyol beavatkozásnak és kormányzásnak az Újvilágban.

A *Carta* elfogadása és alkalmazása alkotta az Újvilágban lévő gyarmatok békegazdálkodásra való áttérését, melyet Francisco de Vitoria annyira követelt és melyet iskolája valósított meg teljesen. VI. Sándor pápa *Inter caetera* kezdetű bulláját e szempont alapján is értelmezhetjük, és a Vitoria iskolájához tartozó mesterek, akik egyaránt voltak teológusok és egyházi törvénytudósok, valóban így is értelmezték. A *Carta* szövege, hatása és a *Dominus Orbis* középkori elméletének bennefoglalt új értelmezése miatt, fontos az egyházjog története szempontjából.

I. Az indiánok emberi lények

1. Minden indián ember és így képes arra, hogy üdvözülésre vagy a kárhozatra jusson (CHP 5, 87).

2. Minden ember személyiség és ura testének és vagyonának (*De iustitia* I. 228).

3. Mint személyiségnek, minden indiánnak szabad akarata van, következésképpen ura cselekedeteinek (I. II. 203).

4. A természet törvénye értelmében minden ember egyenlő. A törvényes rab-
szolgaság a nemzetek törvényének szülötte, és így el lehet törölni, ha a nemzetek úgy kívánják a béke és az emberi haladás érdekében (*De iustitia* I. 77).

5. Következésképp, azoknak a teológusoknak az álláspontja gonosz, akik azt állítják a *Consejo de Indias*ban, hogy a király leigázhatja az újonnan felfedezett indiánokat (*De iustitia* I. 53).

6. A természet törvénye értelmében minden ember szabad. Ennek az alapvető szabadságnak a gyakorlásakor az indiánok szabadon szerveződnek közösségekbe és szabadon választják és szilárdítják meg vezetőiket (CHP 5, 39).

7. E politikai szabadság alapján a nép által választott indián vezetők törvényesen vethetnek ki adókat és új gazdasági vámokat (*De iustitia* I, 228-232).

8. Politikai hatalmat vagy politikai kiváltságokat egyes emberek a közösség beleegyezésével vagy tagjaik többségének véleményével összhangban kaptak (*De iustitia* I. 77-79).

9. Az ember vagyontárgyaihoz való joga abból származik, hogy Isten hasonmása; ezt az uralmat nem veszítheti el a hitelenség vagy a bálványimádás bűne miatt (*De iustitia* I. 106-108).

10. Az indiánok hitelenségük vagy bálványimádásuk okán nem veszítik el jogukat azokhoz a javakhoz, amelyeket közösségileg vagy egyénileg birtokoltak a spanyolok megérkezése előtt (CHP 5, 25).

11. Az indiánokat nem szabad megfosztani vagyonuktól vagy hatalmuktól azon az alapon, hogy szociálisan elmaradtak, s azon az alapon sem, hogy kulturálisan alsóbbrendűek vagy politikailag szervezetlenek (CHP 5, 30).

12. Az indiánokat nem szabad kisémmizni, vagy földjeiket elfoglalni, ha e cselekedetek nem olyan törvényen alapulnak, amely egyformán érvényes a keresztények és a nem keresztények számára (CHP 5,141).

13. Az indiánokra vonatkozó kötelezettségek nem haladhatják meg természetes teljesítőképességüket (CHP 5, 118-120).

14. Minden embernek joga van az igazsághoz, az oktatáshoz, kulturális és szellemi fejlődése és előmenetele összes feltételéhez (CHP 5, 87).

15. Az indiánok jelenlegi szociális és politikai helyzete nagyrészt rossz és barbár neveltetésükből származik, vagy abból, hogy hiányosan vagy korlátozottan tettek kísérletet az emberi előmenetelre (CHP 5, 30).

16. A természet törvénye értelmében az oktatás és élelmezés szempontjából az indián gyerekek szüleiknek vagy másodsorban az államnak vannak alárendelve (I. II. 208-212).

17. A természet törvénye értelmében minden embernek joga van saját életéhez és fizikai és értelmi integritásához (*De iustitia* I. 109-110, 125-127).

18. Minden embernek joga van a személyes jó hírnevéhez, becsületéhez és méltóságához (*De iustitia* I. 110).

19. Az indiánoknak joguk van ahhoz, hogy akarataik ellenére ne keresztelkedjenek meg, és hogy ne kényszerítsék őket arra, hogy áttérjenek a kereszténységre (CHP 5, 118-129).

20. Az indiánoknak joguk van ahhoz, hogy megfelelő oktatást kapjanak és hogy a keresztény hit szellemében oktassák őket mielőtt megkeresztelkednének (CHP 5, 158-164).

21. A szülőföld és individuális jogok védelmében a törvényes védelem korlátai között jogos az erőszak erőszakkal történő visszautasítása, sőt még az agresszor életének veszélyeztetése is (*De iustitia* I. 287-368).

22. A törvény értelmében senkit sem szabad az illetékes hatóság meghallgatása nélkül elítélni (*De iustitia* I. 284).

23. Ártatlan embert nem szabad feláldozni vagy kivégezni, még akkor sem, ha beleegyezik vagy önkéntesen ajánlja fel magát (*De iustitia* I. 299).

24. Minden dolog az ember szolgálatára teremtett (*De iustitia* I. 267-270).

II. Az indián népek szuverének

1. Az indián népek szuverén köztársaságok és így a valóságban nem alattvalói Spanyolországnak és nem is részei Spanyolországnak (CHP 5, 113-140).

2. Spanyolország császára vagy királya igazságtalanul cselekedne, ha az őslakosság fejlődésének és haladásának kárára megengedné az indián gazdasági források kizsákmányolását, vagy az arany elszállítását az indián területekről (CHP 5, 113).

3. Igazságtalan a spanyol király akkor is, ha megtiltja, hogy az indiánok saját pénzt verjenek, ha ők ezt hasznosnak tartják kereskedelmükben és szociális fejlődésükben (CHP 5, 113).

4. Az indián uralkodókat, akár örökletesen azok, akár választottak, ugyanazok az elemi jogok illetik meg, mint bármely keresztény vagy európai herceget (CHP 5, 113).

5. Az indián népek szabadon megváltoztathatják politikai rendszerüket és más uralkodónak vetetik alá magukat annak érdekében, hogy megvédjék magukat az elnyomatástól és hogy megszabadulhassanak egy zsarnoktól (*De legibus* 82).

6. Közös érdekből és az emberek közötti nagyobb megértés és béke elősegítése érdekében az uralkodó szabadon engedélyezhet olyan törvényeket és szokásokat, amelyek ellentétesek a természet törvényével (*De legibus* 82).

7. Az indián közösségek nem képezik személyes vagyonát uralkodóiknak, és az utóbbiak nem használhatják vagy rendelkezhetnek alattvalóik vagyonával vagy a területükön élő más lakosok vagyonával (*De legibus* 83).

8. A természet törvénye értelmében a nem-keresztény uralkodó vagy király nem veszíti el hatalmát vagy hatáskörét hitetlensége vagy bálványimádó magatartása miatt, és még a keresztény alattvalók is kötelesek engedelmeskedni neki (CHP 5, 132-133).

9. Az indián népek fegyverrel védekezhetnek és fellázadhatnak azokkal az idegenekkel szemben, akik igazságtalanul veszik el földjeiket, vagy akik a köztársaságot saját javuk vagy saját népük javára irányítják (CHP 6, 281-285).

10. A természet törvénye és a nemzetek törvénye értelmében a föld összes java alapján véve az emberiség közös hasznára van, és ezt a célt kell szolgálnia minden nemzet természeti erőforrásainak is (CHP 5, 83).

11. Elvben minden népnek — így az indiánoknak és spanyoloknak is — jogában áll, hogy a fegyver erejével megvédje magát a hitetlenek vagy keresztények igazságtalan agressziójától, és jogában áll háborút indítani azért, hogy eltántorítsa az agresszorokat attól, hogy integritását vagy biztonságát veszélyeztessék (CHP 5, 105-107).

III. Az indián népek a nemzetközi közösség részét alkotják

1. A természetes emberi szolidaritás alapján és a nemzetek törvényénél fogva az összes embernek — indiánoknak és spanyoloknak egyaránt — egyenlő joga van az emberi érintkezéshez és a gondolatok, szolgáltatások cseréjéhez azzal az egyetlen feltétellel, hogy az igazságot és az őslakosság jogait tiszteletben kell tartani (CHP 5, 77-87).

2. A természetes társas hajlam okán a spanyoloknak jogukban áll, hogy indián területeken keresztülutazzanak és hogy lakóhelyeket állítsanak fel rajtuk, azzal a feltétellel, hogy eközben nem hátráltatják és nem is sértik meg az indiánokat (CHP 5, 77).

3. A spanyoloknak éppúgy jogukban áll, hogy az indiánokkal kereskedjenek, miként az indiánoknak, hogy a spanyolokkal kereskedjenek. A spanyolok exportálhatnak olyan árucikkeket, amelyekre az indiánoknak szükségük van és aranyat és ezüstöt importálhatnak, amelyekben az indiánok bővelkednek, ha ez nem hátrányos az indiánok számára, és ha ez a cserekereskedelem az őslakosság haladását elősegíti (CHP 5, 81).

4. Ugyanebből az okból a spanyoloknak jogukban áll, hogy aranyat szerezzenek a bányákból, halakat a vizekből, amelyek közösek és nincsenek birtokosaik, de mindig csak azzal a feltétellel, hogy ezáltal az őslakosság és népesség nem szenved hátrányt, és hogy a spanyolokat nem terhelik meg hátrányosan más külföldiekhez képest az ország törvényei alapján (CHP 5, 81).

5. A természet törvénye értelmében ugyanazok a jogok illetik meg az indián földön született spanyol gyerekeket, mint az őslakosokat. Ezen felül akarataknak megfelelően cselekedhetnek azok a külföldiek, akik valamelyik indián közösségben szeretnének otthont teremteni házasság vagy bármilyen más módon, amellyel a bennszülöttek jogi státuszára emelkedhetnek; így ugyanazokban a kiváltságokban részesülhetnek, mint az ott élő lakosság, de az ezzel járó kötelezettségeket is magukra kell vállalniuk (CHP 5, 83).

6. E természeti és közösségi jogok védelmében, amelyek a természet és a nemzetek törvénye értelmében minden embert megilletnek, a spanyolok háborúhoz folyamodhatnak és minden szükséges óvintézkedést megtehetnek, ha — miután szóval és tettekkel megpróbálták tanúbizonyságot tenni az indiánoknak arról, hogy békében szeretnének velük együtt élni — az indiánok erőszakkal megtámadják őket, és megvonják tőlük azokat a jogokat, melyek az indiánok földjén a külföldiek számára érvényesek (CHP 5, 85).

7. Azonban a háború és a fent említett biztonsági intézkedések soha nem szolgálhatnak kifogásul arra, hogy legyilkolják az indiánokat, vagy hogy megostromolják és elfoglalják az indiánok városait, akik természetüknél fogva féltékenyek és alázatosak, és akiknek több mint elegendő okuk van arra, hogy bizalmatlanok legyenek a spanyol konkvisztádorokkal szemben, akik viselkedése idegen számukra, és akik fel vannak fegyverkezve és erősebbek, mint ők maguk (CHP 5, 85).

8. A spanyolok jogosan védik meg magukat a hadviselő indiánoktól mindaddig, amíg a törvényes védelem keretei között cselekednek; azonban a győzelmet nem használhatják fel ürügyül arra, hogy elfoglalják az indián városokat és hogy leigázzák az ott élő lakosságot; a valóban defenzív háború nem igazolja a hódítást, miközben az indiánok tudatlanságuk miatt ártatlanul azt hiszik, hogy igazságosan védelmezik vagyonukat (CHP 5, 85).

9. Ha miután a spanyolok szóban és cselekedetben megfelelően tanúságot tettek arról, hogy nem kívánják megzavarni az indiánokkal folytatott békés együttélést, és hogy az sem áll szándékukban, hogy beavatkozzanak az indiánok belügyeibe, és ha mindezek ellenére az ügyek békés megoldása nem lehetséges már, és az indiánok kitartanak rossz akarataknak mellett és a spanyolok elpusztítását tervezik, akkor, és csakis akkor léphetnek fel a spanyolok jogosan az indiánokkal mint nyílt ellenséggel szemben, csak akkor hódíthatják meg őket a háború törvényét alkalmazva, és büntethetik meg őket bűneik és vétkeik súlyának megfelelően (CHP 5, 85).

10. Az emberi szolidaritás megfelelő oka a fegyveres beavatkozásnak, ha ez a beavatkozás csalás és szükségtelen kár nélkül valósul meg, és ha nem szolgál

ürügyl arra, hogy elvegyék a legyőzött nép vagyonát és területeit (CHP 5, 87).

11. Ugyanígy jogos az intervenció a szövetségeseeknek nyújtott katonai segítségnyújtás esetén, azzal a feltétellel, hogy a segítséget kapó hadviselő fél valóban agresszió áldozata, és hogy előzőleg az igazságtalanul megtámadott indiánok a spanyolok segítségét kérik (CHP 5, 95).

12. A spanyolok nem avatkozhatnak be az indiánok ügyeibe azzal az indítékkal, hogy a monarchia dicsőségét és tekintélyét emeljék, és az a törekvés sem vezetheti őket, hogy a birodalom erejét és területeit növeljék, vagy hogy ilyen okból elfoglalják az indiánok területeit és leigázzák vagy kizsákmányolják az ott élő lakosságot (CHP 6, 123-124).

Következtetések: a kormányzati felelősség

1. Spanyolország királyainak — noha kényszerűségből — kötelességüknek kell érezniük háború indítását, de nem szabad alkalmat vagy ürügyet keresniük az indián területek megkaparintására vagy a lakosság leigázására. Mert a háború nem arra való, hogy embereket elpusztítsanak, még ha ők voltak is a háborúban az agresszorok, hanem a törvény és a béke intézményének a védelmére. Az indiánok számára a békét és a biztonságot csak olyan kapcsolatokon keresztül lehet majd biztosítani, amelyeket a mértéktartás, megértés és tolerancia jelleméz. Az indiánok lakta vidék vitáit így a mértéktartás és a béke iránti óhaj elvének kell helyes irányba terelnie (CHP 6, 195).

2. Csupán a háború törvénye alapján nehéz lenne igazolni az indián területek meghódítását és megszállását, ha az említett hódítás és megszállás nem az igazságos kárpótlás eszközeként történne, annak érdekében, hogy a háborús bűnösök elnyerjék büntetésüket, vagy ha nem a béke és biztonság súlyos szükséglete hívná életre. Ezen kívül a hódításnak és megszállásnak mindig igazodnia kell az arányosság és méltányosság elvéhez, és mindig életbe lép a területek visszaszolgáltatásának kötelezettsége, ha a béke helyreáll, és megszűnnek a megszállást igazoló okok (CHP 6, 195).

3. Következésképpen Spanyolország királyának mindenen felett kötelessége az indián népek fejlődésének előmozdítása, és így nem engedheti meg, hogy olyan dolgok miatt szenvedjenek, amelyekből Spanyolországnak haszna származhat. Az uralkodó és tanácsosai felelősek annak biztosításáért, hogy ez ne következék be, és ezért felelni fognak, amikor elérkezik a számadás ideje (CHP 5, 113).

4. Nem elégséges, ha Spanyolország királya jó törvényeket léptet életbe, amelyek megfelelőek az indiánok képességei és fejlődése szempontjából; kötelessége az is, hogy alkalmas kormányzókat nevezzen ki, akik hajlandóak lesznek ezeket a törvényeket fogantatni azokkal szemben, akik kizsákmányolják az indiánokat, vagy megkísérlik kifosztani őket és elvenni vagyonukat (CHP 5, 113).

5. Bár minden bizonnyal elvben Spanyolország királya mint az indiánok uralkodója alkalmas arra, hogy olyan törvényeket hozzon, amelyek célja a bálványimádás és a pogány rítusok eltörlése, és hogy sikeresebben terjedjen el a kereszténység az Újvilágban, fontos, hogy ez a törvényhozói funkció körültekintéssel és toleranciával valósuljon meg, erőszak és nehézségek nélkül az új indián vallások vagy alattvalók számára (CHP 5, 114).

6. A politikai óvatosság és lelkiismeret megkívánja, hogy Spanyolország uralkodója vagy királya haladó törvényeket hozzon a kereszténység érdekében,

amelyek alkalmat és módot fognak teremteni az indiánok számára, hogy tanulhassanak és megfelelően megismerjék vallásuk és pogány rítusaik hibáit, s így ezáltal meggyőződjenek és arra indíttassanak, hogy meghallgassák a keresztény igazságokat, s hogy azután önként és szabadon dönthessenek a megtérés mellett (CHP 5, 114-116).

7. Spanyolország királya törvényesen alkalmazhat bizonyos mérsékelt és fokozatos politikai kényszert, beleértve még a bálványimádás törvényi tilalmát és a bálványok megsemmisítését is annak érdekében, hogy rábírja az indiánokat, hogy hagyjanak fel vallásos rítusaikkal. Azonban megengedhetetlen és morálisan elfogadhatatlan a kényszer és erőszak politikája, amely inkább erőszakos módon, mint a meggyőzés útján követeli az indiánoktól, hogy hagyják el ősi vallásukat (CHP 5, 114).

8. Mindazonáltal a királynak az is feladata, hogy megvizsgálja, milyen mértékben szolgálják törvényei és vallási politikája az indiánok valódi és nem egyszerűen látszólagos megtérését, hiszen el kellene utasítania vallási politikáját, ha attól tartana, hogy a megfontolás alatt lévő törvények a béke és az indiánok jólétének kárára ellenálláshoz, üldöztetéshez, a tolvajlás ürügyéhez és elviselhetetlen elnyomáshoz vezetnek (CHP 5, 115).

9. A vallási türelem a politikai bölcsesség alapelve, amely megköveteli, hogy alkalomadtán eltérjünk egyes pogány szokásokat és törvényeket, amelyek bár elvben törvénytelenek, eltörlésük mégis a társadalmi béke és az indiánok többségének lelkiismerete elleni büntett volna (CHP 5, 114-116).

10. Bármennyire is törvényes az uralkodó hatalma az indiánok felett, nem terhelheti meg őket jobban, mint spanyol alattvalóit magasabb adók kivetésével, szabadságuk elvételével vagy bármely más vám vagy pénzügyi teher kirovásával (CHP 5, 112).

11. Az indián területek meghódításáról folytatott jelenlegi viták tüzeiben nem elégséges Spanyolország királya részéről, ha azt hiszi, hogy az igazság az ő oldalán van; e helyett köteles a lelkiismeret szavára hallgatva alaposan kivizsgálni — tanácsosait is bevonva — a háborúskodás okait, amelyeket a perlekedő felek felhoznak, és köteles az igazság és törvényesség követelményének megfelelően folytatni a vitát (CHP 6, 141).

12. A *consejos* kormányzói és tagjai, a politikai tanácsadók és a katonai vezetők szintén a lelkiismeret okán kötelesek tanulmányozni a hódító háborúk indítékait, pontosan tájékoztatni a királyt és a *consejost* ezekről, és lebeszélni őket olyan háború megindításáról, amelyet igazságtalannak ítélnek meg, vagy amelyben részvételüket lelkiismereti okoknál fogva meg kell tagadniuk (CHP 6, 143).

13. Ehhez hasonlóan az egyszerű katonáknak sem szabad részt venniük olyan hódító háborúban, amelyekről tudják vagy úgy hiszik, hogy igazságtalannak, és ebben nem menti fel őket engedelmességi kötelességük, gyalázatos tudatlanságuk, vagy az, hogy rossz lelkiismeretből hibát követtek el. De ha nincs bizonyíték az igazságtalanságra, és ha hiányoznak az egyértelmű jelek a hódító háború igazságtalanságára, akkor az egyszerű közlegények, akiknek nincs döntéshozatali felelősségük, tiszta lelkiismerettel részt vehetnek a háborúban (CHP 6, 141).

Kenyeres János fordítása

RÓNAY LÁSZLÓ

Az „izmusok” és Ady Endre

Irányzatok keveredése

A huszadik századba átlépve a magyar irodalom egyre intenzívebben fogadta be a különféle hatásokat, elsősorban azokat, amelyek a francia kultúrából érték. Ám az impresszionizmus, szimbolizmus és kivált az expresszionizmus nem jelentkezett vegytiszta formában, nem alakult határozott, iskolák által képviselt irányzattá egyik sem. Íróink egy része pontosan ismerte s egyre készségesebben kamatoztatta a világirodalmi hatásokat, de azok megvalósítása folyvást alárendelődött a nemzeti szempontok érvényesítésének. Egyre sürgetőbb lett a polgárosodás, mind kiáltóbbak a nemzetiségi ellentétek. Míg a vidéki nagyvárosokban kevésbé zavarta a nemzeti hovatartozás tudata az egységes polgári réteg kialakulását, a kifosztott paraszttömegek és a városokba szorult, egzisztenciális távlatok híján élő proletariátus könnyebben volt mozgósítható különféle nemzetieskedő vagy éppen internacionalista jelszavak lobogója alatt. Fontos gondolata, meghatározó eszménye volt a kornak a teljes függetlenség kivívásának vágya. Ugyanakkor senki sem gondolt arra, hogy a különféle nemzetiségeknek is meg kellene adni a függetlenséget, ez pedig a nyilvánvaló következménnyel járt, hogy hazánk — rendkívül kiszolgáltatottá tévő földrajzi adottságokkal — egyike lett az európai kisállamoknak.

A nemzeti gondolat meghatározója a huszadik századi magyar művészetek fejlődésének. A nemzeti eszme átjárta az irodalmat, a zeneművészetet és a képzőművészetet. Ám másként értelmezték azt a modern művészetek szószólói, és megint másként azok, akik az új században is a nemzeti konzervativizmus örököseinek vallották magukat, anélkül, hogy tisztázták volna ennek korszerű illetve elavult gondolatait. Éles határvonal húzódott a vallásos és a liberális gondolkodásmód között. Az előbbinek meghatározó, óriási hatást gyakorló személyisége Prohászka Ottokár volt. Ő tisztán látta a szociális feszültségeket. Gondolkodására erős hatást tett a kereszténység modernebb, nyitottabb szemlélete, s ez a modernista eretnenség gyanújába keverte. Folytonos polémiaíát vívott a szerinte nemzetietlen és magyartalan liberalizmus képviselőivel, s azokkal a kiváló gondolkodókkal, akik különféle társaságokban szilárdították meg világnézetüket.

Ez a harc elég szűk terepen folyt. A nagyközönséget sokkal jobban foglalkoztatta egy-egy új operett bemutatója, híres primadonna fellépése, mint a korszkos jelentőségű versek, regények és zeneművek. Az újnak mondott jelenségek

eleve teljes bukásra lettek volna ítélve, ha nem támogatja őket a gazdagabb polgárság, amely a művészeteknek mecénása lett. Széles rétegek igyekeztek minél hatékonyabb gondolatná tenni a szabadkőművességet. A modern magyar irodalom gyűjtőhelye, a legendás szerkesztő Osvát Ernő által igen magas színvonalúvá tett Nyugat című folyóirat (1908-1941) francia mintákat követve fejtette ki működését. Kivételes tekintélyre tett szert, de gyárilárosok támogatása nélkül sosem állt volna meg a lábán. Az ellenlábasának indult katolikus Élet sem tudott volna fennmaradni, ha csak az előfizetőkre számít. Itt az egyház volt a támogató.

A modern magyar irodalomban tehát hiába keresnénk egységes, uralkodó eszme jelenlétét, ha csak nem az egoizmus volt ez. A személyiség felfokozott, olykor túlfokozott öntudata Nietzsche közvetítésével termékenyítette meg az irodalmi gondolkodást. Akkora hatást tett a kor művészi tudatára, hogy hatása alól szinte senki sem vonhatta ki magát. Ugyanakkor hamarosan megjelent ellenhatása is: a túlfokozott éntudattal szemben egyre többen hivatkoztak a személyiség erkölcsi felelősségére, azokra az életeszményekre, amelyeket a polgári fejlődés, de elsősorban a kapitalizálódás már a múlt században kétségessé tett. Az eszmék nem a bölcséletben ütköztek meg, hanem az irodalomban (nálunk ez elég gyakori jelenség). A modern magyar költészet legnagyobb alakja, Ady Endre az erkölcsi rombolás jelképe lett, a Nyugat a káros eszmék gyűjtőmedencéje. Adyval egyet érteni, a Nyugathoz tartozni hamarosan vízváltatója a kor művészetének. A hatalmas harci lármában szinte senki nem gondolt arra, hogy a személyek és intézmények között folyó állóháború voltaképp a politikai és filozófiai kérdések megoldatlanságát tükrözte. Senki sem vállalkozott például arra, hogy elméleti szinten tisztázza a hazafiság és nemzetköziség, magyarság és európaiság fogalmait. Az elméleti munka és a nézetek ütköztetése helyett egy dezinformáló fogalmi rend alakult ki. E szerint magyarnak vagy hazafinak lenni korlátolt konzervativizmus, viszont nemzetközinek vagy európainak vallva magát az író könnyen találhatta magát a vádlottak padján. A vád az volt ellene, hogy nemzetáruló, hitehagyott. Az előbbieket minduntalan Prohászka Ottokárra hivatkoztak, az utóbbiak Adyt mondták vezérüknek. Egyik fél képviselőit sem zavarta, hogy a két vezéralak stílusa, érvelése szemléletmódja rokon vonásokat is mutatott. Az sem, hogy Prohászkat éppen saját püspöktársai jelentették fel Rómában, Adyt pedig szinte mindegyik költőtársa lelkesen csempülte leveleiben. Némelyikük évtizedekig melengette szívében iránta való ellenszenvét, mígnem írásban is megfogalmazta.

Nem lehet elhallgatni, hogy e kor gondolkodását átszínezte a zsidóellenesség is. Aki liberálisnak mondta magát, arra rásütötték, hogy zsidó vagy zsidóbérenc. A kapitalizmus vagyoni egyenlőtlenségeit, az erkölcsök nivellálódását, úgy mond, a zsidók okozták, akik „idegen” szellemiséggel rontották meg a tősgyökeres magyarságot és a magyar nemzeti eszmét. Az antiszemitizmust fokozta és bizonyos rétegek gondolkodásában állandósította az 1919-es tanácsköztársaság. Ennek vezetőitől a liberális eszmevilág ugyan nagyon is távol állt, mivel azonban legtöbben közülük a zsidó középréteg tagjai voltak, ez nagyszerű alkalmat szolgáltatott arra, hogy még több és vehemensebb írás ostorozza a bűnös várost, a nemzetietlenség bölcsőjét, a magyar érzés megrontóját. A nemzeti gondolat vészes és káros illúziókat is görgetett magával. Rákosi Jenő, e korszak konzervativizmusának prófétai haragú képviselője, nem a minőségi, hanem a mennyiségi kritériumokat hangoztatva harmincmillió magyar országaról írt és

szónokolt, mit sem törődve azzal, hogy a színmagyar tájakon a parasztság el-
képesztő nyomorúságban és tudati elmaradottságban él.

Aki ebben a korban író lett, szerepet is vállalt, és akarva nem akarva valamelyik
tábor tagja lett. Aki kívül maradt, mint a rendkívül tehetséges szegedi novellista és
regényíró Móra Ferenc, soha nem került az irodalom élvonalába. Nem létezett a
kor írója számára iszonyúbb életforma, mint a vidéki. Telve a kor Ovidius módján
Tomiba száműzött panaszkodókkal, akik alig várták az alkalmat, hogy vonatra
pattanva akár egy fillér nélkül Budapestre utazzanak. Itt végre belevethették ma-
gukat az irodalomba és a harcokba. A modern magyar irodalom tulajdonképpen a
főváros irodalma volt. Csak később, fájdalmas lelkifurdalások közepette eszméltek
rá képviselői, hogy a harc hevében megfeledkeztek a magyarság számarányában
is legtekintélyesebb részéről, a parasztságról.

Ady Endre

Első köteteiben még szinte semmi jele annak a hatalmas fordulatnak, amely az
*Új versek*ben következett be. A *Versek* és a *Még egyszer* költője egyike a közép-
szerű századvégi lírikusoknak. Költészetében ő is szívesen váltogatta az akkor
ismert közhelyeket. A döntő és elhatározó élmények Párizsban érték, elsősorban
Baudelaire révén. Az *Új versek* nyitánya mindenestre harci riadó, egyszerre
adott hírt a konzervatívok által ellenségeskedve figyelt modern líraszemlélet
betöréséről, a szubjektivizmus és az önkultusz győzelméről, de büszkén válalta
az újszerűség által is hitelesen megvallható magyarságot.

A *Góg és Magóg* valóban hadüzenet volt. Egy költő érkezett, azzal a szándék-
kal, hogy lírájában egyesíti a magyarság ősi, keleti hagyományait és a nyugati
ösztönzéseket. Szembefordult Pusztaszerrel, azaz azzal a szövetséggel, amelyet
minden kor elitje megköt a hatalom gyakorlásáért. A versek egymásutánjából
az is nyilvánvaló, hogy ez a költő nem a századvégi perditá-kultuszt folytatta
Léda asszony zsoldáraiban, hanem a modern életszemléletet szólaltatta meg,
amelyben egyként él a várakozás ünnepi érzülete és a személyiség kiszolgálta-
tottságának, végességének döbönt tudata. A *Hortobágy poétájának* mondta ma-
gát, ugyanakkor ezer szállal kötődött a városhoz, s még azt is vállalta, hogy
ebben a bűnös elátkozott városban harcra kél a divatos „tilinkós álparasztok”,
a „nyafogó ifjú-vének” és „a finom kultúrlegények” ellen. A „város” ideálképét
már ebben a kötetében Párizs jelképezte számára. Hasadt tudatú személyiség-
nek mutatta magát: egyik énje Párizsban, a mámorok városában, Baudelaire
szonettjeinek világában, Paul Verlaine modorát utánérezve érezte magát otthon,
a másik azonban hú maradt a Duna partjához, pedig itt akkor „a lép világa”
vette körül.

Már a botrányos *Új versek* egyik legfőbb jellemzője a jelképiség. Ebben a
kötetében formálta ki azokat a jelképeit, amelyek vissza-visszatérnek költésze-
tében, mint egy téma és érzésvilág jellemzői. Az „ugar” a magyar társadalmi
viszonyok elmaradottságát jelképezi. Az ószövetségi bálványok képeiben jelenít-
tette meg azt a viszonyt, amely a pénzhez fűzte. Erről szemérmesen szoktunk
hallgatni. Ady meg merte mondani, hogy gyűlöletes számára a pénzvilág, az új
arisztokrácia, amely mások kizsákmányolása révén gazdagodott meg, ugyanak-
kor eltéphetetlen kötelék fűzte a pénzhez, mert szeretett volna kényelmesen élni,
s nem több-kevesebb rendszerességgel újságcikkeket írni, vagy éppen mecéná-

sokat ostromolni kolduló levelekkel. Átlátta függésének megalázottságát, undorodott önmagától, életformáján azonban nem is akart, nem is tudott volna változtatni, hiszen ez a jellegzetesen modern, „elátkozott” rimbaud-i életforma olyan élményekkel gazdagította, amelyeket józan, polgári életvitel keretében soha nem ismerhetett volna meg.

Volt ebben a magatartásban tudatos szerepjátszás is. Ady azonban úgy játszotta szerepeit, hogy miközben azok ősi kellékeit használta föl, átformálta, egyéniségéhez hangolta, sejtelmes nagyságának tudatával töltötte meg őket. A közhelyekből egy elátkozott királyfi, kiválasztott ember öntudatának mítoszát teremtette meg:

*Tort ülök az elillant évek
Szőlőhegyén s vidáman buggyan
Torkomon a szüreti ének.*

*Ónos, csapó esőben ázom
S vörös-kék szőlőlevelekkel
Hajló fejem megkoronázom.*

*Nézem a tépett venyigéket,
Hajtogatom részeg korsómat
S lassan, góggel magasra lépek.*

*A csúcson majd talán megállok,
Földhöz vágom a boros-korsót
S vidáman jóéjszakát kívánok.*

(Elillant évek szőlőhegyén)

Ady költészetében lett először az ember teljes jogú és állandó kísérő társa a halál. Az elmúlás élménye kezdettől jelen van a lírában. Bár jelentékeny lírikus kortársai is eljátszottak a vég gondolatával, különféle képekben jelenítve meg a temetést, a sír, a végső elnyugvás tényét, ő azonban mélyebben érezte át, hogy életünk egyik dimenziója az elmúlásra nyílik, a modern ember a halál fenyegettségében él, boldogsága tűnény. A „halál automobilján” robogott, s közben könnyei hulltak, de ezek nem festett könnyek voltak, hanem a verseiben új és új variációkban megírt „őrült kacaj” kísérői.

A századelő messianisztikus életérzése sem volt idegen tőle. De milyen lehet az a Messiás, aki Érmindszentre hazatérve állandóan „Hepehupás vén Szilágyban, / Hét szilvafa árnyékában” szembesült a szunyadó lelkekkel? Ezek a magyar Messiások alig-alig reménykedhetnek a feltámadásban, a megújulásban, egy új minőségű élet megteremtésében:

*Sósabbak itt a könnyek
S a fájdalmak is mások.
Ezerszer Messiások
A magyar Messiások.*

*Ezerszer is meghalnak
S üdve nincs a keresztnek,
Mert semmit se tehettek,
Oh, semmit se tehettek.*
(A Magyar Messiások)

Szerepének elidegeníthetetlen eleme a menekülés, a küldetés elől való kitérés vágya, a költő-kereszt elvetése. Belevetette magát a város éjszakai forgatagába, szövetséget kötött a bűnnel, éjszakai lányok karjának menedékét kereste, s az italozásban talált feledést. *Futás a gond elől* — írta egyik versének címéül, s ez majdnem mindent kifejez az élethez való viszonyáról. Lírájának első korszakában hatalmasra növesztett, különféle díszletekből épült világot álmodott maga köré, s ebben a birodalomban ő volt a király, az asszonyi álmok lovagja, a hajó röpítette mesehős, aki távol-keleti világból érkezve titkok tudója. Ám ennek a világnak is elidegeníthetetlen tartománya a bálterem, amelyben halálra szánt, a véggel eljegyzett sötét párok lejtik táncukat.

A költő számára menedéket jelentett az a szellemiség, amelyet az Ószövetség sugall, a teremtés csúcspanna álló büntető Istennel, aki elküldi prófétálni, s aki úgy szólítja, mint Ádámot vétke után. Mélyen és fájdalmasan érezte át, hogy neki még a keresztre feszített oldalán is csak a bal lator helyet juthat, de számot adott arról a csendes, bensőséges élményről is, amint tudatosult benne az isteni irgalom vigasztalása és békéje:

*Mikor elhagytak,
Mikor a lelkem roskadozva vittem,
Csöndesen és váratlanul
Átölelt az Isten.*

*Nem harsonával,
Hanem jött néma, igaz öleléssel,
Nem jött szép tüzes nappalon,
De háborús éjjel.*

*És megvakultak
Hiú szemeim. Meghalt ifjúságom,
De őt, a fényest, nagyszerűt,
Mindörökre látom.*

(Az Úr érkezése)

A reformáció korának könyörgő, zsoltáros hangja mindvégig jellemzője költészetének, amelybe belejártszik a magyar reformáció kori líra másik hagyományrétege is: az előre elrendelés baljós tudata, a bűnre való kiszemeltségünk fájdalma. S hű a hagyományokhoz abban is, hogy világának díszletei között, számkivetettsége és magánya érzékeltetéséül felhasználta a kuruckor tárgyi és szemléleti elemeit: bujdosó kurucok beszélnek a hajdani dicsőségről és a jelen reménytelenségéről, titokzatos éjszakákban tábortüzek villannak, s hallani a búcsúzó tárogató síró dallamát.

Az *Illés szekeirén* című kötetben bukkan föl első ízben, de rögtön teljes érettsé-

gében a forradalmár költő szereptudata és — vállalása. Elődeinek vallja a népi forradalmárokat: Dózsa Györgyöt, a parasztforradalom tragikus sorsú vezérét és Táncsics Mihályt. Az évszázados álmát alvó vidék után fölfedezte a forradalmi álmokat dédelgető városi utcák proletárseregét. Nem volt csatákra termett egyéniség, inkább „muszaj Herkules”, de ebben az állapotában fiatalnak, életérősnek érezte magát. Gyűjtő szenvedéllyel szólt olyan korszak eljövételéről, amelyben a liberális eszmék diadalt aratnak, s a mindenki számára megnyíló demokrácia édeni állapotot teremt. Ám ezzel egyidőben megjelent lírájában e közösségi és a közösség ügyéért hevülő magatartás ellentéte is: a titokzatos, magányos, gögösen számkivetésbe vonuló személyiség képe, amely a modern európai lírának is egyik meghatározó jellegzetessége. „Vagyok, mint minden ember: fenség, / Észak-fok, titok, idegenség, / Lidérces messze fény, / Lidérces messze fény.” írta *Szeretném ha szeretnének* (1909) című kötete bevezetésében. Ez a már-már tragikus távolságtartás részben abból fakad, hogy egyre intenzívebben élte át megadatlan életének minden kínját:

*Ha én szólok, Észak beszél,
Fagy és fátum fogja a számat:
Ember beszél, kinek a sors,
Az élet, évek és napok
Szívének gyökeréig fájnak.
(Északi ember vagyok)*

A világirodalomban is kevés költőt ismerünk, aki az övéhez hasonló tragikus pátozzsal ismerte volna föl, hogy Nietzschével és Nietzsche után elemeire hullott a hagyományos világnép: a századvég boldog öntudata után kiábrándultság, töredezettség és baljós várakozás vett erőt a művészekben. Ady egyik visszatérő jelképe révén, a semmibe vivő utazás élményének kivetítésével fejezte ki ezt az érzést:

*Milyen csonka ma a Hold,
Az éj milyen sivatag, néma,
Milyen szomorú vagyok én ma,
Milyen csonka ma a Hold.*

*Minden Egész eltörött,
Minden láng csak részekben lobban,
Minden szerelem darabokban,
Minden egész eltörött.*

*Fut velem egy rossz szekér,
Utána mintha jajszó szállna,
Félig mély csönd és félig lárma,
Fut velem egy rossz szekér.
(Kocsi-út az éjszakában)*

Költészetének nagy változását hozta a balsejtelmait igazoló első világháború. A mind betegebb költő számára nem adatott meg a lehetőség, hogy a korábbi-

hoz hasonló gyakorisággal írja verseit, jelentesse meg köteteit. A háborús esztendőik termését tartalmazó *A halottak élén* (1918), majd az ebből kimaradt verseket tartalmazó posztumusz *Az utolsó hajók* (1923) megszólaltatja ugyan korábbi motívumait, ezek azonban könnyebben köthetők valóságos élményekhez. Ugyanakkor új elemként jelenik meg a végítélet látomása, János *Jelenéseinek* hangulatát árasztva:

*Az égből dühödt angyal dobolt
Riadót a szomorú Földre,
Legalább száz ifjú bomlott,
Legalább száz csillag lehullott,
Legalább száz párta omolt
Különös
Különös nyár-éjszaka volt.*

Legtöbb íróársával ellentétben az első pillanattól kezdve fájdalmas élességgel élte át a háború tragédiáját. Nem várt, nem remélt tőle semmit, nem hevítték nemzetieskedő érzelmek, inkább aggodalmasan figyelmeztette kortársait: „Ör-zők, vigyázzatok a strázsán”. Lírája korábban is nyitott volt az elmúlásra, most azonban a halált, a kereszthordozást egyetemes, nemzeti élményként élte át:

*Keresztek ülnek a tarlón,
Keresztek a temetőben,
Keresztek a vállon, szívünkön,
Keresztek messze mezőkben,
S csak a Kereszt gazdája nincs sehol.
(Új aratóénekek)*

„Ésajás könyvének margójára” írta újabb verseit. De ezek prófétája már nem a kiválasztottság büszke bélyegét, hanem szenvedése sebeit viselte szomorúan, belenyugvással, melyekkel megjelölte őt az Úr. Egyetlen vigasztalója és reménye, hogy emberi érzésekre találhatott: Csinszka hallatlan türelemmel és önfeláldozással ápolta, segítette mind nehezebbé váló testi és lelki terhei elviselésében. De ez az élmény sem volt olyan önfeledt, kitárulkozó, mint a Léda-verseké. Megfáradt, szomorú, bölcs férfi tekint társára e versekben, melyeket egyre inkább elégikussá tett a búcsúzás fájdalma. „Beteg vagyok, nagyon beteg, / Én Istenem, légy igazságos / S úgy áldj meg, ahogy szenvedek”. — írta a *Beteg ember fohászában*. Utolsó hónapjaiban iszonyú keresztet kellett hordania. Lehet azonban, hogy Isten így áldotta meg.

Székely Aladár, híres fotóművész feltételén együtt látható az új magyar irodalom két legjelentősebb alakja, Ady Endre és Babits Mihály, amint Bibliára támaszkodnak. Valójában nehéz elképzelni két ellentétebb, különbözőbb lelkialkatot, mint ők ketten. Ady mellett mégis forradalmárnak nevezhetjük Babits Mihályt is. Igaz, ő a líra szemléletében hozott forradalmat.

A Vigilia beszélgetése

Paolo Emilio Tavianival

Amikor a Helikon Kiadó felkért, hogy fordítsam le Paolo Emilio Taviani I viaggi di Colombo című monumentális monográfiájának Kolumbusz első amerikai útjára vonatkozó részét, némi habozás után igent mondtam, noha nem szoktam olaszból fordítani, és szívesebben fordítok verset, mint prózát. Taviani könyve pedig nem is széppróza, „csak” szépen megírt értekező próza, témájánál fogva mégis közel állt hozzám, tíz évvel ezelőtt jelent meg ugyanis fordításomban a Magvetőnél Alejo Carpentier A hárfa és az árnyék című regénye, egyike a keveseknek, amelyeket a könyvtárnyi Kolumbusz-irodalomból Taviani kiemel. A Kolumbuszról szóló kitérő és izgalmas, stílárís kihívást jelentő regény után, a fikció után tehát lefordítottam azt a munkát, amely Samuel Eliot Morison, az amerikai haditengerészet admirálisából lett Kolumbusz-kutató, Taviani egyik mestere szerint, a legjobb és legtudományosabb könyv, amit Kolumbuszról valaha is írtak. A könyv május elején jelent meg magyarul, bemutatójára eljött a szerző is. Személyében olyan nagyformátumú tudóst és nemes politikust ismertem meg, amilyenek nálunk leginkább a reformkorban termettek. Taviani az olasz szenátus örökös tagja, a közelmúltig alelnöke, 1912-ben született Genovában. Jogi, közgazdasági és bölcsész-doktori fokozatai mellett tizennégy egyetem díszdoktora, huszonhat katonai és polgári kitüntetés birtokosa. 1943 szeptemberétől 1945 áprilisáig az illegális liguriai kormány tagja volt, s a nem-kommunista ellenállás egyik vezetőjeként megadásra kényszerített egy náci alakulatot. A Keresztény-demokrata Párt és az Olasz Köztársaság egyik alapítója, részt vett az új olasz alkotmány kidolgozásában. Mint külügyi államtitkárhelyettes és honvédelmi miniszter nagy szerepet játszott a trieszti kérdés megoldásában és abban, hogy Olaszország csatlakozzon az Európai Gazdasági Közösséghez és a NATO-hoz. Két ízben volt belügyminiszter, a nevét viselő törvénnyel a regionális autonómiát kívánta megerősíteni, másrészt a maffia, a szárd banditizmus és az újfajta terrorizmus, úgymint a vörös brigádok és a különféle újfasiszta mozgalmak ellen vette fel sikeresen a harcot. 1968-tól 1973-ig a Mezzogiorno, a Rómától délre fekvő országrész ügyeinek minisztere volt és sokat tett az Abruzzók, Szicília, Szardínia és a kisebb olasz szigetek infrastruktúrájának kiépítéséért. 1945-től máig megszakítás nélkül tagja az olasz parlamentnek. 1948 és 1976 között hétszer választották meg, a legnagyobb számú szavazattal, Liguria képviselőjének. Az olasz ellenállók szövetségének elnöke, az Amerika felfedezésének 500. évfordulóját előkészítő tudományos bizottság elnöke, a Civitas című politikatudományi folyóirat főszerkesztője, hét gyermek apja. Politikai és közgazdasági tárgyú művek után több mint negyven év kutatási eredményeit adta közre Kolumbusz Kristóf — a nagy felfedezés genezise című kétkötetes, több nyelvre lefordított műveben, amely a felfedező életútját az első amerikai útig rajzolja meg. Ennek folytatása az ugyancsak kétkötetes Kolumbusz utazásai.

— A magyar kiadás címe: Kolumbuszal Amerikába — 1492, s az olvasó valóban úgy érezheti, hogy együtt utazik Kolumbuszsal, olyan alaposan és olyan regényhez méltó szemléletességgel jeleníti meg a nagy felfedezés szereplőit és helyszíneit.

← Azzal dicsekedhetem, hogy én vagyok az egyetlen ember a világon, aki mindenütt járt, ahol Kolumbusz megfordult, mégpedig nemcsak négy amerikai útja során — ezeket az útvonalakat már előttem végigjárta Morison — hanem mindenütt, közös szülővárosunktól, Genovától kezdve Kolumbusz gyermek- és ifjúkorának helyszínein: Liguriában, Provence-ban, Korzika, Szardínia, Szicília és Kiosz szigetén, majd ahová már tapasztalt hajósként jutott el: Tuniszban, Portugália különböző városaiban: Lisszabonban, Sagresben, Lagosban, aztán Londonban és Bristolban, a spanyolországi Palosban, Moguerben, Córdobában és Sevillában, az írországi Galway-ben, Izlandon, a Madeira-, Porto Santo-, Kanári-, Zöldfoki- és Azóri-szigeteken és Afrikában is, Szenegál és Guinea partvidékén. A földrajzi dokumentációnak, a helyszíni szemlének óriási szerepe volt kutatásaimban, tulajdonképpen ezen alapult az én munkám újszerűsége, hiszen a dokumentumokat, néhány kivételtől eltekintve, már feltárták, mire én genovai egyetemistaként 1931-ben elkezdtem Kolumbuszszal foglalkozni. Az, hogy módomban állt végigjárni mindezeket a helyeket, majd a nagy felfedező utak helyszíneit is, egy technikai találmánynak, a lökhajtásos repülőgépnak köszönhető. Egy száz évvel korábban élt Tavianinak kerek egy esztendő kellett volna rászánnia, hogy eljusson Izlandra, nekem két hetet.

— *Aki Taviani professzor két hatalmas és gazdagon illusztrált könyvét végigolvassa, minden Kolumbuszsal kapcsolatos kérdésre választ kap, attól kezdve, hogy ki volt a felfedező dédapja, milyen rigmussal szólította asztalhoz a matrózokat a hajósinas, mi lehetett az a fény, amit Kolumbusz 1492. október 11-én este, az első partraszállás előtt megpillantott, egészen a felfedező tudományos és tudománytalan művekben, képekben, szobrokban, de főleg a megváltozott világban megtestesülő utóéletéig. Kolumbuszról mindnyájan sok mindent tudunk s a személye körüli viták évszázadok alatt sem ültek el teljesen, mi több, az ötszázadik évforduló körül ismét fellángoltak, olyannyira, hogy vannak, akik a felfedezés következményének tekintett gyarmatosítást is Kolumbusznak róják fel.*

— Én sem szívesen használom a felfedezés szót, hiszen Amerika ott volt Kolumbusz előtt is, ott éltek a különböző fejlettségi szintet képviselő indiánok a vadság fokán élő törzsektől a nagy azték, maja és inka civilizációkig. Helyesebb tehát találkozásról, kölcsönös felfedezésről beszélnünk, még akkor is, ha ebben a találkozásban az egyik fél volt csak aktív, a másik pedig inkább elszenvedte ezt a találkozást. De ez a találkozás emelte be az amerikai kontinenst az európai ember világképébe. Ugyanakkor mégis ez a történelem legnagyobb felfedezése. Krisztus áldozatának magasztos dimenziója után ezt az interkontinentális találkozót tekinthetjük az emberi történelem legfontosabb eseményének. Kolumbusz jobban megváltoztatta a világot, mint Jézus óta bárki. Nemcsak Európa, hanem az iszlám világ, India és a Távols-Kelet is megrendült Kolumbusz utazásai következtében.

— *Vannak, akik elvitatják Kolumbusztól a felfedezés érdemét, mivel a vikingek már jóval korábban eljutottak Amerikába.*

— A felfedezés nem sportverseny. Nem arról van szó, hogy ki lépett először Amerika földjére, hanem hogy ki nyitotta meg az új kontinenst a régi kontinensek számára, ki iktatta be a civilizáció fejlődésébe, meghatározva ezzel az emberiség történetének legnagyobb fordulatóát. Általában ami a földrajzi felfedezéseket illeti, felfedezni nem annyit jelent, mint elsőként jutni el valahova, hanem

eljutni és visszatérni, továbbadni az információkat, úgy, hogy a felfedező tapasztalatait más is megismételhesse. Ezért volt Kolumbusz — és csak ő, senki más — a világ megnagyobbítója, kitágítója, ahogy Paul Claudel, a másik kitűnő, a Carpentierétől homlokegyenest eltérő felfogású Kolumbusz-regény szerzője nevezte. És ezért mondhatjuk azt, hogy a vikingek hiába fedezték fel Amerikát, felfedezésük kárbaveszett. Az viszont, hogy felfedezték Izlandot és Grönlandot, nem veszett kárba.

— *Mit fedezett fel Kolumbusz?*

— Nemcsak Amerikát, hanem az oda- és visszavezető útvonalakat is. Mindaddig, amíg a vitorláhajókat fel nem váltották a gőzhajók, ugyanazon az útvonalon jutottak el Amerikába és vissza, amelyet Kolumbusz a passzát-szelek ismeretében felfedezett. Ő kelt át elsőként a Sargasso-tengeren. Megsejtette a Golf-áramlatot. Felfedezte a nyugati mágneses elhajlást. Humboldt szerint Kolumbusz vitathatatlan érdeme nemcsak az, hogy felfedezte a mágneses elhajlás jelentőségét, hanem az is, hogy a földmágnesség kutatására ösztönözte az európai tudományt. Hozzátartozik a felfedezéshez az is, hogy Kolumbusz kezdte a nyílt tengeren való hajózást.

— *Komolyan hitte, hogy a mesés Keletre érkezett, vagy csak taktikai okokból tartott ki emellett?*

— A szigetek, a Bahamák szigetvilága, ahová Kolumbusz eljutott, valóban nem hasonlított a Nagy Kán Marco Polo által leírt fényűző udvartartására. Kolumbusz hinni akarta, hogy Ázsiába jutott el, s voltak olyan jelek, amelyek alátámasztották ezt a feltevést. Az indiánok — noha egyáltalán nem voltak gazdagon felöltözve, mi több, csaknem anyaszült meztelenül jártak, hasonlítottak az ázsiaiakra. A szigeteken pálmákat és papagájokat láttak, találtak aranyat is, fűszernövényeket is, vagy legalábbis azt hitték. Ez volt Kolumbusz tévedése, ezért nem az ő nevét viseli az Újvilág, hanem azét az Amerigo Vespucciét, aki Kolumbusz után megsejti és ki is mondja, hogy ez egy új világrész. Két nagy revelációban Kolumbusznak is része volt. Az egyik az, hogy a tengeren, a Mare Tenebrosumon túl nem a semmi van, hanem egy másik föld. A másik reveláció, amit a harmadik utazás alatt, 1498. augusztus 15-én él át és ír le az Orinoco torkolatánál, hogy ahova eljutott, az egy *másik világ*. Nem mondja azt, hogy másik kontinens, hiszen kora tudományossága nem hagyott helyet a földgömbön az ismerteken kívül más kontinensnek. Kolumbusz félt kimondani, hogy ez egy új kontinens, mert ezzel az eretnokség gyanújába keveredhetett volna. Hiszen ha megváltoztatta volna a földrajzi világképet, ennek következtében a kozmográfia, a kozmogónia és végső soron a teológia világképe is meg kellett volna, hogy változzék. Amerigo Vespucci, a reneszánsz fia már ki merte mondani, hogy egy új kontinensről van szó.

— *Kolumbusz is a reneszánsz embere volt.*

— Mint korának minden nagy embere, a középkor és a reneszánsz határmezsgyéjén állt. Elméleti alapjai középkoriak voltak, filozófiai és teológiai felfogása középkori volt. Kutató szenvedélye, a természet szeretete, az a képessége, amellyel az addig ismeretlen tényeket és jelenségeket elemezte, a reneszánszra jellemző. Nem tudott és emberileg nem is volt lehetséges eltekinteni kora ismereteitől. Ebből fakadtak tévedései. A saját közvetlen tapasztalataiból fakadtak

sikerei. Egy modern lélek tehát, középkori alapokkal. A modern ember pszichológiájával rendelkezett: konkrét volt és gyakorlatias, csak a közvetlen tapasztalatokban bízott, s igyekezett ezekre minden áron szert tenni. Mindazonáltal, ami a földrajzot, az asztronómiát és általában a természettudományokat illeti, nem kétséges, hogy pontosan a középkori kiindulópont volt Kolumbusz tévedéseinek oka, s ez ugyanaz volt, mint kortársaié. Ami azonban a filozófiát és a teológiát illeti, még senkinek sem sikerült és feltehetőleg soha sem fog sikerülni kimutatni, hogy ezek az alapok alacsonyabbrendűek lettek volna, mint a modern emberéi.

— *Claudel szerint Kolumbusz is hangokat hallott, mint Szent Johanna. Carpentier regénye abból indul ki, hogy IX. Piusz pápa idején Kolumbuszt szentté akarták avatni...*

— Kolumbusz nem volt szent. Amíg csak az első utazásra vonatkozó *Hajónaplót* ismerték, még felmerülhetett volna ez a gondolat, ha nem szerepelne a *Naplóban* az a sor, miszerint: „...ha Felségteknek rabszolgákra lenne szüksége...” És később maga Kolumbusz szállít ötven indiánt a sevillai rabszolgapiacra. Természetesen hipokrizis lenne Kolumbuszt olyasmiért elítélni, ami korában és még jóval később is bevett társadalmi intézmény volt különböző népek, különböző kultúrák között. Kolumbusz idejében már voltak néger rabszolgák Portugáliában és Kasztíliában, voltak európai rabszolgák a török birodalomban. Mindenesetre Kolumbusz nem volt szent, szentté avatásának gondolata az antiklerikalizmus elleni harc jegyében született, akkor, amikor Franciaországban apácákat börtönöztek be, amikor a fasizmushoz és kommunizmushoz hasonlóan akadályozták a papokat hivatásuk gyakorlásában. Azok, akik Kolumbuszt szentté akarták avatni, azzal érveltek, hogy hívő keresztényként halt meg — ami igaz — és hogy egész hatalmas vállalkozásának az volt a célja, hogy kereszties hadjáratot indítsanak a Szent Sír visszafoglalására. A quattrocento idején valóban feltámadt Genovában és egész Liguriában az az óhaj, hogy újabb kereszties hadjáratot indítsanak. Ennek oka a török félelmetes előnyomulása volt egészen Konstantinápoly elfoglalásáig. Közben a magyarok hősieen védték Nándorfehérvárt és a kereszténység — így hívták akkoriban Európát — lelkesen ünnepelte Hunyadi János és Kapisztrán János hőstetteit. Kolumbusz nem volt szent, de mélyen vallásos volt s egy nagy küldetés gondolata erősítette benne a türelmet, adott neki lelki békét a legnehezebb pillanatokban is: soha nem hagyta el az a tudat, hogy ő az isteni gondviselés eszköze. Ugyanakkor nem volt bigott: amikor egy negyedik kontinens hihetetlen misztériumával találta magát szemben, nem helyezte a transzcendenst (a Purgatóriumot) az immanensbe (a déli féltékére), mint Dante. Itt érdemes megemlékeznünk Antonio Marchena ferencsrendi szerzetesről, aki Kolumbuszt kezdettől fogva támogatta, s aki kétségkívül a második legfontosabb szereplője a felfedezés nagy kalandjának.

— *Melyek voltak Kolumbusz indítékai?*

— A tenger iránti vonzalom, amely genovai gyermek- és ifjúkorából táplálkozott. A Kelet álma, amelyet Marco Polo művének olvasása és a Kiosz szigetén szerzett tapasztalatok tápláltak. A nagyság álma — a Földközi-tenger túl szűk és túlságosan ismert volt számára. Amikor a portugál partokon hajótörést szenvedett, megérezte a halál közelségét. Amikor eljut Izlandra, megérti, hogy az óceánnak nincs vége. Keletről nyugatra, északról délre hajózott az Atlanti-óceánon. Megismerte a Mare Tenebrosum áramlatait, szeleit, az évszakok váltako-

zását, a csillagok járását. Járt Afrikában. Azt tapasztalta, hogy a déli féltéken is van föld, vannak hegyek, folyók, erdők, akárcsak az északon. És vannak emberek — tehát nem igaz az a hiedelem, hogy a déli féltéke lakhatatlan. Egy jel önmagában nem sokat számít. De a sok-sok jel, amivel Kolumbusz találkozott, a jelek összessége arra indította, hogy nyugat felé hajózzon. A nagy terv nem született volna meg, ha Kolumbuszban nem lett volna meg a zsenialitás, a mértéktelen dicsőségvágy és nem lett volna akaratos, makacs, konok, azaz tipikus liguriai. Csak egy örült vagy egy rendkívül erős jellem utasítja el a családi örömeiket, a nyereséget, az élet gyönyörűségeit nyolc hosszú éven át, legjobb éveiben (pontosan harmincnégy és negyvenkét éves kora közt) — ennyit várt Kolumbusz, amíg megkapta Aragóniai Ferdinánd és Kasztíliai Izabella, a katolikus királyok jóváhagyását és támogatását, hogy elinduljon nyugat felé az Indiákra. Csak egy örült vagy egy rendkívüli jellem áll ellen legerősebb szenvedélyének, amely Kolumbusz számára a tenger volt. Kolumbusz nagy geográfus volt autodidakta létére, de elsősorban zseniális tengerész volt. Las Casas szerint a hajózás művészetében minden kortársát felülmúlta. Ehhez bizonyos testi adottságokra is szükség volt: kivételesen jó szemre, jó hallásra és nem utolsósorban jó szaglásra. Kolumbusz nem szerencsés utazó volt, aki véletlenül felfedezett valamit. Azért volt felfedező, mert feltalált valamit, egy új eszme, egy új perspektíva valódi feltalálója volt.

— *Mit jelent Önnek személy szerint Kolumbusz? Befolyásolta-e az a tény, hogy Ön is Genovában született?*

— Ha nem Genovában születtem volna, valószínűleg nem foglalkozom Kolumbuszsal. Gyakran gondolok rá, amikor Quinto mellett, a sziklákról nézem a tengert. Ezekről a sziklákról nézte a tengert a gyermek Kolumbusz, ettől kapta élete két nagy inspirációját: a végtelennek tetsző tenger iránti szenvedélyét és a végtelen Isten iránti vágyat. Kolumbusznak, a tengerésznek, az Óceán admirálisának hite, akarateréje, zsenialitása nyitotta meg az emberek előtt a tengerek ismeretlen határait. Isten misztériuma továbbra is megmarad, miközben az egek ismeretlen határai megnyílnak nemzedékünk előtt.

— *Mit jelent Kolumbusz a világ számára ma, 1992-ben?*

— A genovai Kolumbusz Kristóf az újkor kezdetének legnagyobb és leglátványosabb szereplője. Kortársa egy egész sor itáliai géniusz, akik kitágították a földrajz, a filozófia, a politika és természettudományok, a művészet és a zene határait. Kolumbusz 1451 körül született. Botticelli hat évvel korábban, Leonardo és Savonarola egy évvel, Amerigo Vespucci, Pinturicchio és Poliziano három évvel később. Miközben Kolumbusz első hajózási tapasztalatait szerzi a Liguri- és Tirrén-tengeren, megszületik Pico della Mirandola (1463) és Macchiavelli (1469). Miközben megfogalmazza a terv, miszerint nyugat felé hajózva el lehet jutni keletre, megszületik Ariosto (1474), Michelangelo (1475) és Tizian (1477). Amikor eléri San Salvador szigetét (1492), meghal Piero della Francesca. Néhány évvel később megszületik Pierluigi da Palestrina, aki új tereket nyit meg a zene előtt. Ha ezeket a neveket kitorölnénk a történelemből, eltűnne az olasz reneszánsz. Olasz reneszánsz nélkül pedig nem jött volna létre az újkor. Kolumbusz Kristóf Itália teremtő géniuszát szimbolizálja az újkor kezdetén.

Tóth Éva

JAKABFFY TAMÁS

A műhelytelen ember

*Uram, te megvizsgálász és ismersz engem,
tudod, hogy ülök-e vagy állok.
Gondolataimat látod messziről,
látsz, ha megyek vagy pihenek.
Minden utam világos előtted.
A szó még nincs nyelvemen,
s lám, az Úr már tud mindent...*

A liturgiai hagyomány szerint húsvétvasárnap vigiliáján felhangzó 138. zsoltár legelső gondolata, hogy nincs szemérem. Az üdvözített ember a legünnepélyesebb hajnalon csupaszon áll és *perverz* ujjongással hirdeti a rákényszerített titoktalanságot. A világon minden létezőnek van láthatatlan előlete — az ember számára legalábbis —, ami megnyugtató előkészületet sejtet. A festményt maszatos vászon, a hegedűt gyalulatlan deszka, a tudást bárgyú értetlenség előzi meg; a Hold sötét oldala s a palota mögötti sufni az eltakarhatóság nyugalmának a helye. Csak az ember *nem állhat elő* teljesítményével, mert nincs honnan. Az ember vagy kész, vagy bűnös.

Az eltakart rész mégsem volna feltétlenül a rossz hajléka. Az alakíthatóságnak térre és időre van szüksége: mégisincs módodban magadba nézni, mert belülről már kinéznek rád, s a pillantások összekoccannak.

Nem tudom, mit gondolhatnék a kegyelmes Istenről, és mit a megtorlóról, azt sem, meddig vállalhatom a *gondolom* szót, mert az Isten a meghosszabbításom; megvizsgál és jól ismeri, mit vélek az emberi szándék nélkül elindult, kötelező emberi életéről vagy Drewermann ostorozóiról, s hogyan mentetem gonoszságaim.

Életem első, véglegesen sikeres szervátültetésekor belémfoglaltatott az Isten szeme, amit a nyelvi egyszerűsítés jegyében lelkiismeretként emlegetnek. *Mentségünk* — az Isten szeméé és a magamé —, hogy ugyancsak ő óv meg a feltétel nélküli kapitulációktól; nem hagy szentkedni, hozzájuttat mindennapi kísértéseimhez és a kötekedőkhöz, de ő biztat arra is, hogy mindezt gondolhassam. A nyelv nem isteníthető, az Isten szeme iránt és ellen azonban minden nyelviesíthető, amennyiben *nyelv* minden hadakozás és hálálkodás, bírálás és elismerés. *Érzés, érzet.*

Az Isten szeme előtt mindenki defenzívában él, és mindenkinek helyből kell megtérnie. Mégis: ha az Isten mindezeket *utána* olvasná el, nem pedig *közben* is, valószínűleg halott lennék. Jobb, ha hűségben békétlenkedünk.

„Akik az üldözésből jöttek”

Hontváry Miklós

A szentimrevárosi ifjúsági szerveződésnek, melynek évekig egyik vezetője voltam, több tagja részt vett a Keresztény Frontban. Erről akkor még nem tudtam. A Keresztény Fronthoz tartozó fiatal értelmiségiek, Alszászy Károly, Nobilis Gábor ismertettek meg engem Soltész Jenő tanárral, aki közölte velem, milyen feladatokat szán nekem: meg kell teremtenünk a jövőendő Keresztény Front ifjúsági bázisát. Ezt nevezte Soltész Jenő az előkészülők táborának.

Elvben egyetértettem az elképzelésekkel. Meggyőződésemm volt, hogy nemcsak társadalomelméleti munkát kell folytatnunk, hanem tennünk is kell valamit. A kerületben folytatott ifjúsági munka nem volt politikai szervezkedésnek nevezhető. Fenntartásaim ellenére ekkor még hajlandó voltam részt venni a Keresztény Front munkájában. Ez 1954 őszén vagy 1955 tavaszán történt. Igent mondtam, bár jeleztem Soltész Jenőnek, nem biztos, hogy jól jár velem, mert rendkívül kritikus szemmel nézek mindent. Ő ezt tudomásul vette, s attól kezdve eljártam a Keresztény Front összejöveteleire.

Amennyire vissza tudok emlékezni, túlnyomó többségükben számomra idősnek tekinthető urak jöttek össze ilyen alkalmakkor. A vezető Soltész Jenő volt, az ideológiai és lelki irányító pedig Szigeti József domonkos atya. Különböző szekciókra oszlottunk, melyeknek az élén ötven körüli férfiak álltak.

Az összejöveteleken általában heten-nyolcan vettünk részt, rendkívüli alkalmakkor, például 1956 forradalmi napjaiban tíz-tizenöten is voltunk Soltész Jenőnél vagy a Verpeléti út 5-ben, Szabó Ilona lakásán. A vezetők beszámoltak ilyenkor a különböző szakterületek programjairól. Volt katonai, gazdasági, nevelési, iparpolitikai, stb. szekció. Így körvonalazódott a pártpolitikai program.

Az 1949 előtti koalíciós idők keresztény pártjainak programjaival nem azonosult a Keresztény Front, bár az 1956-os szórólapokon szerepelt ez a mondat: Színre lépett a Keresztény Front, az összes keresztény pártokat egyesítő szándékkal. Valójában teljesen önálló, mindenkitől különböző, jellegzetesen egyéni, sajátos ideológiai alapon álló társaság volt a miénk.

A megbeszéléseken eleinte csak hallgatóként vettem részt; megtettem a magam észrevételeit, de kellő tisztelettel és óvatossággal, hiszen az egész program összefüggéseit akkor még nem láttam világosan. Amint egyre jobban megismerkedtem azzal, hangsúlyoztam ellenvetéseimet, de azt elfogadtam, hogy a kommunizmussal szemben politikailag föl kell készülni a jövőre.

Az első komoly összecsapás az államforma kérdésében volt. Soltész Jenő Szigeti atyával együtt a nemzeti választott királyság alapján állott. Én azt vallottam, hogy a modern időkben, Magyarország utóbbi száz-százötven éves fejlődését figyelembe véve, a királyság idejémtúlt intézmény. Fölösleges indulatokat kel-

tene, és számos olyan politikai problémát idézne elő, melyekre az országnak nincs szüksége. Ezzel a véleménnyel akkor eléggé egyedül maradtam. A fiatalabbak közül többen, dr. Kováts Tibor, Nobilis Gábor, Alszászy Károly elég hamar azonosultak az én fölfogásommal, de véleményünknek nem volt nagyobb súlya.

Egy kissé előreszaladva az időben: 1956-ban hivatalosan is megalakult a Keresztény Front pártja. Október 30-án este jöttünk ki az ÁVO Fő utcai börtönéből. Közöltem Soltész Jenővel, hogy én csak akkor vagyok hajlandó továbbra is részt venni a párt munkájában, ha a királyság gondolatát elvetjük. Amennyiben nem így döntenek, akkor, mint fél évvel korábban már megtettem, újra kiválok. Soltész Jenő ekkor elfogadta az álláspontomat.

Visszatérve az 1955-ös eseményekhez: a fiatalabbakból, Kemenes Erzsébet, Messik Lajos részvételével Soltész Jenő úgynevezet betűszolgálatos csoportot szervezett. Szerette a kissé dagályos, romantikus elnevezéseket. Azért alakította ezt a csoportot, mivel egy politikai párt, ha színre lép, sajtó nélkül nem létezhet. Feltétlenül ki kellett képezni néhány fiatal, akik a különböző sajtóorgánumok szervezését el tudják látni. Elméletben különböző újságok terve született: a Keresztény Front lett volna a központi lap. Ennek főszerkesztőjéül Soltész Jenő engem szemelt ki. Terveztük a Magyar Nők Tükre című újságot és még jó néhányat. Hat vagy nyolc lap tervét dolgoztuk ki, s ezek a társadalom különféle rétegeihez, csoportjaihoz szóltak. Soltész Jenő mindegyiknek az élére kijelölte a maga embereit, s azokat ideológiai, szakmai, technikai szempontból fölkészítette. Gyakorlatképpen különféle cikkeket kellett írunk: vezércikket, belső vezércikket, publicisztikát, stb. Ezeket az öregek elolvasták, majd pedig bíráló megjegyzéseket tettek. Így folyt a „kiképzés”. Én főként olyan cikkeket írtam, melyek elméleti kérdéseket tárgyaltak. Ezek a legutóbbi időkig foglalkoztatták az „elvtársakat”. Ha jól emlékszem, három cikket írtam, és mind a háromból idézetek olvashatók Hollós Ervin és Szabó László „kiváló” műveiben. Kettőnek még emlékszem a címére: *Ószinte beszéd a Vörös Csepelhez*. A másiknak: *Politikai ellenségeink és ellenfeleink*. Az idősebbek részéről általában jó kritikát kaptam, de éles logikával érveltek, amikor úgy vélték, túl kemény a megfogalmazás, enyhíteni kellene rajta. Ebben teljesen igazuk volt, mert később az ÁVH is ezeket az írásokat „értékelté” a leginkább.

Közben mindenki előtt egyre nyilvánvalóbbá vált a Soltész Jenő és köztem feszülő ideológiai ellentét. Például a szövetkezetekről, a tulajdonrendezésről is különböző nézeteket vallottunk. Jenő azt hangoztatta: kivétel nélkül mindent vissza kell adni. Én erre azt mondtam: Jenő, ezzel olyan darázsfaszkekbe nyúlnál, amely halálra marna bennünket. Az államosítással ugyanis annyira összekuszálódtak ekkorra már a tulajdonviszonyok, hogy igazságtalanságok nélkül lehetetlen lett volna az eredeti állapotok helyreállítása.

Modernebb módon gondolkodtam az egyházi javak ügyében is. Soltész Jenő részben Szigeti atya hatására valamennyi egyházi birtok visszaadását szorgalmazta, beleértve a nagybirtokokat is. Nekem az volt a véleményem, hogy az egyházakat megilletik a tőlük elvett javak, de a teljes visszaadás az adott körülmények között már túlzó, idejétmúlt. A mai kárpótlási törvény és a volt egyházi ingatlanok ügyét rendező törvény szelleméhez hasonlóan gondolkodtam.

Amikor Soltész Jenő látta, hogy alapvető kérdésekben nem egyezik meg a fölfogásunk, mintegy fél esztendővel a letartóztatásunk előtt, szakításra került a sor. Elmaradtam a találkozáskoról. A fiúk, Kováts Tibor, Alszászy Károly, Nobilis Gábor fölkerestek és megpróbálták közvetíteni Soltész Jenő és köztem, ám nem sok sikerrel.

1956. június 16-án éjjel letartóztattak. Arra gondoltam, hogy nekem ezt kell hozzátennem a Keresztény Front ügyéhez. Elképzelhető az akkori lelkiállapotom: a nyomozók egy sereg olyan kifogást hoztak föl a Keresztény Fronttal kapcsolatban, amelyek megegyeztek az én nézeteimmal; ott a rendőrségen mégis cáfoltam azokat. Védtem a Keresztény Frontnak azt az álláspontját, amellyel politikailag nem értettem egyet.

1990 őszén derült ki számomra, hogy az ÁVH hogyan jutott a Keresztény Front nyomára. Amikor annak idején véget ért a vizsgálat, ragaszkodtam ahhoz, hogy a teljes vizsgálati anyagot átolvassam. Hetekig vittek olvasni az ügyészi szobába. Akkor is foglalkoztatott a kérdés: hogyan buktunk le? Hiszen a konspiráció szabályait tökéletesen betartottuk, nem voltunk kezdők, s mégis olyan részletek kerültek az ÁVH tudomására, melyek megdöbbeneteket. Hárman-négyen jöttünk csak össze, tudomásunk szerint teljesen megbízható személyek, nem egyszerre érkeztünk, nem egyszerre távoztunk, és mégis pontosan tudták, kik és miről beszéltek. Hiába olvastam át a teljes vizsgálati anyagot, hiába gondoltam mindent még egyszer végig, nem jöttem rá. Voltak gyanúsítottjaim, de a neveket még magamnak sem mertem kimondani.

Elérkezett a tárgyalás ideje. Akkor már derengett némi fény. Egyszer csak belépett Klárka, egy neves építészmérnök felesége, aki a legbelső munkatársaink közé tartozott. Megjelent a bíróság előtt tanúvallomást tenni — ellenem. Őt nem tartóztatták le. A bíró feltette nekem a sztereotip kérdést: egyetért mindazzal, amit a tanú állít? Illedelmesen közöltem: sajnós nem felel meg a valóságnak, amit a tanú állít. Akkor a bíró fölszólította: kérem, mondja a szemébe! A hölgy a szemembe mondta, miközben falféhr volt és remegett. A bíró dühös lett: nem gyónás ez, hogy halkán mondja, hallja a bíró és az ülnökök is! A hölgy megismételte a vallomását, de ekkor sem volt még elég. Mikes bíró kiesett a szerepéből és ráüvöltött: kérem, viselkedjen úgy, ahogy egy tanúhoz illik, gondoljon arra, hogy magának is a vádlottak padján volna a helye!

Ez súlyos baklövés volt a bíró részéről. Bennem mintha megvilágosodott volna valami. Ám mégsem tudtam elképzelni a velem szemben álló hölgyről, hogy ő árult el bennünket. 1990 őszén a Fővárosi Bíróságon újra átolvashattam az iratokat. Eközben az egyik kihallgatási dossziéból kiesett egy lap. (Erre mondom én, hogy nincs véletlen, csak Gondviselés.) Nem kihallgatási irat volt, hanem valami nyomtatványszerűség. Amikor jobban megnéztem, azt hittem, hogy belémfagy a lélek. A tanúvallomást tevő hölgy férje mint ávéhás százados ezen mellékelte az egyik jelentését.

Így bukott le a társaság 1956. június 16-án, akkor, amikor már forrongott az ország, megalakult a Petőfi Kör, és a változás előszele jól érzékelhető volt azok számára is, akik egyébként nem foglalkoztak politikával.

A vád a szocialista államrend megdöntésére irányuló összeesküvésben való részvétel. Soltész Jenőnek és Szigeti atyának még az ebben való vezető szerepet is fölrojták. Ők úgynevezett 1/1-esek voltak, én 1/2-es.

Október 30-án szabadultunk, amikor a legteljesebb fejtelenség uralkodott a Fő utcai börtönben. 28-a körül este beszélgetést hallottam a zárkaajtó előtt. (A forradalom ekkor már győzött, az ÁVH-sok levonultak a kanálisokba, pincékbe.) Két hang, tisztak lehettek, arról tárgyalt, hogy még nincs parancs arra nézve: agyonlőjenek-e bennünket vagy kiengedjenek? Nagy élmény volt végighallgatni! 30-án reggel, amikor a zárkából kiengedtek vízért, láttam, hogy már más az őrsemélyzet, eltűnt a vörös csillag a sapkájukról és nemzetiszínű kokárdát viseltek.

Senki nem tudta a börtönben, hogy mikor szabadulunk. Érdekes módon még társaim többségében is egészen zavaros elképzelések éltek a lehetséges jövővel kapcsolatban. Több mint hétszázunkat terelték le az épületből az alagsorba és a földszintre. Úgy döntöttek az ÁVH-sok, hogy velünk együtt kimenekítik magukat. Egyedül I. Cs. őrnagy, akiről úgy tudom, ma már rendőrezredes, maradt bent néhány emberével, hogy elintézzék a szabadításhoz szükséges adminisztrációt. Szabadulólevelet kaptunk, melyen semmiféle adat nem szerepelt, csak név, dátum és az őrnagy aláírása. A hétszáz embernek legalább harminc százaléka külföldi volt, osztrákok, németek, franciák, angolok, akiktől néhány perc alatt megtudtuk, hogy őket mondvacsinált ürüggyel tartóztatták le, és semmiféle kapcsolatuk nem volt a külvilággal, semmiféle védelmet nem kaptak. Ők a világ számára egyszerűen eltűntek. Mi, a Keresztény Front letartóztatott tagjai ekkor még bírósági tárgyalás és ítélet előtt, a vádemelési szakaszban szabadultunk.

Hallottuk a zsilipkapu túlsó oldaláról a tömeg gyalázó kiáltzásait, a bentrekedt ÁVH-sok nagyon meg voltak ijedve. Félítették az életüket, attól tartottak, ha a tömeg meglátja őket, rájuk támad. Az őrnagy kitalálta, hogy nyolcas-tízes csoportokban engedi ki a szabadulókat. És minden ilyen csoport magával visz egy már civilbe öltözött ÁVH-st. Velem egy fiatal, egészségügyi szolgálatos alhadnagy jött ki. Nyugtattam, hogy nem árurom el. Itt közbevetőleg jegyzem meg, hogy később, amikor újra bekerültem, ő már főhadnagy volt, és megismert. Csak azt nem tudta, hol találkoztunk. Erre megmondtam neki a dátumot, mire ő azonnal kapcsolt. Attól kezdve mindent megpróbált, hogy segítsen rajtam. Bejött a zárkamba és kérdezte: mit tehetek Önért? Így válaszoltam: a pusztta tény, hogy emlékezni mer, és tőlem ezt megkérdezte, a legtöbb, amit tehet értem. Őszinte szívvel köszönöm. Nagyon jólesett ez a gesztus.

Ott hagytam el, hogy kiszabadultunk. Már másnap összejöttünk Szabó Ilona lakásán. Soltész Jenő elérkezettnek látta az időt ahhoz, hogy legálisan is megalakuhassunk, és elkezdhessük a tényleges politikai tevékenységet. Irány a Parlament, ahol pártunkat hivatalosan is bejegyzik. Ekkor tisztáztam Jenővel a királyságra vonatkozó nézeteinket. Amikor visszatértek a Parlamentből, közölték velünk, hogy megkapták a pártalapítási engedélyt. Azonnal fogalmaztak egy szórólap-szöveget, melyet sokezer példányban terjesztettek a városban. Elhangzott a rádióban is. A Keresztény Frontnak három napja maradt a párt-toborzási munkára. November 1-jén vagy 2-án jártunk a Várban, hogy Mindszenty hercegprímás úrral ismertessük pártunkat, programunkat.

Soltész Jenő elhatározta, hogy szemlét tart a már megalakult pártok és frakciók között: kikkel lehet koalícióra lépni? Elsősorban Mihelics Vidékkel tárgyalt. A Városmajorban négy-öt polgári keresztény párt politikai vezetői jöttek össze. Jenő előadta a maga politikai programját, de sikertelenül, mert senkivel nem jött létre megállapodás. Elkísértem őt a Forradalmi Ifjúság Pártjának székházába is, ahol egyszerű fiatalokkal találkoztunk. Jenő itt is előadta a programot, de teljesen egyedül maradt, hiszen nem ezeknek az ifjaknak a nyelvét beszélte.

A három nap alatt, amíg legálisan létezhettünk, a rádiófelhívások, a szórólapok ellenére egyetlenegy jelentkező sem volt a Keresztény Front elnevezésű pártba. Ez Soltész Jenőt igen elkésérítette. Az előzmények alapján számoltam ezzel. Eszmeiségében hiába értettem egyet a programmal, politikailag alkalmatlan volt az emberek mozgósítására.

November 4-e, a szovjet megszállás után nagyjából két irányzat uralkodott köztünk. Korábban, mint említettem, elhagytam a Keresztény Frontot. De tekin-

tettel arra, hogy a börtönt együtt szenvedtük végig, és hívtak, visszatértem. Úgy gondoltam, hasznos lehet, ha egy józan ember is beleszól a dolgokba. Ne vegye ezt senki nagyképűségnek részemről. Jenő kiváló, ám rendkívül dagályosan fogalmazó és ennek megfelelően gondolkodó ember volt. Szigeti atya pedig, akit nagyon szeretek és tisztetek, öt centivel a föld fölött élő szent ember.

Egyikük sem volt alkalmas arra, hogy a korszellemnek és a korigényeknek megfelelően kidolgozza egy politikai párt kereteit. A forradalom alatt tett néhány konkrét taktikai lépéssel sem értettem egyet, de az alapeszme mégis vonzott, és a nemzet, az ország szempontjából fontosnak tartottam. Éppen ezért úgy gondoltam, lehetőségeimhez mérten a továbbiakban is segítenem kell őket.

Mindvégig fékező józanságot képviseltem a társaságban. Említettem, hogy november 4-e után két irányzat uralkodott. Az egyikhez tartozott Soltész Jenő, Szigeti atya, később Kováts Tibor, Szepeshelyi István. Ők azt az álláspontot képviselték: pártunk törvényesen alakult meg, bennünket senki sem oszlatott fel, tehát dolgozzunk tovább.

Ezzel szemben az én álláspontom, melyhez a fiatalok közül többen csatlakoztak, az volt, hogy a pillanatnyi katonai és politikai körülmények között néhány hétig semmit nem lehet cselekedni, a későbbiekben pedig majd meglátjuk, hogyan alakulnak az események. November 4-én otromba agresszió történt, amikor a hatalom ismét az erő pozíciójából próbált mindent megoldani, akár az előző évek során. Aki ilyen helyzetben fölöslegesen keresi a kockázatot, csak a falnak rohan. Nem beszélve arról, hogy pártunknak — a néhány napos tapasztalatok alapján — nem volt tömegbefolyása. Nemcsak elméleti szempontból, de gyakorlati politikai megfontolások szerint sem volt érdemes fölöslegesen mozgolódnival és magunkra felhívni a figyelmet. Körülbelül erre az álláspontra helyezkedtem.

Közben egyre keményebbé vált a politikai helyzet. Egyre többen foglalkoztak a külföldre menekülés gondolatával. Én maradtam, annak ellenére, hogy az ifjúsági munka ismertté tett és negyedike után jó néhányszor fölkerestek a barátok, ismerősök: gyere öregem Nyugatra, mert ezek után téged itthon fölakasztanak.

Nem mentem, két ok miatt. Elsősorban azért, mivel mindig azt hangoztattam: én itthon vagyok, menjen el az, aki Magyarországot nem érzi hazájának. Ma talán ez kritizálható álláspont, de akkor így éreztem és gondolkodtam. Másrészt a kislányom két éves volt, feleségem a második gyerekekkel a nyolcadik hónapban járt. Nem tehettem ki őket olyan megpróbáltatásoknak, melyek az emigrációval feltételezhetően együtt jártak volna. Mint később kiderült, nem jól számítottam.

Néhányan, mielőtt elhagyták az országot, fölkerestek, és ötleteket kértek, hogy merre, hová menjenek. Mindegyiküknek elmondtam: nem látom sok értelmét a disszidálásnak, de aki úgy érzi, hogy szorul a nyakán a hurok, annak erkölcsi kötelessége védeni önmagát. Senkinek sem adtam tanácsot, mert nem adhattam.

1957 márciusától kezdve egyre több újságcikk foglalkozott velünk. Ezek lényege az volt: a szocialista állam türelmének is van határa! Április táján már név szerint említették az újságok Soltész Jenőt, Szigeti atyát, Nobilis Gábort, Kováts Tibort és engem. Meddig tűri a szocialista állam ezeknek a ténykedésük, írták a cikkek, mert lám-lám, még most is nyüzsögnek?!

A Keresztény Frontnak az a szárnya, amely azon az állásponton volt, hogy tovább kell folytatni a munkát, rendszeresen összejárt. Alakították, módosították, finomították a programot. Minderről már nem tudtam, mivel nem vettem részt az összejöveteleken, mint ahogyan Havass Géza sem. 1957. júliusi letartóztatásunk után azonban az ÁVH mindenképpen ezt akarta rám bizonyítani.

Az Államvédelmi Hatóság vizsgálata után az ügyész súlyos ítéleteket kért. Rám tíz és tizenöt és közötti büntetést. 1957 januárjában idézést kaptam a Legfőbb Ügyészségre, az 1956-ban ellenünk eljárt ügyésztől, aki időközben magasabb beosztásba került. Így a rólunk szóló saját előterjesztését kellett most fölülbírálnia. Ugyanaz az ember, aki 1956 nyarán, őszén úgy látta, hogy tíz-tizenöt évet érdemlek, 1957 januárjában udvariasan bocsánatot kért, és írásba adta, hogy az általunk elkövetett cselekmények társadalmi veszélyessége oly minimális, hogy ezért bűnvádi eljárás nem indítható. Örömmel kis ünnepi ebédet tartottunk a Mátyás pincében. Ezt követően kezdődött a sajtóban ügyünk fölmelegítése.

Ötvenhét nyarán mindenkit letartóztattak, olyanokat is, akik nem voltak a Keresztény Front tagjai, legföljebb csak tudtak róla, vagy ismerték a tagokat.

Az ítéletek súlyosak voltak. Soltész Jenő tizenkét, vagy tizenöt évet, Szigeti atya tizenöt évet kapott. Ő a tárgyaláson Szent Péter apostolhoz hasonló vehemenciával ostromozta a bíróságot és a rendszert, úgyannyira, hogy másodfokon életfogytiglanra ítélték, Soltész Jenőhöz hasonlóan. Az ítéletek súlyosbodására jellemző, hogy Kováts Tibor első fokon — ha jól emlékszem — három évet kapott, másodfokon tizenkettőt. Én első fokon kettőt, másodfokon két és fél évet.

Ez a per volt a Keresztény Front vezérkarának elítélése. Egy másik bírósági eljárás során ítélték el Füstös Tönit, Mika Ilonát, Keleмент. Végül az egész társaságot horogra kerítették, Budapesten és vidéken egyaránt. Igaz, nem volt túl nehéz dolguk, mivel a beépített emberüktől megkapták a teljes névsort. Csupán valamiféle — általam nem ismert — politikai megfontolás döntötte el, hogy kit mikor fognak le. Mintegy nyolcvan-kilencven embert ítélték el.

Ítéletemnek a felét vizsgálati fogsággal kitöltöttnek tekintették, másik felére pedig — a várható amnesztia miatt — halasztást kaptam. Így szabadultam 1958 őszén.

1956 decemberében, a Nagybudapesti Munkástanács letartóztatása után Jenő és Szigeti atya úgy döntött, hogy az amerikai követségen tartózkodó hercegprímást tájékoztatni kell az eseményekről. Ezt naivitásnak tartottam, hiszen a bíboros úr a követségen minden bizonnyal sokkal tájékozottabb volt nálunk. Ennek ellenére négyen, Soltész, Szigeti atya, Kováts Tibor és én összejöttünk, a Verpeléti úton. Ervelni próbáltam: Jenő, annyi marhaságot elkövettünk (sic!); minek tetézni még?

Soltész Jenő nem engedett elhatározásából, és rávette Kováts Tibort, hogy ő és Szigeti atya után harmadikként írja alá a bíborosnak küldendő üzenetet. Ez szegénynek plusz nyolc évet jelentett. A levelet, még mielőtt az amerikai követségre, a bíboros úrhoz eljuthatott volna, elfogták.

Kiszabadulva visszamentem a munkahelyemre, a Bányavillamosági Vállalat újpesti gépgyárának fejlesztő részlegébe. Természetesen fizikai állományba kerültem. Attól kezdve senkivel sem tartottam kapcsolatot. Hallottam róluk, néha egyikükkel-másikkal találkoztam, de politikáról, a Keresztény Frontról nem esett szó köztünk. Az 1961-es, harmadik letartóztatásomkor azonban szomorúan és meglepetten vettem tudomásul, hogy az egyik vallomás szerint továbbra is a Front tagja maradtam.

Az ekkori letartóztatás eléggé teátrális körülmények között zajlott. Többen rontottak be a lakásba, közölték velem, hogy nincs értelme az ellenállásnak, a házat körülzárták. A gyerekek közben aludtak a másik szobában. Földúlták a lakást, házkutatást tartottak. Azokban a napokban kaptam kölcsön Dudich Endrétől Vetter *Das dialektische Materialismus* című könyvét, a marxizmus egyik legkomo-

lyabb kritikai elemzését. Nejem, aki már a csöngetésből tudta, mi következhet, megjéjt: hová dugja a könyvet, hogy ne találják meg? Mondtam neki: sehová. Ha ezt a könyvet nem az íróasztalon, a legszembeütőbb helyen látják meg, elviszik.

Valóban észrevették, belelapoztak, a szerző neve nem mondott nekik semmit, csak a cím. Erre azt mondja az egyik: mi az, maga időnként értelmes dolgokat is olvas? Azzal közömbösen visszatette az asztalra.

A kihalt éjszakai városban át robogott velem az autó. A hátsó ülésen középre fogtak, jobboldalt ült a későbbi vizsgálóm, bal oldalon egy fiatal alhadnagy. Mindketten civilben voltak. Katonaviselt ember lévén jól hallottam a halk kattanást: a fiatalabb kibiztosított pisztolyt nyomott az oldalamba.

Ami az ellenem fölhozott tanúvallomásban szerepelt, igaz volt 1957-ben, de nem 1961-ben. Az ellenem valló régi ismerősöm, aki ezek szerint tovább tevékenykedett a Keresztény Frontban, „időzavarban szenvedett”. A vizsgálat során nem cáfoltam az állításait, akkor még feltételezve a jóhiszemű tévedést. Állandóan hangsúlyoztam, az elmondottak igazak, csak hogy nem 1960–61-ben, hanem 1957-ben. A vizsgálók ezt nem fogadták el.

Kis idő múlva még egy, másvalakitől származó tanúvallomást tettek elém, amelyben ugyanezt az időzavart tapasztaltam. Az egész kihallgatás során arra törekedtem, hogy tisztázzam: az említett tanúvallomás jóhiszemű volt-e, amellyel ezután Gáldy Zoltánt is meg tudták tévesztetni a nyomozók. Összefolyhattak előtte az események. Feltételezte, hogy a leírtak úgy történtek, ahogyan egy régóta ismert társunk vallotta. A vizsgálat trükkje pedig éppen az volt, ha valaki feltételesen mond valamit, az tényként kerüljön a jegyzőkönyvbe. A legjobb szándékkal írta alá tanúvallomását.

A vizsgálók velem kapcsolatban nehéz helyzetbe kerültek. Ha bebizonyosodik, hogy az 1956–61 közötti időszakban már nem tartottam a kapcsolatot a Keresztény Fronttal, akkor ok nélkül tartóztattak le, aminek következményeivel számolniuk kellett volna. Ezért mindenáron arra törekedtek, hogy bizonyítsák az én folyamatos részvételemet a Keresztény Front munkájában. Az egyik magasabb rangú vizsgálótiszt kijelentette: maga olyan dísznő, hogy mindenképpen el kell ítélni, korábban úgyis túl könnyen úszta meg. Az ügyvédem is arra beszélt rá, amikor látta, hogy engem ennyi idő után, mint tévedésből letartóztatottat, úgysem engednek szabadon, menjek bele a játékba, s akkor viszonylag kevéssel megúszom. Gondoljak a gyerekeimre, akiket addig se túl sokat láttam. Másrészt pedig az eszme, melyet e mesterségesen összeterejt embercsoport képviselt, olyan volt, melyet nem akartam megtagadni.

Többször kértem a tanúval a szembesítést. Hosszú hetekig nem sikerült elérnem, végül több vizsgálótiszt jelenlétében találkoztam azzal az emberrel, akitől az első vallomás származott. Taktikából több kérdést tettem föl neki, melyekre könnyen, kockázat nélkül válaszolhatott. Ezzel nemcsak az illető, hanem a vizsgálók figyelmét is el akartam altatni. Végül a kulcskérdésem következett. Igen, mondtam, valóban emlékszem erre a megbeszélésre (mely 1957-ben volt!), de mivel előzetesen nem tudtam róla, vajon ki értesített engem? Erre az illető azonnal válaszolt: emlékezz rá, én mentem érted az anyósodékhoz, ahol akkor az egész családdal laktam.

Azért volt ez keresztkérdés, mert én 1957. június 29-én saját lakásba költöztem, ami könnyen bizonyítható. Azt követően anyósoméknál soha többé nem laktam. Tehát az említett összejövételre nem hívhattak meg 1960-ban.

Másnap vagy harmadnap hozták a jegyzőkönyvet. Minden hibátlanul benne volt, ám az utolsó kérdés és az arra adott válasz hiányzott. Közöltem, hogy nem írom alá, mivel kimaradt belőle egy kérdés, és az arra adott felelet! S hogy a kihallgatók tisztában voltak a tényekkel, bizonyítja a következő mondat: pontosan tudjuk, miért kérdezte, tudjuk, a válasz mit jelent önnek, de maga olyan nagy disznó, hogy jobb, ha nem ugrál.

Azt nem tudom, társam az első alkalommal valóban tévedésből vallott-e így, vagy már akkor is sugalmazták neki. Tény, hogy a Gyűjtőben, amikor találkoztunk, rákérdeztem; azonnal és agresszív módon közölte: de én ezt letagadom! Ebből következtem, hogy sajnos nem egyszerű tévedés volt a részéről.

Teljes nyugalommal viselkedtem a kihallgatás során. Korábban állandó öncenzúrával ügyeltem arra, nehogy másra terhelőt mondjak. Mivel 1957 óta valóban nem tartottam a Keresztény Fronttal a kapcsolatot, bármit mondhattam, úgysem tudtam volna senkire semmi terhelőt vallani.

1961-ben az első kihallgatóm Gy. K. ÁVH-s főhadnagy volt. Korrekt módon viselkedett, soha nem ordított, nem csapkodta pisztolyával az asztalt, mint korábban és később mások tették. Minden bizonnyal rájött arra, hogy tényleg nem tettem semmit. Bármit állított, elismertem, hiszen valós tényeket említett, de mindig kijavítottam: nem 1960—61-ben, hanem 1957-ben történtek. Ez sosem került jegyzőkönyvbe.

A fölöttesei feltételezhetően nem elégedtek meg ennyivel, mivel vallomásom és a tények kilógtak a koncepcióból. Ezért őt leváltották, és előbb egy századoshoz, később egy harmadik nyomozóhoz kerültem.

Vajon az ÁVH-nak egy viszonylag konszolidációra törekvő időszakban miért volt szüksége ilyen hihetetlenül gyengén összebarkácsolt koncepció ügyre? Az előző perekben könnyebb dolguk volt, mert találtak írásokat, leveleket, könyveket. 1961-ben a házkutatás során semmit nem vittek el a lakásomból, mert nem volt mit!

Öt hónapon keresztül folyt a kihallgatás. Világossá vált számomra, hogy nem úszhatom meg börtönbüntetés nélkül. Miután nem sikerült semmit rám bizonyítaniuk, alkudozni kezdtek. A bírósági tárgyalásnak előre elkészített szöveggel volt, dramaturggal, rendezővel. Arra akartak rávenni, hogy a tárgyaláson „ne csináljak cirkuszt”, hiszen olyan szépen föl van építve a per. Ők ugyanis a közel száz letartóztatott papot, szerzetest, civilt a Keresztény Fronttal akarták összefüggésbe hozni, s ezáltal egy szerteágazó földalatti politikai mozgalom létét igazolni.

Volt egy vizsgálótiszt, akiről úgy éreztem, hogy nagyon világosan látja, mekkora botrányt tudnék rendezni a tárgyaláson. Hallottam olyan esetről: valakit leválasztottak a többiektől és eltüntették, majd amikor a per lezajlott, s az ügy figyelmen kívül került, végeztek vele. Ez óvatosságra intett, elfogadtam a fölkínált játékszabályokat. Eleinte tiltakoztam ez ellen, később beláttam: fölösleges hósködés lenne más választanom.

Az ÁVH-sok boldogok voltak, nem lesz „botrány” a tárgyaláson. Most már elkezdődhetnek a perek. Minden alkalommal előre közölték velem, miről lesz szó a következő tárgyalási napon. Mit kérdez a bíró, ki mit válaszol. Ne lepődjek meg, ha X. vagy Y. ezt és azt mondja rólam.

Az első tárgyalási napon, amikor megfelelő rendőri őrizettel vártuk, hogy a terembe vezessenek bennünket, jött a vizsgálótiszt, aki szerintem tisztában volt az én valóságos szerepemmel. Egy tálcan szendvicset, kávé, üdítőt hozott. Kérdeztem tőle: ez mi? Nézzte, válaszolta, a maga szerepe a legnehezebb ebben az egészben. Fogyassza el! A társaim tekintetén láttam, arra gondolnak: vajon

mit tett ezért a Hontváry? Mit képzeli maga? — fordultam a tiszthez. Vagy elviszi a fenébe az egészet, vagy megkínál valamennyiünket!

Végigkínált mindenkit. Ahogyan emlékezem, senki nem fogadott el semmit, én sem.

A per koncepciója elejétől kezdve nyilvánvaló volt. Közölték velünk, hiába próbálunk ilyen-olyan csoportokként föltűnni, melyeknek semmi közük egymáshoz, valamennyit a Keresztény Front fogta össze és mozgatta. Így fordulhatott elő, hogy olyan embereket ítéltek el, mint egymással szövetkezett „összeesküvőket”, akik nem is ismerték egymást.

A koncepció per egyik oka az AVH akkori helyzetéből érthető meg. Amikor a volt ÁVH-s nyomozótestületet a Kádár-rendszerben háttérbe akarták szorítani, fontosságukat és szükségességüket egy monstre összeesküvés felderítésével igyekeztek bizonyítani. A Keresztény Front volt az a szál, melyre demonstrációs céllal valamennyi letartóztatott ügyét fölfűzték. Az előtérben a Keresztény Front állt, a hozzátartozó konspirációs rendszerrel, mely mögött a hivatalos klérus irányítja az eseményeket. Az előre kitalált koncepcióból nem engedtek, és ebbe vasaltak bele minden tényt, annyi embert, amennyit csak lehetett. A szentimrevárosi ifjúsági szerveződések is ide sorolták.

Nem hiszem, hogy a koncepció politikai döntés eredményeként született volna. Sokkal inkább — ám ez csupán föltételezés — az ÁVH politikai hatyúdája volt. A társadalomban végbemenő viszonylagos enyhülés ellenére is harcolni kell a szívósan jelen lévő ellenséggel, vallották. Ezért alakították ki a maguk ellenségképét. Nem hiszem, hogy 1961-ben a felső politikai vezetés ilyen tömeges letartóztatással járó egyházi kirakatpert akart volna, hiszen ekkor az ENSZ még foglalkozott a „magyar ügygel”. A nemzetközi politikai életben, amikor a Nyugat már azt hitte, Kádár Jánossal kezelt lehet fogni, s megindult mindkét oldalról a nyitás, akkor jött ez az ügy. Erre a hatalom egy részének, amit nevezhetünk a Kádár-féle vonalnak, egyáltalán nem volt szüksége. A párton belül azonban — s ez is csak feltételezés részemről — erős hatalmi harc folyhatott, s a másik csoportnak nem volt érdeke a „liberalizálódás”.

Hiányolom, hogy az 1961. március 15-i püspökkari körlevél születésének a körülményeit — mely valamennyiünket elítélt — mind a mai napig nem tisztázták. Kívánatos lenne, hogy a püspöki kar megnyilatkozzék ezzel kapcsolatban. Mondják ki, a püspöki kar elnöke kényszer hatására hagyta jóvá azt a szöveget. Nem kell elítélni senkit, a tényeket azonban ki kell mondani.

A Gyűjtőben P. őrnagy volt a politikai tiszt, akinek még a börtönparancsnok is a kezében volt. Engem is, másokhoz hasonlóan, be akart szervezni. Nem sikerült neki, mire elhelyeztetett a sátorlajújhelyi börtönbe, annak ellenére, hogy ez ellentétben állt a szokásjoggal. Ugyanis nem akarták, hogy a sok ezer politikai elítélt hozzátartozói keresztül-kasul vándoroljanak az országban látogatás idején. Lehetőleg ott tartották fogva az embereket, ahol a családjuk élt.

P. őrnagy közölte velem, ne bízzak semmiféle amnesztiában. 1963-ban, a nagy amnesztia előtt a gyűjtőbeli műszaki irodába megfelelő embert kerestek. Ekkor visszahoztak Sátorlajújhelyről. P. őrnagy ismét be akart szervezni. Nemet mondtam, mire nyakamba akarta varrni a börtönön belüli lázadás vádját. Az egyik fő tanújelölt azonban egyszer csak megtört, és elmondott nekem mindent. Így ez sem sikerülhetett már neki, mire ismét hivatott, és a várható amnesztiával kapcsolatban közölte velem: neki kilencven napig joga van a szabadulót benntartani.

Ott is fogott. Az amnesztia után megjelent az újságokban egy Kádár-nyilatkozat arról, hogy nincsenek már politikai foglyok a börtönökben. Erre a feleségem írt egy levelet a Kádár-titkárságra. Nyár derekán jártunk, az amnesztia márciusban volt. Október végén engedtek szabadon, a Kádár-titkárság utasítására.

Annak ellenére, hogy sokan bátornak, sőt vagánynak tartottak, én ugyanolyan félnék ember vagyok, mint bárki más. Éppen mivel mindenféle szenvedésen keresztül mentem. Magatartásom talán azért tűnt bátornak, mert Szunyogh Xavér atya tanácsát követtem: a szeretet a legfőbb parancs. Annyira azonban nem kell szeretni ellenségeinket, hogy azzal szerezzünk örömet nekik, hogy lássák, mennyire meg vagyunk ijedve. A legnagyobb rémületem idején is úgy viselkedtem, mint aki nem fél. De ez nem volt igaz. Félni emberi. Gondoljunk Jézusra az Olajfák hegyén. Mint ember, ő is félt.

Mindszenty József *Emlékirataiban* azt írja, hogy a kihallgatások, a kínzás és a börtön olyan idegállapotot idézhet elő, melyben a rab valóban nem felelős azért, amit tesz. De amikor kikerült, merjen beszélni róla. Az öngyilkosság egyáltalán nem keresztényi cselekedet, mégis kétszer jutottam odabenn olyan állapotba, amikor már ezen gondolkodtam. Tizenegy napi nem alvás után hallucináltam, nem tudtam pontosan, egyedül vagyok-e a zárkában, vagy van ott még valaki és beszéltem-e a másikkal. Ezért én mindenkit fölmentek, aki ilyen körülmények között gyöngének bizonyult, s talán másnak is ártott — de ezt mondjuk ki! A hallgatás borzasztó. Ha nem merjük az igazságot az utódok elé tárni. Ettől csak a gyanakvás erősödik, s hiteltelenné válnak az egyébként hiteles dolgok is.

Közreadja: Elmer István

Számunk szerzői:

R. Marth Hildegard tudományos főmunkatárs, MTA Könyvtára
Oscar Rodriguez Maradiaga hondurasi püspök
Luciano Perena Vicente egyetemi tanár, Salamanca
Rónai Zoltán író, Madrid
Takács Zsuzsa költő, műfordító
Jakabffy Tamás a Keresztény Szó felelős szerkesztője, Kolozsvár
Csűrös Miklós egyetemi adjunktus, ELTE
Vasy Géza egyetemi adjunktus, ELTE
Tóth Éva költő, műfordító

Erdő Péter: Egyházjog

Dr. Erdő Péter, a budapesti Hittudományi Akadémia professzora, ezzel a könyvével kitűnő szolgálatot tett mind az egyháziaknak, mind pedig az egyház iránt érdeklődő világiaknak. Mielőtt a könyv ismertetésére rátérnénk, talán nem lesz felesleges, hogy néhány szót magáról az egyházzal és az egyházi jogról szóljunk.

A II. Vatikáni zsinat (1962-1965) a katolikus egyház legnagyobb eseménye volt ebben a században. Az ott alkotott 16 dokumentum közül a legfontosabb a *Lumen Gentium*, amely az egyház természetét világítja meg. Különös az egyház! Egyidőben látható és láthatatlan! Krisztustól vette kezdetét és látható szervezetben folytatja immár kétezer éve működését. Mint láthatatlan, kegyelmet közvetít, mint látható pedig társaság — jellegénél fogva jogi berendezkedéssel rendelkezik. Mégsem szabad két egyházzal: hit-egyházzal és jog-egyházzal beszélni. (Vö. *Lumen Gentium*, 8/a.)

Az egyházi vagy másnéven kánoni jog fontosságát jelzi, hogy tulajdonképpen *anyajog*. Az európai társadalom hosszú időn keresztül a római jogból és az egyházi jogból élt. Ez a „*ius utrumque*”. E két anyajog emlőin nőttek fel a modern európai jogrendszerek. A római jog intézményeit, kicsiszolva és megnesímítve, az egyházi jogon keresztül szívták magukba az európai jogrendszerek.

Az egyházi jog egyik tulajdonsága, hogy *univerzális*, egyetemes jog. Egyetlen olyan jog, amely egyetemes érvényességgel bír az egész világon, ahol katolikusok élnek. Ezzel szemben a nemzeti jogok csak földrajzilag erősen körülhatárolt területen bírnak érvénnyel. Éppen ezért az egyházi jogot a vallással szemben közömbös ember sem hagyhatja figyelmen kívül.

Az egyházi jog másik tulajdonsága, hogy egészen *befejezett jogrendszer*. Míg a nemzeti jogok az államformák és parlamentek szerint időről-időre változnak, addig a római jog, és az egyházi jog lezárt

jogi szempontból; — ez annyit jelent, hogy a római jog mellett az egyházi jog alapintézményeiben lényegében nem változik, mert alapstruktúráját isteni jogból származtatja.

További tulajdonsága az egyházi jognak, hogy *első jog*... ez annyit jelent, hogy szinte minden országban jelentősége van. A pápa (Apostoli Szentszék) több mint száz országgal áll diplomáciai kapcsolatban. Nem mint a Vatikán törpeállam feje, hanem mint a világegyház vezetője. Ez azt is jelenti, hogy az egyház több mint száz állam területén érintkezésben áll az illető állam jogrendszerével. Köztudomású, hogy az egyházpolitika mindig a legkényesebb állami feladatok közé szokott tartozni. Minden államnak fontos érdeke, hogy ne kerüljön kiegyenlíthetetlen összeütközésbe az egyházzal. Az is érdeke, hogy mindkét közösség jogos érdekeit figyelembe vegye. Az ilyen egyházpolitika kialakításához azonban szükséges az egyház alkotmányának és jogrendszerének alapos ismerete.

Nyilván eme szempontok vezettek oda, hogy Nyugaton a jogi karokon a római jog mellett az egyházjog is kötelező tantárgy.

Az ősegyházban a fegyelmi, jogi rendelkezéseket a zsinaton határozták meg. Ezeket a rendelkezéseket röviden kánonoknak nevezték. Az első összefüggő törvénykönyvet IX. Gergely pápa adta ki 1234-ben, mely későbbi bővítésekkel együtt a *Corpus Iuris Canonici* néven, szinte 700 évig volt hatályban. A második törvénykönyvet XV. Benedek pápa hirdette ki 1917-ben, mely nagyrészt az I. Vatikáni zsinat szellemében rögzíti az egyház fegyelmét. Őt könyvre oszlik: általános elvek, személyi jog, dologi jog, perjog és büntető jog.

Az utóbbi évtizedekben azonban annyira felgyorsultak az események a világban és magában az egyházban is, hogy szükségessé vált a vatikáni zsinat összehívása, s ennek alapján — a Vatikáni Pasztorális Zsinat szellemében — új egyházi törvénykönyv megalkotása, melyet II. Já-

nos Pál 1983-ban hirdette ki. Ez lényegesen rövidebb, mint az előző volt. Az 1917. évi törvénykönyv 2414 jogszabályt — míg az 1983-as csak 1752 jogszabályt, ill. kánonot tartalmaz.

Az új Egyházi Törvénykönyv megjelenésével új lendületet vett az egyházi jog művelése. E téren Magyarország sem maradt le. Dr. Erdő Péter egyházi jogi professzor két évvel az Egyházi Törvénykönyv kihirdetése után magyarra lefordította és egyszerű magyarzáttal látta el az új Egyházi Törvénykönyvet, mely latin és magyar nyelven jelent meg.

E kitűnő munkáját most megkoronázza azzal, hogy külső megjelenésében és belső tartalmában is súlyos, értékes könyvvel ajándékozta meg a magyar egyházat és a világiakat egyaránt. (SZIT, 1991)

Bánk József

Márai Sándor:

Ami a naplóból kimaradt

Tűző napon a víz halk csobbanásai mellett vagy a lakótelepi lakás sziget-hűvösében — bárhol olvasható. Olvastatja magát. A legjobb úgy olvasni, ahogy ő a bort itta: ön-fegyelemmel. Nem átadva magunkat az olvasói élvezetnek és elmerülni a mámorban, hanem beférkőzni szavai közé. Nem a „hogyan”-ra, hanem a „mit”-re figyelni.

Naplómonológjai (regény)írás közbeni szünetek. Szembetűnő a terjedelmi különbség az 1945-57-es *Napló* és a gyűjtemény között. A *Napló* azonos keletkezési idejű feljegyzései alig 34 oldalt tesznek ki, amíg az ebből „kimaradt” írások egy nagyobb méretű könyvben is 340 oldalt. A 45-46-os *Napló*-rész a maga rövidségében csak vázolhatja a Márai számára oly meghatározó időszakot. A „kimaradt” feljegyzések teljességükkel képesek szervesen feltárni és összefoglalni a külső és belső eseményeket. Ez a kettősség teszi hitelessé megszólalását, hozza közel és távolítja el a „pusztulás utáni” világtól. A körülmények dacára marad mindig: az író. 1945-ben így ír: „Mindenkivel ugyanaz történt: éjjel bejöttek a nyilasok a házba, megették a lekvárokat és megölték a magyarmát. És

ez a groteszk monotonitás borzalmasan igaz.” A következő bejegyzésben már így: „Április vége. A kert olyan most, mint egy japán ünnep.” Ilyen a Márai-titok. Mert „csak egyféle szabadság van: az alkotó ember akarata, mikor munkája fölé hajol.” Az embernek e két lehetőség közül kell választania. Szellem vagy Semmi. Élet vagy halál, „mert a lélek csak a szellemen halhatatlan” (Kőszegi Lajos). Írás vagy hallgatás? Márai bejegyzései e küzdelemben születnek, hogy végül teljes meggyőződéssel az elsőt válasszathassa. „...talán meg kell írnom könyveket, melyeket csak én írhatok meg”. Ehhez azonban a külső feltételeket nem találta adottnak Magyarországon. A magányos munkába-temetkezés során egyre többször fogalmazódik meg az „elmenni innen”. A belső emigrációból végül külsőbe kényszerül. (Vörösváry, 1992)

Jász Attila

Az alku

Június és július fordulóján a Karmelita udvarban a *János vitét* játszották esténként, átdolgozott változatban. Az igazítások nem váltak a mű javára: a szintetizátorra átírt zenekari szolamok leginkább a lakodalmos zenére emlékeztettek, a történetben és a szövegben pedig az alkotók Petőfihez nyúltak vissza, feledve, hogy Kacsóh és Heltai *János vitéze* csak címében azonos az elbeszélő költeménnyel, s a két műből bajosan lehet egyet kovácsolni.

Alapjában sikertelen volt a színpadi megvalósítás is: csúf csokoládépapír-jelmezekben, kifestőkönyvi díszletek között sétálgatott három énekes-színész, akik ha énekeltek, inkább színésznek, ha játszottak, inkább énekesnek tűntek. Emlékezetes maradt azonban Agárdy Gábor, aki a francia király szokásos komikus alakját egyetlen dal segítségével változtatta szívfájdító, szomorú hőssé. Bessenyei Ferenc Bagóként szavalt, s ha énekelt, figyelemreméltó ösztönös zenei érzékről tett bizonyosságot. Címszereplőként a rendező, Gulyás Dénes sugárzott. Rendezőként ugyancsak kifogásolható amit tett, és

nemcsak azért, mert egészében sem bizonyult különösen ötletesnek, de mert a színpadra állítás alapvető mozzanatait, a világitást, a színészek mozgását sem oldotta meg sikeresen, s hogy milyen fontos számára a darab, azt csak dalolásából sejt-hette meg a néző. Am ha feltétele annak, hogy Gulyás Dénest énekelni halljuk, az, hogy meg is rendezi a darabot, kis szomorúsággal, de habozás nélkül fogadom el ezt az árat is.

Fáy Miklós

Határ Győző: Az Őrző Könyve

A kritikusnak mint olvasónak úgy hiszem illik elárulnia, milyen érzéseket keltett benne az a mű, amelyről később alkalma van okos vagy kevésbé okos dolgokat mondania. Nos, Határ Győző 1948-ban, tehát még Magyarországon írott könyvét, amely először 1974-ben a müncheni Auróránál, itthon pedig csak most jelent meg, bár izgalommal vettem kézbe, mégis egyre növekvő csalódással olvastam végig.

„Üzenet a jövőből” — szól a regény (?) egyik alcíme, de mert a képzelet sosem ugorhatja át a már megélt dolgok léckerítését, minden utópia csak akkor érdekes, ha a jelenre vonatkozatható. Így ebben az esetben is. Éppen ezért ígérnek sokat az Őrző történelmi elmélkedései, s itt nem befolyásol bennünket az, hogy a tulajdonképpeni jövőndölésekből mennyi vált valóra, inkább azt kutatjuk, hogyan tekint az író az emberi időre, milyennek látszik gondolataiban a történelmi lét természetete.

H. Gy. műve az európai történelemnek a népvándorlások korához hasonló végállapotát festi, ahol hordák terelik egymást kuszán, és gázokkal, atommal folytatott háborújuk végül két ellenséges, egymást feltételező államalakulat, s velük két államfilozófia létrejöttéhez vezet. A harc törvénye mindenkire érvényes, még a tiltakozásból rezervátumba vonuló művészekre, és a gyilkolás elvi ellenzőire is. Az Őrző sorsának igazos téje, hogy van-e lehetőség a valódi gondolkodásra, melynek tárgya csak létkérdéseink lehetnek. „És ma, amikor államfilozófiák zsandáruralma berohasztotta és betokosította a szelle-

met, zsinórral méri a „legforradalmibb” gondolat tilalmas határát és a filozófia — két világ farkasszemet néző államfilozófiájának tűzvonalán a senki földjére szorult — lehet-e másként, mint büntényként emlegetni a gondolkodást?”

Pontos és (1948-ban!) bátor fogalmazás. E mércének kíván megfelelni az Őrző, a fiktív krónikás, aki a műben, mert képes a gondolkodásra, az egyetlen magában is értelmezhető személy, mindenki más hordájának kényszerű vagy magafeledt alkot-része.

Am a könyv, bár izgalmas és lényeges kérdéseket érint, még sincs elég jól megszerkesztve. A nyelviileg sziporkázó részletek sokszor nem gazdagítják a „regényes elmélkedést”, magukban ugyan érdekesek, mégis elhagyhatók, s így mozgalmasságuk ellenére néha bizony unalmat váltanak ki.

Nyilván Határ Győző is érezte ezt, ezért bújt ki az utolsó fejezetben (Toronycella) többször az Őrző szerepéből, hogy közvetlenebb módon beszélhessen saját történelmi nézeteiről. Am, itt bizonyos mértékig talán módosítanom kell kezdeti ítéletemet. Határ Győző e korai műve ugyanis sikertelenségével együtt elgondolkodtató, sőt éppen hibáival kínál néhány hasznos esztétikai tanulságot. (Életünk)

Schein Gábor

Nyári színház 1992

Gazdag választékot ígért az idei nyári színház. Lett is zajos botrány (*Aida*), csúfos bukás (*Nyakfelmetsző*) és néhány egykedvűen csordogáló produkció, mint a *Sakk* az Arizonában, vagy a Vidám Színpad őszi-téli repertoárja szabad ég alatt, a Városmajorban. A legsikeresebb talán a Madách Kamara nyári ősbemutatója volt, az amerikai sikerszerző, Bernard Slade egyenesen nekünk írt darabja: *A férfi, akit szeretek*. A történet — anya és lánya húsz év eltéréssel ugyanabba a férfiba szerelmesednek bele — enyhén szólva gicccs-gyanús, a főszereplő, Benedek Miklós, és partnerei megteszik a magukét, az eredmény egy tisztességes középszer hűtött

nézőtérrrel. Az utóbbinak jelentős része lehetett a sikerben.

Mégsem maradtunk színház nélkül a nyáron. Vérbeli színház nélkül. Sőt. Volt egy, amely üdözítette a lelket, gyönyörködtette a szemet. Nyáresti andalító unalom és könnyedre vett kellemkedés helyett otthonosságot hozott és ünnepet teremtett. Nemcsak hogy szép volt, a szó leglátványosabb értelmében, de önmagára is talált a szépségben. Egy hátborzongató eszme — e színház minden mozzanatának lényege — fűzte össze a nézőket és a résztvevőket, az a hátborzongatóan távolinak tűnő, ám ez alkalommal mégiscsak testet öltö eszme, amely a különbözők között teremt küzdelmesen békés közösséget. Báró Coubertin nevéhez szokták fűzni, vagy visszavezetik az antik görögökhöz. Pedig ennél is ősbib eszme. E felismerés örömét sugározta az a semmihez sem mérhető, bátorítóan fölkaravó „színház”, amelyet nemes egyszerűséggel a barcelonai ötkarikás játékok megnyitójának neveztek.

Kállai Katalin

Szabó Magda: A félistenek szomorúsága

Szabó Magda esszéit úgy olvasom, mint ha novellák lennének: jellemzi a környezetet, az író, elmondja egy-egy kiválasztott vers vagy novella eseményeit, sőt azt sem tartja titokban, hogyan találkozott ő maga témájával. Bárki olvashatja, semmilyen tudományos előiskolázottság nem kell befogadásukhoz. Igenám, de ahogy olvasom, boldog felfedező öröm tölt el és persze szakmai lelkiismeretfurdalás: micsoda telitalálatok és — hogy lehet az, hogy eddig egyikünk sem figyelt fel erre-arra az irodalomtörténeti eseményre. Aztán észreveszem, ez az okos és jószemű író-irodalomtörténész szenvedélyes és kegyelem nélküli vívó: célpontja a hatalmával visszaélő kritikus. Évtizedek kiszolgáltatottságáért vesz elégtételt. Egyetlen múltbéli személyt emelek ki, de ez a „különítet” általánosít is. Egy Vörösmarty-vers esetében csak ennyir ír: „Gyulai nem vette észre...” Itt csak lesöpri szakmailag. De a Jókai-vitában a „kurtára szabott, két szűrős

cserezsnyével a világba meredő” Gyulai képe már a gyűlölet terméke.

Novellák, felfedező tanulmányok avagy egy elsodort nemzedék vitairatai? Számomra korszerű próza: a viszonyítás remeklése; korokat egymásba építő-játszató kapcsolás; egy írói tudat önmegismerése. Mint ahogy a kései Jókai Caesar-korig visszaérő groteszkjéről ő maga is hasonlókat mutat ki. Egyik interjújában mondja: „Azt hiszem, általános tévedés, hogy akármelyikünk is eredeti, soha nem látott, egyedi jelenség, legfeljebb nem ismerjük az elődeinket, és nem találtuk meg még a kapcsolat dokumentációját. Valamennyien megjelentünk részleteinkben vagy kifejezési formánkban, avagy tematikánkban korábbi századok megfelelő alkotói között, csak nem ismerjük az őregapáinkat”. Ezt az egybeérzékelést valósítja meg *A félistenek szomorúsága* címmel összegyűjtött írásaiban.

Kabdebő Lóránt

Heinrich Schütz: Német mise. Motették

Heinrich Schütz a 17. század zenekultúrájának egyik legnagyobb, maradandó hatású mestere. Hatalmas terjedelmű életművének kiemelkedő darabjai az egyházi zene irodalmát gazdagítják, sok közülük ma is népszerű. Német miséje alázatos egyszerűségével, letisztult, bensőséges harmóniáival ragadja meg a hallgatót. (A mise hiányzó részeit az előadók jó ízléssel pótolták: A *Sanctus* Luther átköltésében, az *Agnus Dei* egy szászországi agenda megfelelő tételével.) Rendkívül érdekes jellegzetessége miséjének, hogy a legkülönfélébb stíluselemeket használta föl benne, a gregorián hagyományokat keltette új életre a *Kyrie*-ben, másutt többszólamú kórusokban dolgozta föl a szöveget, alkotásmódján mindvégig érezni rendkívüli kultúráját, amelyet a német egyházzenei hagyomány éppúgy megterméke nyitott, mint az olasz madrigál.

Az 1980-as évek elején alakult Praetorius Kórus, amely céljának tekinti az egyházzenei alkotások színvonalas megszólaltatását és megismertetését, egyáltalán nem amatőr-színvonalon állította Schütz

szolgálatába tehetségét. Élén két művészeti vezetőjével (Déri Balázs és Kéring László) emlékezetes élményt szerez a lemez minden hallgatójának.

Stahl Ervin

Umberto Eco: A Foucault-inga

Posztmodern tanregény? A szabadon, minden irányban lengő ingának csak függesztesési pontja rögzített, s lengési síkja lassan körbejár, ahogy elfordul alatta a Föld. Ez volt a francia tudósnak a föld forgását bemutató híres kísérlete a múlt század közepén. A posztmodern filozófiája most azt tanítja, hogy szilárd függesztesési pont sem létezik. Minden változik, minden viszonylagos, nincsen egész, nincsen semmi, ami transzcendens és nincsen semmi, ami abszolút lenne. S ezt úgy hirdeti, hogy közben gyakran újra felfedezi a misztikát és okkultizmust, szakít az avantgárd és neoavantgárd korszak konstruktivizmusával s civilizáció-tagadó indulattól vezetve a természetkultuszokhoz csatlakozik.

A posztmodern egy tagadószellemű racionalizmus álarcában föllépő új irracionális eszmevilága. Ezt mutatja Eco regénye. Fölépíti, megtestesíti, de egyszerűen le is leplezi ezt az eszmevilágot. Fordulatos meséjének középpontjában három kiadói lektor áll, akik kinyomozzák, vagy inkább kitalálják a középkori tempomos lovagok ősi titkát, a nagy „tervet”. A komputer-szöveg azonban megelevenedik, s a mese átszövődik a valóságba, ahogy a valóság is mintegy modellálja a posztmodern ideológiát, de a középkori misztikába nyúló meseszálak mellett bemutatja ennek az ideológiának valóságos társadalmi-történelmi keletkezését a 60-70-es évek nyugati diákmozgalmainak idején. Így a regény ingája is körbejár: a múltból visszatér a jelenbe, teljes kört ír le, mint egy szomorú történelmi ciklus dokumentuma. Hangulatát, meséjét vagy olvasmányosságát tekintve egyébként Szerb Antal *Pendragon-legendájához* lehet hasonlítani, e „preposztmodern” regényhez, vagy pedig David Lynch *Twin Peaks*-sorozatához. (*Európa Könyvkiadó*)

Kenyeres Zoltán

Ionesco: A kopasz énekesnő

Az abszurdal mindig baj van. Baj van, mert többnyire nem lehet befejezni, mert színészi megjelenítésének nincsenek jól behatárolt szabályai, mert önálló és öntörvényű képi világot kell köré teremteni. Az abszurd mégis divatos, mert színészi megjelenítésének nincsenek jól behatárolt szabályai, mert önálló és öntörvényű... stb. Vagyis az abszurd egy nagy színházi kaland. Egy másik, egy „látható” műfaj keretei közt megismételni azt, amit a szerző tett: a valóság bizonyos darabjait önkényesen kiragadni, majd a valóságtól elrugaszkodva, ám annak törvényei szerint újra összerakosgatni.

Az a világ, amely a színpadon megjelenik, lehet zsúfolt, túlcizellált, jelképektől roskadozó, de le is lehet csupaszítani a végsőkig a szöveget. Ízlésem szerint nekem az utóbbi jobban tetszik, ám ezzel még nem vitatom el a kolozsvári Állami Magyar Színház előadásának az eredményeit. Tompa Gábor úgy vitte színre Eugène Ionesco „főabszurdját”, *A kopasz énekesnőt*, hogy a szerző angol nyelvkönyvekből kiemelt klisészövegei köré egy látomásos világot képzelt. Az angol középosztály díszpintyei, Mr. és Mrs. Smith (Boér Ferenc, Spolarics Andrea) a maguk kortalanul korabeli kosztümjeiben egy katonaruhás szobalánynak (László Zsuzsa) paríroznak, hasonszórú vendégeik Mr. és Mrs. Martin (Bács Miklós, Panek Kati) pedig a földre tottyannak, mikor helyet kínálnak őket. Egyszerűen a gondolkodás megerőltető aktusától mentesítő etikettszöveg mögül minduntalan a lélek renyhésége és otrombasága bukkan elő. Csöppet talán emlékeztetve Jeles András tavalyi kaposvári rendezésére, a *Valahol Oroszországban* című előadásra, amelynek szereplői a *Három nővér* történetét egy adott ponton megszakították és azon túl már csak azt mutatták, ami a rendezői felfogás szerint az események közben Csehov figuráinak a tudatlattijában játszódik.

A kolozsváriak előadását egyrésről megterhelte ez a fajta fölfogás, amely — másrésről viszont — valóban fölfedezte a Ionesco-szöveg színpadi értelmezésének egy újszerű, talán tökéletesíthető útját.

(A XI. Országos Színházi Találkozón a legjobb jelmez díját Dobro-Kóthay Judit, az előadás díszlet- és jelmeztervezője kapta.)

Kállai Katalin

Umberto Eco: Az új középkor

Szerencsés véletlen, hogy Eco 1988-ban írott regényével egy időben jelent meg magyarul történelemtudományi esszéinek kis gyűjteménye Barna Imre válogatásában, mert a regény helyes értelmezéséhez is hozzájárul a benne megfogalmazott gondolatmenet. Ebből válik igazán nyilvánvalóvá, hogy Eco nem ideológusa, hanem kritikus a posztmodern iránynak.

A kötetben tizennégy írás olvasható, a legkorábbi 1967-ben keletkezett, a legújabb 1990-ben íródott. Alapeszméjüket — akárcsak a regény alapeszméjét is — az 1960-70-es évek fordulójának európai-amerikai társadalmi eseményei határozzák meg: a vietnami háború és a diáklázadások rajzolnak ki Eco szerint hosszú időre szóló társadalommagyarázó horizontot korunk szerteágazó jelenségei köré. Ismeretes, hogy az amerikai Francis Fukuyama a szovjet rendszer európai összeomlását a polgári liberalizmus végső győzelmeként értelmezte, s úgy látta a *Történelem vége* című, nálunk is nagy feltűnést keltett tanulmányában, hogy evvel a fejleménnyel az emberi történelem egy tovább már nem fejleszthető csúcra érkezett.

Eco nem ilyen derülátó. Nem az értelmes világrénd győzelmét, hanem egy új középkor eljövételének jelenségeit látja szaporodni. Igaz, a középkort nem sémászerűen mutatja be, mint valami sötét és embertelen időszakot, hanem sokrétűen tárja fel jellemvonásait. Kritikai hangja mégis félreérthetetlen: nem a középkor, hanem az antikvitás és újkor pártján van, s a posztmodern ideológia által konstataált világgállapottal szemben, avval szemben, hogy korunkban összeomlottak a nagy filozófiák, értékrendek és elvrendszerek. Ő értékek és elvek jelenvalóságát keresi. A kötet írásai szólnak a misztika és irracionális elöretetéséről, a győztesnek képzelt amerikai életforma visszasságairól, a

marxizmus-leninizmus tévesztett világáról. Nem vizsgálja viszont, hogy milyen szerepet tölthet be a mai válságokkal, a rossz értelmű „visszaközépkoriasodással” szemben a keresztény étosz és szereteteszme, milyen szerepet tölthet be az a katolikus reformfolyamat, mely éppen a 60-as évek óta van kibontakozóban. (*Európa*)

Kenyeres Zoltán

Szenes Zsuzsa kiállítása

Úgy adódott, hogy május utolsó napjaiban, amikor Szenes Zsuzsa kiállításának megnyitását gondolkoztam, egy londoni parkban üldögélek, Bloomsbury és Camden határán, térben és időben Virginia Woolf és Dickens között, megtisztelten községüktől, de persze, kissé rémülten is az előttem álló feladattól és távolságtól, amely a tárgytól elválaszt. Báméskodom az angolosan zöld gyepről, nem messzire attól a lakástól melyben a tárgyak szeszélyes kavalkádja fölött rettenetes szomorúság, meg gonoszkodó és szeretetteljes ironia szítál a levegőben. És akkor — talán éppen emiatt — hirtelen adódik egy pillanat a látszólag oly távoli és alig összekapcsolható dolgok különös fénytörésében, amikor minden korábbinál jobban értem meg és élem át, hogy szenvedés, szenvedély és türelem hogyan fonja át meg át egymást, hogyan válik kibogozhatatlan és eltéphetetlen szálak gubancává.

Alkonyodik, közeleg az óra, amikor a dolgok árnyéka megnő, körvonaluk ellágyul és a világ nesztelenül, szorongatóan szívközelbe ér. Itt az idő, hogy mappám-ból elővegyem és magam elé helyezzem Szenes Zsuzsa színes, mintás papírokból készült lapocskáit, hogy a délután búcsúzó fényében, a park békülékeny, enyhe közegeben tisztábban lássam őket.

Apró ikonok ezek, e képsorok, jelenetsorok egyenletes rendjét a papírszettek szeretteljes lüktetése kíséri: a kompozíció fegyelmét a részletek mintái, a papírok márványos csillogása enyhíti. A folyamatos és szelíd váltakozás meg-megdöccsen: mintha távolból, előhívódik egy-egy ismer-

rós kép, Mária a gyermek Jézussal, többnyire vörös, fekete és arany sugárzások a *szenvedés* archaikus szólamát jelenti ott, ahol a végtelen mintává fonódó növényi ornamentika, a geometrikus mintázat, a héber szövegtörődék a szépséges részletekkel elfedett *szenvedélyt* mutatja. Egy pasiánsz nézői lehetünk: a kéz, amely sort sor alá tapogatva kirakosgatja színes lapjait, egyszerre szenvedélyes és türelmes: a *türelem* a szenvedélye. Ez a türelem messzire vezet; képről képig, ikonról ikonig afféle idő-utazás ez, tér és idő megszámlálhatatlan rétegén át vezet az út, metszéspontokon, otthonosan összesimuló és ismeretlen tartományokon keresztül, míg végül hazatalálunk, visszaérkezünk. A kis papírszív, amely a képmezőkön újra és újra, nyájasan és makacsul megjelenik, ezeknek a kompozícióknak talán legfontosabb motívuma; vonatkoztatási pont, sarokkő, mérték.

Ezért jobb híján lopott kifejezéssel (és persze az illetékes bocsánatát kérve) a *szív archeológiájának* nevezném azt a szelíd tevékenységet, amelyet Szenes Zsuzsa helyettünk, nekünk ajánlva végez el, elképzelhetetlen mélységek és alig felfogható viszonylatok között tapogatózva gyengéden. Londonban vagyok még, úgyhogy becsukom a mappát, kihúny az ikonok fénye, elhomályosul a papír-ragyogás; elhagyom a parkot, sötétedik.

A szenvedő, szenvedélyes és türelmes szív tovább dereng a leszálló estében. És aztán majd otthon is ez történik. (*Bercsényi Klub*)

Kovalovszky Márta

Bisztray Ádám: A Nap házában

Bő húsz esztendeje, jónéhány számon tartandó művel van jelen a magyar irodalmi életben Bisztray Ádám. Most megjelent verseskötetét Nagy Előd borítója és Kecskeméti Kálmán fotója külsőleg is szép könyvvé avatja. Bisztray egyebek között azzal szerzi meg olvasója rokonszenvét, hogy nem panaszolja fennhangon mindazt a hiányt, bajt, szenvedést, amelyet az élet — mint másokra — őrá is rámért, hanem belsőleg szabad, tágas perspektívával

kárpótol érte. Nem adatott meg neki a kamaszkori világutazás-tervek álomvilága, de Walt Whitmannel Amerikát járja, Verne, Wells és Jókai után reveláló képet fest a „legjövedőbb századunk” utáni időről (*Nautiluszra*). A vigasztalás, az engesztelődés adománya az övé. Kitérhetők Erdélyből, azért ő otthon van benne, mert „nem az érkezés a végső cél, / fontosabb, mi közben az úton mozgat” (*Kettős várakozás*). A legbeszédesebb példa a rossz látás nemes kompenzációjával kapcsolatban: színek sokaságával, formák érzékeltes gazdagságával ajándékoz meg bennünket az, aki amúgy legtöbbünkénél nagyobb dioptriájú szemüveget visel.

Bisztray megveti a kislelkű aljasságot; a bármiféle zsarnokság elleni indulatát jól példázza a *Nagyzebú zubbonyodra emlékeziünk* című vers és néhány társa. Mégis leginkább a tolerancia, a belátás, az értelmes megelégedés latinos képessége tünteti ki ezt a világképet, az az irigylésre méltó makacs meggyőződés, hogy „Mindenképp erendő helyükön maradnak a dolgok”, és Eszménk lesz újra, „amit elorzott tőlünk a sötét arcú angyal” (*Térképbe írható*). Közvetlenebb, személyes szférákban és témákban is a józan számvetésen alapuló vigasz és biztatás hangját halljuk Bisztraytól. Tudomásul veszi, hogy a gyerekeink kinőnek a kezünk alól, és hogy vannak, voltak, lehetnek még olyan idők, amikor a kenyér fontosabb, mint a publikálás. Sztoikus bölcsesség, horatiusi és berzsenyies filozófiai kultúra hagyománya támad föl ilyen észrevételeiben, akár *Egy parasztszoborra* íródjék a vers, akár *Európa* szellemével nézzen szembe a költő. Nem hiszünk odaadóan a próféciákban, de jól esik tudni, hogy vannak még hinni és hitet sugallani tudó szellemi emberek. (*Széphalom Könyvműhely*)

CsLrös Miklós

Somorjai Árpád Ádám: Geburten- beschränkung in Bauernfamilien Ungarns (ca. 1750-1945)

Kétélű dolog idegen nyelven könyvet megjelentetni. A külföldi szakmai elismeréssel nem jár együtt a hazai. Nyelvben,

elérhetőségben távolabbi könyvet könyvebb itthon figyelmen kívül hagyni. Ha meg a könyv tabukat dönt, még oka is lehet az agyonhallgatásnak. Ugyancsak bizonytalan kimenetelű a több területet érintő, interdiszciplináris mű sorsa. Egyik szakma sem tartja magáénak? Vagy mindenütt sikert arat?

Somorjai Ádám római disszertációját a Hamburgi Katolikus Akadémia adta ki németül. A kötet címe szerény: *A születtésszabályozás a magyarországi paraszti családokban (kb. 1750-1945 között). A fogamzásgátlás története egy iparosodás előtti társadalomban, erkölcsiológiai megközelítésben.* A tartalom: súlyos, meggrázó dráma szakértői bemutatása, értelmezése.

Az első rész külön figyelmet érdemel. Ez a családtervezés és az egyke hazai (és nemzetközi) irodalmának kitűnő, rövid összefoglalása. Mégis, ez csak „felvezetés”. Még izgalmasabb — és nyomasztóbb és aktuálisabb — a körülmények és okok keresése. A kötet sorra veszi a gazdasági (korlátozott terület, a birtok szétaprózódásától való félelem), a történeti (háborúk, európai peremhelyzet), a felekezeti (protestáns etika) és a pszichológiai-néplélektani tényezőket, de lehetetlennek tartja egy, vagy néhány fő ok elkülönítését (hacsak az előbbieket nyomán kialakuló közvéleményt ill. értékrendet nem tekintjük annak). „Az empirikus humán- és társadalomtudományok nem képesek arra, hogy kimondják az utolsó szót.” Tényanyaguk és hipotéziseik viszont nélkülözhetetlenek az erkölcsi értékeléshez, írja a szerző. A morális összegzés előtt még egy szempontra kell felhívni a figyelmet. A szerző meggyőzően érzékelteti az egykezés és az egyéni és társadalmi céltalanság és eredménytelenség („zsákutca”) kapcsolatát. Ez történelmi, de előremutató tanulság.

Az erkölcsi megközelítés a kérdést egyúttal nemzetközi és jelenkori kontextusba helyezi. A valahai „ormánsági egyke” ma általános jelenség. A (korábbi) devians — azaz normasértő — magatartás társadalmi normává vált. Ezzel a kérdés új dimenziót kapott. Az erkölcsért felelős személyek és intézmények, vagy egyszerűen az egyházak felelőssége tovább nőtt.

Somorjai Ádám könyve kitűnően ösz-

szefogott, a téma keresztény megközelítéséhez immár nélkülözhetetlen segítség. (Hamburg, 1990)

Tomka Miklós

Poszler György: Találkozások

Nem memoárkötet, hanem bölcséleti esszék gyűjteménye, nem emberekkel, hanem eszmékkel találkozik a szerző. Az esszé egy-egy tárgykör megközelítési kísérlete, de alkalmat adhat a konfesszióra is, s Poszler György, bár nem keresi, mégis megtalálja kellő időben és szükséges mértékben ezeket az alkalmakat. Ám vallomásában a személyes inkább példaerejű tény, a negyvenéves érettségi találkozót követő meditációt is önélveboncolás és társadalomelemzés hatja át, hol elégikus, hol ironikus hangsúllyal, vonzó őszinteséggel.

Am akárhányadik is az érettségi találkozó, a bölcselő ember nem adhatja fel szellemi nyitottságát, olvasnia és újraolvasnia, értelmeznie és újraértelmeznie kell nemcsak saját korának, hanem évezredeknek gondolati eredményeit is. E mindenkori szükséges magatartás hiánya ma különösen veszedelmes lenne, hiszen az egyoldalúságokba zárt, megbéklyózott lét után igazán itt az ideje, hogy törekedjünk az emberiség teljes kultúrájának lehetséges megismerésére és megértésére.

Három nagy témakörben zajlanak a „találkozások”: válságfilozófiák, életbölcsélet, pszichoanalízis művészetértelmezése. A megidézett gondolkodók és művészek sora Platóntól, Apuleiustól Mészöly Miklósig terjed, de a gondok és gondolatok zöme a múlt században gyökerezik és a jelenlegiben kuszálja kétségbeejtően szövevényessé ágait. Ebben rendet az emberi szellem történetének legnagyobbjai sem tudnak teremteni, mégis segítenek az eligazodásban, hiszen lét és nemlét alapkérdéseiről van szó, s ezek azonosak, legfeljebb komorabb színezetűek korunkban, s különösen Európának ezen a zsákutcas történelmi szakaszokba kényszerített tájkán.

Gondolatmenetének középpontjába szívesen állít a szerző ellentéteket és hasonlóságokat felmutató párhuzamokat, például Platont és Arisztotelészt, Szent Agostont

és Aquinói Szent Tamást, Montaigne-t és Descartes-ot. Az aforisztikus, paradoxonokat kedvelő stílus a választ kereső ember sajátja, aki abban bizonyos, hogy belső megújulásra, erkölcsi integritásra és idealizmusra van szükség, különben bölcsélet és bölcsesség is elenyészhet. (*Liget Könyvek*)

Vasy Géza

Magyar költők lengyelül

Megjelent egy kis igénytelen külsejű, annál tartalmasabb füzet, a címe *Jak daleko — jak blisko* (Mily távol — mily közel), s erdélyi, felvidéki, délvidéki, kárpátaljai és nyugati magyar költők verseit adja közre lengyel fordításban (és magyar eredetiben). A kötet összeállítója, szerkesztője irodalmunk régi jóbarátja és hű tolmácsolója: Konrad Sutarski. Korábban Radnóti Miklós és Csoóri Sándor verseinek lengyel fordításaiból adott közre egy-egy kötetreválót, 1976-ban pedig magyar tolmácsolásban jelentek meg válogatott versei. Már évtizedek óta él Magyarországon, magyar felesége van, sokáig mint mérnök dolgozott, aztán a „rendszer váltás” után a budapesti lengyel kulturális központ igazgatója lett. A határokon túli magyar költészet válogatását Bohdan Zadura, fiatal lengyel költő segítségével hozta létre.

A kis kötetben rendre megtaláljuk Dsida Jenő, Kányádi Sándor, Szilágyi Domokos, Szócs Géza, Tózsér Árpád, Gál Sándor, Tolnai Ottó, a kárpátaljai Kovács Vilmos, valamint Határ Győző, Bakucz József, Horváth Elemér és Gömöri György verseit, közöttük olyan költészettörténetileg is jelentékeny műveket, mint Domonkos István *Kormányelőrésben* című „dadaista” poémájának egy részletét.

Lengyelországban régóta tudnak arról, hogy a magyarság egyharmada kisebbségi sorsban él, s újabban bizonyos érdeklődés mutatkozik meg az erdélyi magyarok iránt. Ezt az érdeklődést teljesítheti ki a kisebbségi létben vagy a nyugati szórványokban megszületett magyar versek ismerete. Ugyancsak a baráti érdeklődés megalapozását szolgálhatja Konrad Sutarski bevezető tanulmánya, amely a határokon túli magyar költészet történelmi

háttérét és morális küldetését is megvilágítja. Érdemes idézni ennek a tanulmánynak a zárógondolatát: „Ne várjuk el, hogy a közölt versek szórakoztatóak legyenek! Csak érzékelői ezek a művészien ábrázolt, összetett, s nem egyszer nyugtalanító, emberi és közösségi sorsnak, amelynek alanyai nélkülözni kénytelenek azt a hazát, amely természetes, mint a tüdőkbe beszívott levegő.”

Pomogáts Béla

Shakespeare—Kamondi: Szentivánéji állomás

Egy átirat mindig vitatható. Gyanítom, Kamondi Zoltánét is vitatni fogják, aki Shakespeare *Szentivánéji álomját* dolgozta át és vitte színre az Arany János Színház Stúdiójában. Ez az évad végi? évad utáni? bemutató a szó szoros értelmében vett színházi produkció ugyan, de a színházi munkával most debütáló filmes rendező szándékának megfelelően önálló filmet készítenek belőle.

Bizarr, rémképekkel teli, elvontságában kézzelfogható, idegenségében hétköznapi ismerős világot teremt Kamondi a *Szentivánéji állomás* című előadással. Fikciója szerint az álom nem az Athén melletti varázsos erdőben, hanem egy mai mocskosnak tűnő, csövesek hálólhelyéül szolgáló, fémburkolatú pályaudvaron éri a szerelmeseket, akik megjelenésükben maguk is részét képezik ennek a vizuális környezetnek. A tündérvilág az állomás fölött helyezkedik el, kifeszített hálókön tanyáznak a tündérek. A szerelmesek is, Hermia, Helena, Demetrius és Lysander, odaálmodják magukat olykor. Van egy harmadik világ is, a csomagmegőrzők fémajtái mögött. Onnan szörnyek, zöldarcú rémek bukkannak elő.

E hármas egység fönt és lentjében helyezkedik el Kamondinál evilág és túlvilág, a rendezőnek pedig e világról van leginkább mit mondani: ahogy a pályaudvaron hangosbmondója artikulátlanul reccsegi a semmibe, amit pedig jó volna tudni, ahogy Lysander dadogva és értetlenül betűzi az elhajított könyvből Shakespeare szavait. Kamondi szerint ilyen artikulátlan a létünk. Lehet vele vitatkozni.

Kállai Katalin

Fodor András: Meggyfa

Többségükben 1987 óta keletkezett versek sorakoznak a kötetben, de régebbiek (eddig nem vagy csak részletükben publikáltak) is bőven keveredtek közöttük, főleg a negyvenes meg az 1956 körüli évekből. Így a *Meggyfa* Fodor András eddigi válogatott köteteit is folytatja, kiegészíti. Kompozíciója az önéletrajzi folytonosságot emeli ki; a somogyi diákévek, az Eötvös-kollégiumban megélt történelmi és emberi fordulatok, a forradalom tisztítóúze és a leveretés után is megőrzött nagyszerű emléke, a konszolidáció korszakának hol érdemleges, hol megalázó küzdelmei, egészen egy birodalom szétesésének, egy korszak elmúlásának „alig is hihető csodájáig” (*Számvetés*) — a versihető élmények az elmúlt 40-50 év közös történelmi tapasztalataival is kapcsolatban vannak, hisz Fodor nem tudja, nem akarja külön szemléltetni a költőt és korát. E líra személyessége paradox módon az objektivitás és a közösségi kontroll („a fültnánk szava”) megszállott igényéből fakad (*For ever, janicsárok!...*).

Minden lényegtelen kirekesztő, minden fontosat kellő súllyal a helyére illesztő szerkesztési módszer hitelesíti ezt a poétikát. Nem másolja a valóság elemeit, hanem motívumokként bánik velük, rendszerezi, megrostálja, újszerű kapcsolatokba helyezi és aforisztikus véglegességgel minősíti őket: „A szeretet hatalma több, mint / a hatalom szerelme.”; „Én már csak álarcokat látok.”. A mindenkori „téma” — alkalom egy elfogulatlan értékelésre törő, erkölcs-középpontú világkép működésének eleven érzékeltetésére. A versbe másolt levél Fodor számára nem „talált tárgy”, hanem a hűségéről szóló szemérmes óda szerves része; látszólagos semmiségeket összefűzve egyetemes derűt fakasztó életképet alkot; abszurd álmokban, zavaros televíziós közvetítésben megdöbbenő lelki vagy éppen politikai realitást fedez föl (*Bertók levele, Levél helyett, Álom és való, Két nap*). Az átéltek pontos megőrzésének belső parancsához ragaszkodik hajthatatlanul, a puritanizmusnak és pátosznak ez az összefonódása teszi kedélyvilágát és esztétikai színeképet változatosan színessé: érzékeny

az abszurdra, a „hazard-bizonytalanra”, a reménytelenre, de meghallja a hűség, a bensőségesség halkuló üzeneteit is. (*Szép-irodalmi*)

Csűrös Miklós

Korek Valéria: Utómagyarok

Hazatérőben van a nyugati magyar irodalom, és ennek a hazatérésnek nemcsak olyan szélesebb körben észrevett és üdvözölt eseményei vannak, mint Márai Sándor, Cs. Szabó László vagy Határ Győző könyveinek most már állandó jelenléte a hazai könyvpiacra, hanem csendesebb, mindazonáltal figyelemreméltó megnyilvánulásai is. Például a New Yorkban élő Korek Valéria jelképes hazatérésének, akinek *Utómagyarok* című regénye most Budapesten jelent meg második (átdolgozott) kiadásban. A regény írója 1938 óta él az Egyesült Államokban, irodalmi tanulmányai és kritikái az Új Látóhatárban, az Irodalmi Újságban és a chicagói Szivárványban jelentek meg. Két önálló irodalomtörténeti munkája is napvilágot látott: *Hangulat és valóság* című könyvében Ambros Zoltán elbeszélő művészetéről rajzolt finom képet, másik kötetében pedig a századforduló novellisztikáját mutatta be.

Az *Utómagyarok* tulajdonképpen a detektívregény hagyományait követi: Amerikában írott magyar napló képzeletbeli szerzőjének személye áll a kutatások központjában. Ez a nyomozás mindenképpen szellemi kaland, s ennek a kalandnak a bonyodalmai közepette az emigráció belső viszonyai, az emigránsok — ahogy az író nevezi őket: az „utómagyarok” közérzete és lelkesége, nosztalgiai és neurózisai világosodnak meg az olvasó előtt. Mindez az angolszász intellektuális irodalom (Huxley, Evelyn Waugh) elemző és ironikus ábrázolásmódjára és hangulatára emlékeztet. Szerb Antal alighanem szívbeli örömmel olvasta volna ezt a tanulságos, egyszersmind szórakoztató intellektuális „kalandregényt”.

Pomogáts Béla

SOMMAIRE

- „*Ni victoire, ni défaite*” (500. anniversaire de la découverte de l’Amérique. Essais)
 R. Marth Hildegard: „Allez enseignez toutes les nations...”
 Oscar Rodriguez Maradiaga: La Conquête de l’Amérique
 Mariano Delgado: „Ce n’était pas nous, mais les autres”
 Luciano Perena Vicente: Droits et devoirs des indiens et des espagnols
 dans le Nouveau Monde
 Zoltán Rónai: Cela s’est passé il y a 500 ans
 Saint Jean de la Croix: Flamme vivante de l’Amour
 Entretien avec Paolo Emilio Taviani

INHALT

- „*Weder Triumph, noch Niederlage*” (Studien zur 500 jährigen Wiederkehr der
 Entdeckung Amerikas)
 R. Marth Hildegard: „Gehet hin und lehret alle Völker...”
 Oscar Rodriguez Maradiaga: Die Eroberung Amerikas
 Mariano Delgado: „Wir waren es nicht, sondern die Anderen”
 Luciano Perena Vicente: Rechte und Pflichten der Indianer und der Spanier
 in der neuen Welt
 Zoltán Rónai: Es geschah vor 500 Jahren
 Johannes vom Kreuz: Lebendige Liebesflamme
 Gespräch mit Paolo Emilio Taviani

CONTENTS

- „*Neither victory, nor defeat*” (on the 500th anniversary of the discovery of America)
 R. Marth Hildegard: „Go and make all the nations my disciples”
 Oscar Rodriguez Maradiaga: The conquest of America
 Mariano Delgado: „It was not us, but others”
 Luciano Perena Vicente: Rights and duties of the Indians and Spaniards
 in the new world
 Zoltán Rónai: It happened five hundred years ago
 Saint John the Cross: The living flame of love
 Interview with Paolo Emilio Taviani

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság: HORÁNYI ÖZSÉB, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,
 POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

A szerkesztőség munkatársai: CZ. BALASSA MÁRIA, KISS SZEMÁN RÓBERT, SZÁNTÓ TAMÁS

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042—6024

Veszprémi Nyomda Rt., felelős vezető: FEKETE ISTVÁN igazgató

Lapunk kiadását a Művelődési és Köznevelési Minisztérium támogatja.

Szerkesztőség: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. telefon: 117-7246; 117-3933; telefax: 117-3471. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. I. lh. I. em. Tel.: 117-3661. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Utcán át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekkszámlasszáma: OTP VII. ker. 218-98316512-037343-8. Előfizetési díj: 1 évre 540,- Ft, fél évre 270,- Ft, negyed évre 135,- Ft egyes szám ára 48,- Ft. — Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat. H-1300 Budapest, Pf. 149. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy a Magyar Hitelbanknál (H-1133 Budapest) vezetett 202-10995 sz. számláján. Ára: 35,- US dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA KÖZÖTT. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA..

Ára: 48,— Ft

VIGILIA

SZEMLE

Erdő Péter: Egyházjog
Márai Sándor: Ami a naplóból kimaradt
Kacsóh-Heltai: János vitéz (a Karmelita udvarban)
Határ Győző: Az Őrző Könyve
Nyári színház 1992
Szabó Magda: A félistenek szomorúsága
Schütz: Német mise. Motették
Umberto Eco: A Foucault-inga
Ionesco: A kopasz énekesnő
(a kolozsvári Állami Magyar Színház előadásában)
Umberto Eco: Az új középkor
Szenes Zsuzsa kiállítása (a Bercsényi Klubban)
Bisztray Ádám: A Nap házában
Somorjai Adám: A születésszabályozás
a magyarországi paraszti családokban
Pozsler György: Találkozások
Magyar költők lengyelül
Shakespeare-Kamondi: Szentivánéji állomás
(az Arany János Színház Stúdiójában)
Fodor András: Meggyfa
Korek Valéria: Utómagyarok

A szemléket írták: Bánk József, Csűrös Miklós, Fáy Miklós,
Jász Attila, Kabdebó Lóránt, Kállai Katalin, Kenyeres Zoltán,
Kovalovszky Márta, Pomogáts Béla, Schein Gábor,
Stahl Ervin, Tomka Miklós és Vasy Géza

Következő számainkból:

Ki a katolikus? (körkérdés)
Jean Guilton: Vallomás
Paul Poupard: Jean Guilton a filozófus, irodalmár, humanista
Szabó Ferenc: Az „Ostpolitik” emlékezete
Beszélgetés König bíborossal
Jánosy István: Tűnődések Jung *Válasz Jób könyvére* című írása fölött
Végh János: Leonardo *Sziklás Madonnája*